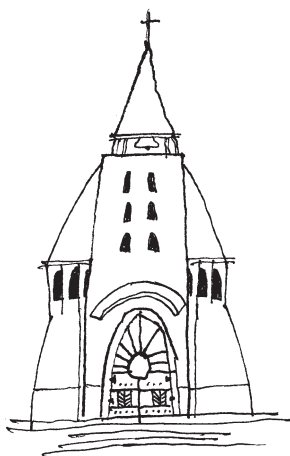

Præconia

— LITURGIKUS SZAKFOLYÓIRAT —

SZENT EZ A HELY

VII. ÉVFOLYAM • 2012/1. SZÁM

PRÆCONIA
Liturgikus szakfolyóirat
VII. évfolyam 2012. 1. szám

Laptulajdonos
A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottsága

Felelős szerkesztő
Pákozdi István

Szerkesztőbizottság
Bosák Nándor, Dolhai Lajos, Füzes Ádám, Kajtár Edvárd,
Káposztássy Béla, Pákozdi István, Rihmer Zoltán,
Tarnai Imre, Verbényi István, Zárday Tamás

Felelős kiadó
Bosák Nándor elnök

Szerkesztőség
1068 Budapest, Városligeti fasor 42.
praeconia@yahoo.com

A fedőlap-szimbólum Vámos István rajza.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

HU ISSN 1416-8359

Kiadja a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottságának megbízásából
a Szent István Társulat

Felelős kiadó
Rózsa Huba alelnök

Felelős vezető
Farkas Olivér igazgató

Ára: 1100 Ft
Előfizetés egy évre:
(két szám): 2000 Ft

Készült a Prime Rate Digitális Nyomdában
Felelős vezető: Tomcsányi Péter ügyvezető igazgató

TARTALOM

ELŐSZÓ	4
------------------	---

TANULMÁNYOK

JOSEPH RATZINGER – XVI. BENEDEK PÁPA: A Jézus-arc teológiája	5
NICOLA BUX: Ami megosztja az Egyházat	17
KATONA VILMOS: Szent ez a hely	31
JEAN-CLAUDE GHISLAIN: Brüsszeli keresztelőkutak	38
ALBERT GERHARDS: Az ünneplés „tridenti” és „vatikáni” tere	42
MICAELA SORANZO: A katakombák virágai	48
HUBERTUS LUTTERBACH: Ereklyék, plasztinátumok és az örök élet	52
KUMINETZ GÉZA: A homília mint az egyházi beszéd kiemelkedő formája	57
MAX-JOSEPH SCHUSTER: Liturgiát formálni?	70
PÁKOZDI ISTVÁN: Lelkipásztor és liturgikus (In memoriam Balinszki Cs. B. Imre)	78

DOKUMENTUMOK

A Klérus Kongregáció levele a zarándokhelyek vezetőihez	84
---	----

LITURGIKUS ÉLET

Egy Krisztus-ábrázolás háttéréről (<i>Peter B. Steiner</i>)	93
A veleméri templom üzenete (<i>Doncsev András</i>)	96
Új repülőtér-kápolna (<i>Ficsor László</i>)	97
Üröm az örömben (<i>Pákozdi István</i>)	99
TARNAI IMRE: Liturgikus morzsák (4.) A bevonulás, a bevezetés és a bűnbánati cselekmény.	102
Liturgikus kérdés (<i>Milyen gyertyákat használjunk az oltáron?</i>).	106

SZEMLE

[Die Revolution des geistigen Opfers].	109
[Der Logos-gemäße Gottendienst]	109
[Engel mögen dich geleiten].	110
[Liturgie und Versöhnung]	110
[Patres]	111
[A szentségi üdvrend összefüggései]	111

LATIN NYELVŰ TARTALOMJEGYZÉK.	112
---------------------------------------	-----

ELŐSZÓ

„Mily kedves a te hajlékod, Seregek Ura! / Lelkem vágyakozva eped az Úr udvaraiba...” – imádkozzuk a 84. (83.) zsoltárban. A liturgia nemcsak időben, de térben és eszközökkel is zajlik. A sztélék, amelyek az ókorban a szabadban álltak, csi-szolt kőtömbből, bazaltból készítették őket – Isten és az ember találkozásának emlékhelyei voltak. Az első oltárt Ábrahám állította Mámbrében (Hebronban) az 1Móz 13,18 szerint. Üzenete: itt valami különös dolog történt velem, ide vissza kell térni, ide el kell zárándokolni, itt újra meg újra Istennel lehet találkozni. Bétel, Szikhem – szent sátor, jeruzsálemi templom – zsinagógák – keresztény imahelyek, katakombák, később bazilikák... Hegytetőn és piactér közelébe épített istenháza, kórházi oratórium, vagy szükségkápolna, mind *szent helyek*, akárcsak egészen tág értelemben Carmelo Cassati bari érsek döntése értelmében még az a diszkó is, ahol 1997 decemberében egy ifjúsági szentmisét mutatott be adventi készülétképpen.

Jelen számunk alaptémája a szent helyek kérdése. Erről értekezik *Katona Vilmos*, *Jean-Claude Ghislain*, *Albert Gerhards*, *Micaela Soranzo* és *Hubertus Lutterbach*. A nyitó tanulmány a pápa egy korábban írt tanulmánya a Jézus-arc teológiájáról; valamint helyet adtunk *Nicola Bux* magyarországi előadása szövegének, aki a zsinat utáni liturgia és a *Vetus Ordo* kapcsolatáról szól. *Kuminetz Géza* elemző tanulmánya a homíliát veszi nagyító alá. *Max-Josef Schuster* a „kreatív” liturgia lehetőségeit tárgyalja. A régen élt liturgikusok sorában *Balinszki Imrét* mutatjuk be.

A *Dokumentumok* rovatban a Klérus Kongregáció levele olvasható, amelyet a zárándokhelyek vezetőihez intézett. A *Liturgikus életben* egy lelet és három istentiszteleti hely kerül az érdeklődés központjába. A Liturgikus morzsákban *Tarnai Imre* a szentmise bevezető részével foglalkozik. A Liturgikus kérdés pedig az oltáron használatos gyertyák használatára vonatkozik. A *Szemlében* hat új könyvet mutatunk be.

Az idézett zsoltár így végződik: „Jobb egy nap a te csarnokaidban, mint ezer nap tetőled távol!” Úgy gondoljuk, ékesítsük és használjuk szent helyeinket, ahogyan Simeon és Anna otthon voltak benne, hogy mindannyian felismerjük a Világ Világosságát. A szent helyek és szolgálatuk töltsenek el minket igaz húsvéti örömmel!

A szerkesztő

JOSEPH RATZINGER – XVI. BENEDEK PÁPA

A Jézus-arc teológiája

„Lehet Istent látni. Aki Krisztust látja, látja őt.”

(XVI. Benedek pápa)

JÉZUS LÁTÁSA A JÁNOS-EVANGÉLIUMBAN

(„Aki engem látott, látta az Atyát.” Jn 14,9)

Jézus búcsúbeszédei, ahogyan azokat a János-evangélium bemutatja, sajátos lebegéssel mozognak az idő és az örökkévalóság között, a passió jelenvalósága és a már betörő új jézusi jelenvalóság között, mert a passió önmagában egyidejűleg „felmagasztalás” is. Egyfelől nyomaszt Jézus kiszolgáltatása a kereszt utolsó gyalázatába, az árulásnak, a megtagadottságnak a sötétsége, másfelől feltűnik benne mindez túlhaladottan és felemelkedve az eljövendő dicsőségbe. Jézus folyamatként járja a passiót, amely egy új és teljes eljövételhez vezet, mint egy olyan úton-létet, amit a tanítványok már ismernek.¹ Erre utal Tamás meglepetéssel teli kérdése: „Uram, mi nem tudjuk, hová mész. Hogyan ismer-nénk az utat?” Jézus egy mondattal válaszol, amely a krisztológia központi szövegévé vált: „Én vagyok az út, az igazság és az élet. Senki sem jut az Atyá-hoz, csak általam.” Az Úrnak ez a kinyilatkoztatása egy új kérdést – helyeseb-ben mondván egy kérést – idéz elő, melyet ebben az esetben Fülöp ad elő: „Urunk, mutasd meg nekünk az Atyát, és ez elég nekünk.” Jézus ismét kinyi-latkoztatással válaszol, ami egy másik oldalról tekintve öntudatának legutolsó mélységébe, az Egyház krisztushitének legutolsó mélységébe vezet: „...Aki engem látott, az Atyát látta” (Jn 14,2–9). Az ember Isten látására irányuló ősi vágyakozása az Ószövetségben „Isten arca keresésének” formáját tekinti. Jé-zus tanítványai emberek, akik Isten arcát keresik. Ezért csatlakoztak Jézushoz és követték őt. Ezért viszi Fülöp a vágyakozást az Úr elé és kap meglepő vá-

¹ A búcsúbeszédeknek ezt a jelentését nagyon szépen írta le R. GUARDINI az alábbi műben: *Der Herr. Betrachtungen über die Person und das Leben Jesu Christi* (Mainz – Paderborn 1997) 513–525.

laszt, melyben az Újszövetség Krisztus által, mint egy kristályban eljövendő újdonsága ragyog: Igen, láthatjuk az Istent. Aki Krisztust látja, látja őt.

Ez a válasz, amely a kereszténységet mint a teljesség vallását, mint az isteni jelenvalóság vallását karakterizálja, azonnal egy új kérdést idéz elő. Ami a keresztény egzisztencia „már és még nem” alapállapotát jelenti, már ezen a helyen is láthatóvá válik. Tehát a következő kérdés már így hangzik, az egész apostoli kort követő kereszténység számára biztosan: Hogyan láthatjuk Krisztust úgy, hogy közben az Atyát is látjuk? Ez a megmaradó kérdés a János-evangéliumban nem az utolsó vacsora termékének párbeszédeire, hanem virágvasárnapra telepszik rá. Itt van hírül adva, hogy a görögök, akik Jeruzsálembe zárandokoltak, Fülöphöz jöttek – tehát ahhoz a tanítványhoz, aki az utolsó vacsora termében az Atya látására vonatkozó kérést elő fogja adni. Ezek a galileai Betszaidából, a Szentföld erősen hellenizált részéből való görögök terjesztik Fülöp elé kérésüket: „Uram, látni szeretnénk Jézust” (Jn 12,20k). Ez a pogány világ kérdése, de ugyanakkor kérdése minden idők krisztushívójének, a mi kérdésünk: Mi szeretnénk Jézust látni. Hogyan történhetett ez meg? Jézus válasza a Fülöp és András által együttesen továbbított kérésre titokzatos, mint Jézus legtöbb válasza, melyet a negyedik evangéliumban az emberiség eléje kerülő nagy kérdéseire adott. Arról nem tudunk, hogy ez Jézus és a görögök közötti találkozáshoz vezetett-e. Jézus válasza ezen a helyen sokkal inkább egy váratlan horizontra emel fel. Jóllehet Jézus ezekben a kérésekben saját megdicsőülését látja jelezve. A következő szavak utalnak arra, hogy ez a megdicsőülés egyre közelebb kerül: „Ha a búzaszem nem esik a földbe és el nem hal, egyedül marad; de ha elhal, sok termést hoz” (12,24). A megdicsőülés passió során történik meg. Ebből ered a sokféle gyümölcs – amit így egészíthetünk ki: a pogányok egyháza, a Krisztus és a görögök közötti találkozás, melyek voltaképpen a világ népeire vonatkoznak. Jézus válasza túllép a pillanaton, messzire belenyúl az eljövendőbe. Igen, a görögök látni fognak, és nemcsak ezek, akik most Fülöphöz jöttek, hanem általában a görögök világa. Látni fognak engem, igen, de nem a földi, történeti, „test szerinti” egzisztenciámban (vö. 2Kor 5,16); a passión keresztül fognak engem nézni. Rajta keresztül jövök és többé már nem egy egyedüli földrajzi helyre, hanem minden földrajzi határon át jövök a világ legtávolabbi helyére, azokhoz, akik az Atyát látni akarják. Jézus a felátadás előtt meghirdeti eljövételét, eljövételét a Szentlélek erejében, egy egészen új látást, ami a hitben történik meg. Emellett a passió nem valami hátrahagyott múlt. Sokkal inkább az a hely, ahol ő egyedül láthatóvá válik. Jézus kiterjeszti a meghaló és csak a halálban gyümölcsöt termő búzaszembről szóló példabeszédét az igazi emberi egzisztencia alapformájára, a hit egzisztenciájára: „Aki szereti életét, elveszíti azt, aki viszont gyűlöli életét e világon, megmenti azt az örök életre. Aki szolgálni akar nekem, kövessen: ahol én vagyok, ott lesz az én szolgálóm is” (12,25). A látás a követésben történik meg. A követés

élet azon a helyen, ahol Jézus áll, és ez a hely a passió. Dicsősége csak benne jelenvalóság, sehol máshol.

Mi mutatkozik meg itt? A látás fogalma váratlan dinamikát nyer. A látás az egzisztencia egyik módja, amit mi követésnek nevezünk. A látás a passióba való belépésen keresztül történik meg. Ott meglátjuk benne az Atyát is. Innen indulva elnyeri János által a passiótörténet végén idézett prófétai szó a maga teljes nagyságát: „Föltekintenek arra, akit keresztülszúrtak.” (Jn 19,37; vö. Zak 12,10).² Jézus látása, melyben egyidejűleg az Atyát is látjuk, az egész egzisztencia aktusa. A nyelvi kérdéseket ki kell egészítenünk azzal, hogy „Krisztus látása” ezekben a jánosi szövegekben nem fordul elő. De benső összefüggésben állnak az Ószövetség egyik központi vonulatával, melynek lényegi hívó magatartásformája „Isten látásának a keresése”, amit szövegek sora ír körül. A terminológiai különbözőség ellenére mély kontinuitás van a jánosi Krisztusra való nézés és az ószövetségi úton levés, az Isten-arc látása között. Ez a nyelvi kapcsolat Pálnál a második korintusi levélben is megtalálható, amikor a Krisztus arcán megjelenő isteni dicsőségről van szó (2Kor 4,6). Erre később még vissza kell térnünk. János Pálhoz hasonlóan felhívja a figyelmünket az Ószövetségre. Az Isten Krisztusban való látásáról szóló újszövetségi szövegek mélyen Izrael vallásosságában gyökereznek, és általuk a vallástörténet mélységeibe nyúlnak vissza, vagy talán jobban kifejezve: felviszik Krisztushoz a vallástörténet sötét látását, és ezáltal elvezetik a válaszhoz. Ha meg akarjuk érteni az újszövetségi teológia Krisztus-arcát, vissza kell tekintenünk az Ószövetségbe. Csak így válik az egész mélység érthetővé.

ISTEN ARCÁNAK KERESÉSE AZ ÓSZÖVETSÉGBEN

A pānīm – arc – szó az Ószövetségben mintegy négyszáz alkalommal jelenik meg. A szövegek mintegy fele emberi lényekre vagy titokzatos köztes lényekre vonatkozik, mint a kerubok és szeráfok. A szövegek több mint egy negyede, mintegy száz idézet közvetlenül Istenre utal.³ A szónak az egész ószövetségi irodalomra történő kiterjesztése lehetővé teszi annak a gondolatnak a megismerését, aminek a szolgálatában áll. Ezzel kapcsolatosan mindjárt közelebről megvilágítunk néhány karakterisztikus kifejezést: Isten arcának keresése, Isten arcának ragyogása stb. Hogyan érthetjük meg a látás utáni vágyakozást

² A Jn 19,37 értelmezéséhez vö. J. SCHNACKENBURG, *Das Johannesevangelium III* (Herder 1975) 343–345.

³ Vö. H. SIMIAN-YOFRE, Pānīm, in: H. J. Fabry–H. Ringgren (Hg.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament V*. (Stuttgart 1989) 629–659; ehhez 633 skk.

egy olyan vallásban, amely vallásos kultuszából a képi ábrázolás tilalmával a látást, úgy tűnik, kizárja? Mire gondol tulajdonképpen az izraelita, ha Isten arcát keresi, és tudja, hogy kép nem készülhet róla? Megkíséreltük a szókört a maga változatos módozataival a pogány kultikus formákra visszavezetni, az „Isten arcának nézését” egy kép szemlélésére, az „arc fényét” egy csillagkép-istenségre, és így tovább. Ezek a hipotézisek bizonyíthatatlanok maradnak, és a kutatásban is alig kaptak támogatást.⁴ Helyesen abból kell kiindulnunk, hogy Isten arca keresésének beszédmódjai a képi kultuszból származnak. Így válik az Ószövetség által beteljesített lépés nagysága láthatóvá. A képet elvetjük, ugyanakkor az arc keresése megmarad. A tárgyi forma, az istenség tárgyasulása érvényét veszti, de Isten megőrzi az „arcát”. Pontosan a nem ábrázolt marad az, akinek arca van, aki látni és látszani tud. A régi kultikus forma, amely Istent anyagiasította és lehúzta a partikulárisba, ezzel leválasztódott. De éppen így lép elő belső irányultsága: ennek az Istennek van arca, ő „személy”. Simian-Yofre a pānîm kifejezéssel kapcsolatos valóságos helyzetet így foglalta össze: képességei, érzései, reakciói kifejezése miatt, a pānîm a szubjektumot fejezi ki, amennyiben a másik felé fordul... Azaz amennyiben kapcsolatokkal rendelkező szubjektum. A pānîm olyan fogalom, amely kapcsolatokat ír le.⁵ Elmondhatjuk, hogy a képi kultusz levetésével a pānîm szóval képződött a személy fogalma, éspedig úgy, mint kapcsolatokat jelentő fogalom. A pānîm mellett itt lenne, mint második hozzáférés ugyanahhoz a meglátáshoz, a Šem szó – a név megnevezése: az ószövetség Istene kinyilvánítja nevét, és így megszólíthatóvá válik. A név maga is kapcsolatokat jelentő fogalom. Akinek neve van, tud hallgatni és megszólítani, másfelől nevén keresztül ő is megszólítható.⁶ A görög filozófia megtalálta a lét ideáját, de a személy fogalmát és lényegét nem. Azok ott nincsenek. Csak az individuum van, amely azonban végül is az egyedül számolandó lét sok kifejeződésének egyike. Az a sajátosság, amit mi a személy fogalmával körülírunk, a bibliai hit útján vált ismertté, amint a kép levetésével előlép az eredeti, a valódi, az a létező, aki látni és látszani, hallani, beszélni tud és megszólítható. Ez onnan teljesen követhető volt, hogy a pānîm szót a görög nyelv túlnyomóan a prosopon (arc) szóval adja vissza – egy olyan szóval, amely a görög filozófiában mint szakkifejezés nem létezett. A prosopon szó a latinban személyyé vált, ahol a szó fokozatosan elnyerte világos, filozófiai jelentését is. Másfelől nem véletlen, hogy ez a kiterjedése egy új megismerésnek, a személy titkának megtekinthetősége pontosan a Szent-

⁴ SIMIAN-YOFRE, i. m. 648.

⁵ Ua., 650.

⁶ Részletesebben ismertette: „Einführung in das Christentum” (új kiadás München 2000) 106–125; 122–124.

háromság-tan körüli vívódásban vált lehetővé.⁷ Rögzítsük le: a héber pānīm terminus Istent, mint személyt, felénk forduló létezőnek ismeri el, aki minket hallgat, lát, beszél, szeretni és haragudni tud, aki mindenek felett van és mégis van arca. Ebben hasonlít rá az ember, az ő képmása, az arcról ismeri meg, hogy ki és milyen az Isten. Ezen arcon lesz elutasítva és ezután a benső által keresve. Számomra fontosnak tűnik, hogy a „név” és az „arc” mindkét fogalma egy egészen mély lelki belátáson alapszik, ami csak a külső kép levetésében, a kép-nélküliségben vált lehetővé, azonban nem egyszerűen csak egy fogalom képződik; az érzékelhető rátekintés és a látás gondolata lényeges marad. De kíséreljünk meg legalább egy pár utalást valamivel közelebből megnézni, hogy a pānīm szóra vonatkozó utalások milyen összefüggésben és konkrétan hogyan jelennek meg Izrael hitében és vallásosságában.

Itt van először is az alapirányzat, „Isten arcának keresése”. „Dicsekedjeteek szent nevével, örvendezzen azoknak a szíve, akik az Urat keresik. Keresséteek az Urat és erejét, keresséteek szüntelenül arcát” – imádkozza a zsoltáros (105,3). A 24. zsoltár megmondja, milyen feltételeknek kell teljesülniük, ha az Úr szent helyére akarunk lépni: mindenekelőtt a tiszta kezek és tiszta szív. Ez mind az alábbiakban fogalmazódik meg: „Ez azok nemzedéke, akik őt keresik, akik Jákob Istenének az arcát keresik” (Zsolt 24,6). Mindkét zsoltár kapcsolódik a szentséghez való járuláshoz, a frigyszekrénynek a templomba való bevonuláshoz. Ennyiben a kultikus összefüggés tagadhatatlan. Isten arcával a templomban találkozunk, keressük őt az odavezető úton. Mégis a szó jelentése sokkal tovább megy a pusztán kultikus jelentésnél. Az Oz 5,15 szerint még érthetőbbé válik. Ott Isten az alábbiakat mondja Izraelről: „Elmegyek, míg csak meg nem törtök, és nem keresitek arcomat.” Ez a keresés olyan magatartásforma, amely az egész embert érinti; ha egész mivoltával „igazzá” válik, akkor úton van az Isten arcával való találkozáshoz. Helyesen mondja „Jahve arcának kereséséről” Simian-Yofre: „univerzális és állandó érvényű parancs”.⁸ A 17. zsoltár szépen és érthetően beszél erről. Ez egy olyan igaznak az imája, aki ugyan az ellenség súlyos fenyegetése alatt áll, de nem engedi, hogy eltérítse Isten útjairól. A végén két létmód válik érthetővé. Az egyik oldalon állnak azok az emberek, akik egészen az anyagiaknak élnek és azzal telnek el. Minden irigység nélkül mondja a szenvedő igaz az Úrnak: „Töltsd meg hasukat javaiddal, hadd lakjanak jól gyermekeik, s hagyják fiaikra, ami megmarad.” Az imádkozó saját sorsára másképpen tekint: „Én azonban igazságban látom meg

⁷ Vö. a személy fogalom kialakulásához M. FUHRMANN, Person, in: J. Ritter-K. Grínder, *Historisches Wörterbuch der Philosophie VII*, 269–283. A Biblia hozzájárulása természetesen ott gyakorlatilag nem érzékelhető.

⁸ I. m., 640.

arcodat, és színed látása tölt el, amikor fölébrednek.” Az imádkozó egészen más jóllakást lebegtetett maga előtt, mint a hasét. Ő Istenének látásával lakik jól. Tudja, hogy keresése a látásban beteljesedik. A szövegben kétféle dolog fontos. Mindenekelőtt az, ami az imádkozót képessé teszi arra, hogy Istent lássa, az az igazságosság. Ez a szó összefoglalja az ószövetségi hívő alapmagatartását, ez annak az ószövetségi megfelelője, amit az Újszövetségben és az Egyházban hitnek neveznek. Az igazságosság az az életforma, amely Isten szavának a mértékét és irányultságát ebben a szóban megadja. Úgy is mondhatnánk: az igazságosság az Isten szerinti életet jelenti. A 17. zsoltár így találkozunk azzal, amit a 24. zsoltárban hallottunk: Isten arcának a keresése olyan magatartás, amely az egész életet magába foglalja; amivel az ember végül eljut Isten arcának a látásához, neki magának mint egésznek is Isten által átvilágítottá kell válnia. Másodsorban figyelemre méltó, hogy az imádkozó ezt a látást, minden vágyakozás beteljesülését és a boldogságot mint a „felébredés” pillanatát várja. Ezzel a zsoltár kiragadja az embert történelmi létéből. Egy ébredésre vár, amivel a tulajdonképpeni élet elkezdődik. Pontosan ezáltal különbözik istentelen ellenségeitől, akik csak a pillanatnyi beteljesülést, a sikert és az anyagi jóllakást tekintik boldogságnak és az emberi egzisztencia céljának. Ők így az anyagi világban és ezáltal a földi élet időbeni lehatároltságában maradnak. Ha ez így van, akkor az „igazságosság” nem lehet a mérővessző, akkor azt kell megragadnunk, ahol siker és jóllakottság ígérkezik. Az igazságosság mint istenfélő élet önmagában utal a pusztán anyagi és a csak az időnek alávetett földi élet fölé, amennyiben Isten törvényének a mértéke és az eszkatologikus irányultság belülről összetartoznak. Akkor is, ha az új élet ideája itt nincs kifejtve és ábrázolva, az egzisztencia eszkatologikus beállítottsága annak érthető, aki életével Isten arcát keresi, és tudja, hogy azt az „ébredésben” látni fogja. Isten arcának a keresése magán viseli az időn való átlépést, és lényegileg magában hordozza az eszkatologikus reményt.⁹

Kétségtelenül van egy, az eljövendőre vonatkozó „elébe nyúlás” is. A 24. zsoltárban a kultusszal néztük Isten arca keresésének összefüggését, de azt is megállapíthatjuk, hogy ez a keresés a kultuszon túlnyúlik. A 17. zsoltárban hiányzik a kultikus elem, ezzel szemben egyébként a legtöbb ószövetségi szövegben az „Isten arcának keresése” kifejezésnek kultikus jelentése van, sőt, egyenesen a kultikus találkozás terminus technicus. A három liturgikus kalendárium mindegyike (Kiv 23,14–19; 34,18–26, MTörv 16,1–17) kétszer említi a kifejezést. Majdnem megegyező megfogalmazással rögzíti a férfiak kötelezettségét, a „Szent” évenként háromszori meglátogatását („JHWH arcát megtekinteni”). „A Mtörv 31,11 előíranyozza a törvény kihirdetését minden hete-

⁹ A szöveg magyarázatának történetéhez H. J. KRAUS, *Die Psalmen I* (Neukirchener Verlag 1960) 134.

dik évben az egész nép számára, amely a sátoros ünnepen a Szenthez (jeruzsálembeli) jött, azért hogy JHWH arcát lássa.”¹⁰ A kultikus történet Istennel való találkozássá válik, a látás egyik módjává, amely azonban az összes idevonatkozó szöveg fényében mégis több, mint megelőlegezés egy módjának bizonyítása, amely önmaga feletti jelentést is hordoz. Ez a körülölelő horizont még egyszer láthatóvá válik, ha egészen röviden az Isten arcának fényét jelentő szóra és Isten arcának elrejtettségére tekintünk. A fény és az élet az ószövetségi ember számára közvetlenül kapcsolódnak egymáshoz. Ha az isteni arc fényéről van szó, akkor Istenről, mint az élet forrásáról van szó. „Ragyogtasd ránk jelként arcod fényességét, Uram” mondja a Zsolt 4,7b, ezzel a zsoltár életet és üdvösséget kér. Más szövegekben ez specifikusan a föld termékenységevel, megszabadulással és a gyarapodással kapcsolatosan jelenik meg: „ragyogtasd fel arcodat, és szabadok leszünk” (Zsolt 80,4.8.20). De szó van a szív megvilágosodásáról is, amellyel az ember be tudja ismerni bűneit (Zsolt 90,8).¹¹ És fordítva: ahol Isten elfordítja arcát, ott végül minden visszatér a porba.¹² Ezért a kérdés, hogy Isten ne rejtse el arcát, magának az életnek a kérése, a látás erejéért, mely nélkül semmi sem válhat jóvá. Isten hallgatása, arcának elfedése éppenséggel büntetés. Természetesen Isten öneltakarása a bűnösnek csalóka biztonságot ad: Isten, úgy tűnik, nem ad semmit. Úgy tűnik, élnünk veszélytelenül nélküle, ellene, neki hátat fordítva. Pontosan az istentelennek ez a biztonsága, a legmélyebb szerencsétlensége. El kellene gondolkodnunk Isten hallgatásának idején, abban az időben, amikor az arca megismerhetetlennek tűnik, nem megrémülve Isten elrejtőzésének értelmén. Nem a világ valós sorát kell ebben látnunk, hogy annál hangosabban és sürgetőbben kiáltsunk Istenhez, hogy mutassa meg az arcát? Arcának keresése ebben a helyzetben nem válik még sürgetőbbé?

MÓZES ÉS KRISZTUS

Végül szeretnék ezeknek a Krisztus arcára, Isten arcára utaló kitekintéseknek az ószövetségi alapjaira vonatkozó utalásoknak befejezéséül még egy központi, ószövetségi szöveget bemutatni, amelyet Pál – ahogy erre már utalás történt – a 2Kor 3,4,6 alatt újra felvett, és Krisztus fényében újra olvasta, úgy hogy pontosan itt válik láthatóvá a krisztusi újdonság és a két szövetség belső egyége. A Kiv 32–34 passzusára gondolok, amely először Izrael bűnbeesését, az aranyborjú imádását mutatja be, majd a bűnösök megbüntetését és Mózes

¹⁰ SIMIAN-YOFRE, i. m., 647–649.

¹¹ Ua., 638 és 640.

¹² Ua., 646.

Istennel való küzdelmét, hogy népét újra elfogadja, azt, akit Jahve teljes elfordulással fenyeget. Mózes erő kifejtése tetőpontját az alábbi ajánlatban éri el: „Most azonban vagy bocsásd meg nekik ezt a vétket, vagy pedig, ha ezt nem teszed, törölj ki engem könyvedből, melyet írtál!” (32,32) A 33. fejezetben témánk két szövegben is megjelenik, amelyek egymással bizonyos feszültségben állnak. Mindkettő nagy jelentőséget tulajdonít Isten arca keresésének. Mindenekelőtt ábrázolja, hogyan kerül Mózes mindig újra párbeszédbe Istennel. Ezt mondja: „Az Úr pedig beszélt Mózesnek, szemtől szembe, úgy, ahogy az ember a barátjával szokott beszélni” (33,11). A fejezet végén Mózes így könyörög: „Mutasd meg nekem dicsőségedet!” A válasz így hangzik: „Arcomat nem láthatod, mert nem láthat engem ember úgy, hogy életben maradjon... De íme, van itt egy hely mellettem. Állj erre a kősziklára! Ha majd elvonul előtted dicsőségem, beállítalak a kőszikla hasadékaiba, és befödlek jobboldalra, amíg el nem vonulok. Aztán elveszem kezemet, és utánam tekintesz – de arcomat nem láthatod!” (33,18–23)

Az egyik oldalon áll a szemtől szembe zajló beszéd, ami mintha barátok között zajlana, a másik oldalon az ebben az életben lehetetlen Isten-látás, mert csak a hátát ismerhetjük meg. Világos, hogy ennek a szövegnek az Ószövetség keresztény értelmezésében új jelentést kellett nyernie. Ahogy Szent István beszéde (ApCsel 7,37) mutatja, a keresztények szeme előtt a Második Törvénykönyvben leírt ígéret állt: „Profétát támasztok majd nekik a testvéreik közül, hozzád hasonló, s annak szájába adom szavaimat, hogy elmondja nekik mindazt, amit parancsolok nekik” (MTörv 18,15). Izrael azonban az elkövetkező időben annak a melankolikus szónak is a tudatában volt, amellyel a Második Törvénykönyv végződik: „De olyan próféta nem támadt többé Izraelben, akit az Úr színről színre ismert volna, és aki Mózeshez hasonló lett volna” (34,10). István beszédében azt akarja mondani, hogy a názáreti Jézusban az eddig nyitva álló ígéret beteljesedett. Ahogy Mózes, úgy Jézus is hegyen kínálta fel magát engesztelő áldozatul. Mózes felajánlása nem talált elfogadásra. Krisztus Jézus azonban ténylegesen a bűn hordozójává vált értünk, magára vette értünk az átkot (Gal 3,13). Közbenjáróként áll értünk az Atya előtt (1Jn 2,1). És ő volt az, aki szakadatlanul színről színre áll az Atya előtt – több, mint egy próféta, több, mint egy barát –, úgy áll, mint a Fiú. Ő láthatta Isten arcát, és az ő arcán keresztül válik számunkra Isten dicsősége láthatóvá (2Kor 4,6). Isten arcának keresése az ember számára ettől a pillanattól kezdve konkrétta vált: a Krisztussal való találkozásból áll, a vele való barátságból, aki minket többé nem szolgálainak, hanem barátainak nevez (Jn 15,15).

Ha Mózesnek Istennel színről színre folytatott beszéde a Kivonulás könyvének keresztény olvasója számára egyértelműen Krisztusra utal, akkor a látás megtagadása és az „Isten hátára” való korlátozása ugyanúgy magára Jézusra utal. Ennek megfelelően Mózes egyik alakjában Krisztus titka mint Jézus tanít-

ványának az útja van ábrázolva. Rá, vagyis mindnyájunkra, akik Krisztus-hívők vagyunk, kell hogy vonatkozzon a második szöveg. Ez az atyáknál a Kiv 33 kifejtésének alapgondolata. Egyenként természetesen sokféleképpen variálódik pontosan e nehéz szöveg interpretációja, az Isten háta nézésétől Isten szemünket eltakaró keze alatt a sziklahasadékban állásig. Engem személyesen mindig újra megérint, ahogy Nyssai Szent Gergely ezt a helyet magyarázta. Istent csak hátulról látni – mi mást jelenthet, mondja ő, hogy Istennel úgy tudunk találkozni, ha Jézus mögött járunk; hogy a látás csak Jézus követésének módján lehetséges, ezen a módon az ő háta mögött járás egyben Isten háta mögött való lét is.¹³ Jézus látása ebben a világban Krisztus követésében valósul meg. Látni annyi, mint menni, egész egzisztenciánk úton léte az élő Isten felé, amiért Jézus nekünk egész útjával, mindenekelőtt a szenvedés, a halál, a feláldozás, mennybemenetel húsvéti titkán keresztül az irányt ajándékozza.

KRISZTUS LÁTÁSA A KERESZTÉNY EGZISZTENCIÁBAN

Az Isten látására vonatkozó központi ószövetségi szöveg átvezetett minket az Újszövetségbe. Lássuk, mi az új az Újszövetségben? Az új tulajdonképpen nem egy új gondolat, az új egy tény, jobban mondva: egy személy, Jézus Krisztus. Belőle kiindulva rendeződnek át az ószövetségi vallásosság változatos motívumai, és konkretizálódnak újra a templom pusztulása után. Ő maga jelenti számunkra az Isten arcát. Ebből a tudásból keletkezett az ikon művésze, ami persze nem Jézus arca keresésének végpontja. Ugyanez vonatkozik természetesen az acheiropoietákra, akik a hagyomány szerint a Krisztust ábrázoló ikonokat mint nem emberkéz által készített képeket inspirálták. Az ikonvallásosság és a képrombolás közötti küzdelemnek ez volt a magja: az ikon nem lehet Isten-képmássá, olyanná, amely az Istent önmagában megfoghatóvá teszi. Sokkal inkább kell a túllépés dinamikáját hordoznia, önmagán túlmutatva kell meghívássá válnia, olyanná, amely minket az Isten képe keresésének útjára visz, olyan meghívássá, amely minden anyagiból kivezet, és állandóan

¹³ NYSSAI SZENT GERGELY, *De vita Moysis* PG 44, 408 D: „És Mózes, aki vágyott Isten látására, megtanulja, hogyan láthatjuk Istent: Istent, ahová csak vezet, követni, azt jelenti: Istent látni.” A Kiv 33 interpretációja természetesen ebből kiindulva Isten szépségének egész témáját felöleli, ami minket fölfelé vonz, mint az ember belső felemelkedése. PG 44, 400 A – 409 B. Német fordítás: Gregor v. Nyssa, *Der Aufstieg des Moses*, ford. M. Blum (Freiburg 1963) 117. Miközben Gergely ebben az összefüggésben nem közvetlenül Jézusról beszél, hanem csak arról, hogy „Istent követni, ahová vezet”, Ágoston az „Isten háta” kifejezést explicit inkarnációként értelmezi: „Non incongruentur ex persona Domini nostri Jesu Christi praefiguratum solet intelligi, ut posteriora eius accipiat carnis eius.” De Trin II 17,28. Ahogyan a „solet intelligi” kifejezés mutatja, e mellé már egy megfelelő értelmezési tradíciót is feltételez.

az ebben az életben soha véget nem érő követés útján tart. Ha ezt teológiailag szakszerűen akarjuk kifejezni, akkor mondhatjuk: az ikonok eszkatologikus dinamikát hordoznak magukban; csak így nézve nézzük azokat helyesen.¹⁴ A XIX. században a késő középkori vallásossági formákhoz kapcsolódva új növekedés indul el, ami a szent arc tiszteletében jelent meg, és Lisieux-i Szent Teréznél jut a csúcspontjára, aki magát „a gyermek Jézusról” és a „szent arc-ról” nevezte el. Mindkét cím Isten önküresítésére utal, a kicsinnyé válására és alászállására az emberi egzisztencia nyomorúságába. Az első kifejezés többet emel ki ennek az alászállásnak a szeretetértékéről, a második pedig a passió aspektusát hangsúlyozza, mert ebben a világban Krisztus arca egy „vérrel és sebbel borított fej”. Pontosan így mutatja be Isten szeretetének és Isten igaz arcának a titka.¹⁵

Még egyszer közelebből nézve, Krisztus arca és Isten arca keresésének a keresztény vallásosság újszövetség szerinti megalapozásában három nehézségi pontot különböztethetünk meg. Mindenekelőtt alapvető jelentőségű a követés, az egész egzisztencia ráirányulása a Jézussal való találkozásra. Ehhez tartozik szorosan a felebaráti szeretet, a keresztfeszítetből eredő szeretet a szegények, a gyengék, a szenvedők iránt. Formailag láthatja őt bennük; a segítségre szorulóok szolgálatában őt szereti, közel van hozzá, látja és érintheti őt (vö. Mt 25,31–46). De a szegényekben Jézust magát csak akkor ismerhetjük fel, ha arca számunkra bizalmasan megjelenik, és ez az arc különösen az Eucharisztia titkában válik egészen közelivé, amelyben szakadatlanul jelenvalóvá válik Mózesnek a hegyen folytatott küzdelme. Az Úr áll a hegyen, és értünk „bűnné” válik. Így válik elhalt búzaszemmé, így ajándékozza magát mindnyájunknak az Eucharishtiában, úgy adja magát a kezünkbe, mint az élet valós kenyerét. Ezzel válik az Eucharisztia láthatóvá, ahogy az emmauszi tanítványok esetében történt. A kenyértörésben felismerjük őt, mintha hályog esne le a szemünkről. Az Eucharishtiában arra tekintünk, akit átszúrtak, akinek a fejét vér és sebek borítják. Így ismerjük fel őt, és így vagyunk képesek a szegényekben újra felismerni, amennyiben a liturgikus vallásossághoz tartozik a passióhoz kapcsolódó egészen személyes vallásosság, a Jézussal való bensőséges találkozás és a népi vallásosság is. A valós kép a Jézussal való fenti találkozásokból származik és vezet hozzá, éppen ezért szükséges a felebaráthoz fűződő kapcsolatban is.

Végül Krisztus arca szemlélésének mindkét egymástól elválaszthatatlan módjában rejtőzik egy harmadik elem, amellyel találkozhatunk, ez pedig nem

¹⁴ Ezzel kapcsolatos utalások az alábbi könyvemben: *„Der Geist der Liturgie”* (Herder 2000) 99–116.

¹⁵ A terézi lelkiség mindkét egymáshoz rendelt aspektusának átérzéssel teli kifejtését egy evangélikus szerzőnél találhatjuk meg: U. WICKERT, *Leben aus Liebe. Therese von Lisieux* (Vallendar-Schönstatt 1997), 41–50.

más, mint az eszkatologikus elem. Ahogyan az ikon szemlélése mindig túlmutat azon, ugyanúgy magában hordozza ezt a dinamikát az Eucharisztia ünneplése is. Eljut az eljövendő Krisztushoz azon az „ébredésen” át, melyben ő a maga látványával, a szentháromságos Isten megpillantásával fog minket jóllakatni. Pontosan ez a felebarát felé való odafordulás, a szociális erő kifejtés lépi túl a pillanatot. A szeretet elsősorban azt teszi, ami most szükséges, most nyújt segítséget a szenvedőknek és a rászorulóknak. A politikai teológia ezt a most adandó segítséget akarta a jobb világ megteremtésének alapvető feladatával háttérbe szorítani. Ez jogtalan igény volt, és az ma is, amelyben egyedülként vált a jövőre vonatkozó, a maguk részéről irreálisnak mutakozó politikai álmok eszközévé. De az igazság magja itt sem hiányzik. A segítségnyújtás a szeretet küzdelméhez, a hit küzdelméhez és Isten országának eljövételéhez tartozik. Isten országa természetesen nem egy általunk létrehozandó politikai konstrukció, hanem Isten ajándéka, amit nem tudunk kierőszakolni. Mégis összefügg a mi utunkat szolgáló követéssel is, amennyiben egyre kevesebbet tapasztalunk abból a szeretetből, amelyet az anyagiakon túllépve Isten ad, és amely az ő arcára formál bennünket. Felebaráti szeretet és a kultusz „elébe nyúlása” annak, ami ebben a világban remény marad. De éppen ezért válnak a remény erejévé, amelyek elvezetnek az eljövendő nagyobbhoz – az igazi megszentelődéshez és beteljesedéshez – Isten arca látásához.

KITEKINTÉS: A VILÁGVALLÁSOK ÉS A HIT

Végül eme bibliai életforma és a vallástörténet összefüggésének a kérdésére még egyszer vissza kell térnünk. Láttuk, hogy a vallásgyakorlatban használt kép hogyan váltja föl Isten arcának keresését, és azt mégis megőrizve, elvezette a személyes Isten megismeréséhez, és ezáltal annak a megismeréséhez, amit személynek nevezünk. Ezen a ponton a vallástörténet útjai szétválnak. A személyes Istent nem ismerő vallási formák, mint az újplatonizmus, a buddhizmus és a hinduizmus lényeges formái nagyon jól ismernek olyan isteneket, akikhez imádkozhatnak, akik segíteni vagy ártani is tudnak. Ezek az istenek ábrázolhatók, van arcuk; valamilyen módon személyek. De ezek az „istenek” nem azonosak Istennel. Ők a köztes terület hatalmasságai, akiken nem sok múlik. Nem tartoznak a véglegesnek, az egészen másnak, a valódiságnak a területéhez. Ez a tulajdonképpeni valóság, amelyet Plotinus „egynek,” minden feletti létnek és névnek nevez, és ami a buddhista látásmódban az abszolút „semmi” –, ennek a valóságnak nincs neve és arca. Minden megtisztulásnak és megszentelődésnek a tulajdonképpeni célja abban áll, hogy bekövetkezzen a kilépés a nevek és az arcok területéről, az elválasztás és az ellentét területéről az „egy” névnélküliségébe vagy éppen a „semmibe.” A bibliai vallás újdonsága

abban állt és áll, hogy ez az őslét maga az „Isten,” aki személy, akiről nem készülhet kép, noha arca és neve van. Az üdvösség nem a semmiben való alámerülésben áll, hanem az „arcában való eltelésben,” ami az ébredésben osztályrészünk lesz. Ennek az ébredésnek, a töltekezésnek megy elébe a keresztyén ember, amikor Jézusra, a keresztülszűrtra tekint.

(Fordította: Szalma István)

Forrás: *Il volto di Cristo*, (olasz és német változat), Fondazione Gioventù Chiesa Speranza, Roma 2005, 21–35 (a pápa még bíboros korában írta a tanulmányt, amelynek talán legelső változata: RATZINGER, Joseph: *Unterwegs zu Jesus Christus*, Sankt Ulrich, Augsburg, 2003, 11–30).

A pápa imádsága a Szent Arc előtt

Úr Jézus, mutasd meg, kérünk, mindig újra a te arcodat, amely Isten végtelen irgalmasságának titokzatos tükre. Hagyd, hogy értelmünk és szívünk szemével szemléljük Isten emberi arcát, amely belépett a történelembe, hogy felfedje az örökkévalóság távlatait. A szenvedő és feltámadt Jézus csendes arca, ha szeretik és elfogadják, akkor megváltoztatja a szívet és az életet. Szeretnénk meríteni szemeidből, amelyek szelíden és együttérzően tekintenek ránk! A szeretet és a békesség erejét nyerni onnét, ahonnan irányt vesz életünk útja, és bátorságot, hogy félelem és megalkuvások nélkül kövessünk téged, hogy Evangéliumod tanúivá váljunk, a befogadás konkrét tetteivel, szeretettel és megbocsátással. Jézus szent arca, világosság, amely elúzi a kétség, a szomorúság homályát; élet, amely végérvényesen legyőzte a rossz és a halál hatalmát; titokzatos tekintet, amely sohasem szűnik megnyugodni az embereken és a népeken. Az eucharisztikus jelekbe rejtett arc, s mindazokéba, akik közelében élnek; – tégy minket Isten zarándokaivá ebben a világban, akik szomjúhozzák a végtelent és készek arra, hogy a végső napon meglássunk téged, Urunk, „színről színre” (1Kor 13,12), hogy szemlélhessünk téged örökké a mennyek örömében! Ámen.

XVI. Benedek pápa személyes imádsága
2007. szeptember 1-jén
a manoppellói Szent Arc ereklyéje előtt.

(Fordította: Pákozdi István)

NICOLA BUX

Ami megosztja az Egyházat

A zsinat utáni liturgikus reform visszaélések és tézisek,
ellenállások és engedmények között¹

BEVEZETÉS

Egyházi körökben igen sokan nem akarják tudomásul venni annak a valóságát, hogy állandóan növekszik azoknak a hívő csoportoknak a száma, különösen is a fiataloké, akik szorgalmazzák a *Summorum Pontificum* motu proprio megvalósítását a szentmise helyes végzésével akár annak rendkívüli, akár rendes formájában. Sokszor ez odáig vezet, hogy néhány püspök is azt tartja, hogy „a latin mise megosztja az Egyházat”. Készek arra, hogy az „idők jeleire” hivatkozzanak, nem kérdezve, hogyan lehet az, és mi az oka annak, hogy sok fiataalt vonz a latin mise.

Heschel héber gondolkodó megjegyzi: „Szokás az, hogy a világi tudományt és a vallásellenes filozófiát hibáztatják a vallásnak a mai társadalomban tapasztalható megfogyatkozása miatt, de tisztességesebb dolog lenne magát a vallást hibáztatni annak vereségei miatt. A vallás ugyanis nem azért fogyatkozik, mert támadják, hanem azért, mert meg lett fosztva a jelentőségétől, monotonná, gyötrelmessé és ízetlenné vált.”² Efféle véleményt nem lehet abszolutizálni, ám reflektálni kell rá nekünk, keresztényeknek. Például ha elsőbbséget adunk a szociális irányulásnak, akkor begyógyítottuk a megosztást, ami az én bensőjében jött létre a hite és a valóság között, amelyben él. Ha előbb megvizsgáljuk a kultúrát, amely körülvesz minket, és azután azt tartjuk meg, ami egészséges. A vallás ugyanis olyasmi, amit az ember belső magányában tesz, ugyanakkor olyasmi is, amelyben felfedezi lényegi közösségét, szükségét arra, hogy Istennek azt mondja: te. „Ó, Istenem, te vagy az én Istenem... téged kereslek a szentélyben, hogy szemléljem a te hatalmat és dicsőségedet” (Zsolt 63,2–9).

¹ A szerző *Mélyülő hittet a szentmisén* című, Magyarországon megjelent könyvének bemutatóján elhangzott előadása, amelyet a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola dísztermében tartott (2011. november 11-én).

² *Crescere in saggezza*, Gribaudi, Milano 2001, 157.

1. AZ ÉN ÉS A KULTUSZ

A liturgia manapság nem készítt az isteni Te iránti nosztalgiára, nem segít abban, hogy kiemelkedjen az „én”, mert hiányzik az Ő jelenléte, ami betölti a csendet – a tabernákulumokat elmozdították a középpontból és sarokba állították, vagy egyenesen kitették a templomból. Így kinek lehetne mondani: „Neved és emlékezed után vágyódik a lelkünk” (Iz 26,8)? Azt, akire a *nép vágyakozik*, nem lehet megtalálni, mert nincs többé a templomban. Azután a „közösségi jelleg” túlzott sürgetése, különösképpen a szentségek ünneplésében, elhomályosította a „személyességet”: így az a vágy, ami minden embert Isten keresésére indít, nem képes túlélni önmagát, nem formálódik kéréssé, azaz imádsággá. „Ha nem akarsz félelmet átélni – mondja Szent Ágoston –, akkor vizsgálj meg a te mélységedet. Ne csak a felszíneset érintsd, hanem hatolj léted mélyére és érd el szíved legelrejtettebb sarkait.”³ Ám, nagy része annak, ami az ember legmélyebb része, eltemetve marad azért, mert eltávolodott Istentől. Csak a megtestesült és feltámadt Krisztus tudja felrázni, mivel folyamatosan azt keresi. XVI. Benedek pápa így magyarázza annak értelmét, hogy Isten az ember keresésébe merül: „Ő a mi szívünk nyugalanságával találkozik, a mi kérdéseinknek és keresésünknek a nyugalanságával”.⁴ Ezért a liturgiának ki kell mutatnia azt a képességét, hogy felrázza az ént. Ha sikerül megtennie, akkor igazán liturgia és akkor hatékony. Csak az isteni, a jelen lévő szent, Ő, aki a dolgok végső értelme, csak ő tudja üdvözíteni az embert, azaz megvédeni és megoltalmazni a lényegi dimenzióit és célját.

Nem lehet megérteni, hogy mi az az „én,” csak a kereszténységben. Mivel Krisztus megfelel annak, aki én vagyok; és amikor vele találkozom, különleges módon a liturgia misztériumában, akkor megértem, ami hiányzik: a Titkot, azt az Egyet, ami felém kiált: „Én vagyok a Misztérium, amely hiányzik mindabból, amit te megkóstolsz, mindabból az ígéretből, amiért te élsz. Mindaz, amire vágyakozol, elérni akarsz, én vagyok a Célja mindannak, amit cselekszel. Te engem keresel minden dologban.”⁵

³ *Sermones*, 348,2; PL 38, 1, 1527.

⁴ „Nem a dicsőségért keresztények, hanem hogy megnyissák a világot Istennek” – Krizmaszentelési mise, L'Osservatore Romano 2011. április 22, 8.

⁵ Vö. Luigi GIUSSANI, *Avvenimento di libertà*, Marietti, Genova 2002, 149.

2. ÚJ LITURGIKUS MOZGALOM

Az „én” ebből a találkozásból születik újjá, és egyfajta rokonságot hoz létre az-
zal a személlyel, akivel találkozott és egyfajta társaságot a többiekkel, akik ta-
lálkoztak vele.⁶ Íme, így születik az új liturgikus mozgalom. Semmiféle hatalom
nem akadályozhatja meg a találkozás ébredését, hanem csupán azt akadályoz-
za meg, hogy történelemmé váljon;⁷ nem kívánja látni a szabadságot. Ez a hit
valóságos tapasztalatának a hiánya, mint egy próba, ahogy Szent Ambrus
mondja: *Ubi fides, ibi libertas* (ahol a hit, ott a szabadság). Ha megvan a szabad-
ság, ami a legdrágább és leghatékonyabb jele a hitnek, akkor igazolhatjuk hit-
tapasztalatunkat azon a fokon, hogy mindennek ellenállunk. Ám a szabadság
maga Isten, tehát az ember szabadsága arra, hogy igaz és teljes legyen, Istentől
függ. Az önmeghatározás „civil vallásában,” amelynek légkörével szintén kö-
rül vagyunk véve, hangoztatnunk kell azt a szabadságot, ami felelősség és kor-
látozottság.

Akad ma is olyan laikus hatalom, de még egyházi is, amely nem tolerálja
az igazi vallásosságot, a Szalézi Szent Ferenc szerinti igaz áhítatot, mivel saját
birtokjogának korlátozását látja benne. A hit megmarad azonban az alapvető
szabadság gesztusának, az imádság pedig állandó nevelés a szabadságra. Íme,
ez a tabernákulum fontossága, hogy az ember tanulja meg ahhoz a Mesterhez
tartozását, akitől függ. Így a Misztérium megtapasztalhatóvá válik, és mi meg-
látogatjuk, mivel Jézussal a Misztérium „érezhető, vonzó jelenlétté vált”.⁸ A je-
len lévő Misztériumot csak egy találkozásban lehet felfedezni, mint egy szerez-
tett személyt. Ő a megtestesült Ige, és a mi üdvösségünk sarokpontja: *caro
salutis cardo*.⁹ A tény, ami megmarad, az ő igazságának a jele: anélkül hogy
folytonosan újra meg ne történne a keresztyén Esemény, nem juthatunk el a
szabadságra és a valós közösségre.

3. HIBÁS TÉZISEK

Ha pedig ez a misztérium a legfontosabb, akkor érthetetlen, miért kellene azon
liturgikusok méltatlankodása mellé állnunk, akik nehezményezik a „rituális
párhuzamosságot”, amelyet a *Summorum Pontificum* motu proprio állított
helyre és az *Universae Ecclesiae* instrukció szabályozott az egyetlen római rítus
két formája között, mivel az veszélyes volna az egyházi közösség számára. Ők,

⁶ Vö. Uő., *L'io rinasce da un incontro* (1986–1987), BUR, Milano 2010, 364.

⁷ Uo., 247.

⁸ Uő., *L'autocoscienza del cosmo*, BUR, Milano 2000, 247.

⁹ TERTULLIANUS, *De resurrectione carnis*, VIII, 10. PL 2, 806.

akik annyira ökumenikus beállítottságúak, hogyhogy nem tudják: a bizánci rítusnak az ortodox egyházban három formája van? És ugyanígy a többi keleti rítusban is. Talán Toledóban – és nem mostantól kezdve – nem használják-e a latin rendes forma helyett a mozarab rítus rendkívüli formáját? Néhány szerzetesrendnek nem voltak, meg vannak rituális sajátosságai, mint a szláv bizánciaknak tiszteletben tartva a görögöket? És talán nem állítják mindenáron a „zsinat utáni egyházban”, hogy a változatosság és a sokféleség nem ártanak az egységnek? Miért kellene attól félni, hogy a püspökök „elveszítik az ellenőrzés jogát egyházmegyéik fölött?” Ha katolikus püspökök, elegendő, ha fenntartják az egységet a pápával. A liturgia Krisztus ünneplése és az Egyházé, nem egy részleges gyülekezeté. Az Egyházban a folytonosság hiánya (diszkontinuitás) nem a kétféle római formából ered, hanem annak a papnak vagy csoportnak a kreativitásából, akik miatt az efféle beállítódásból következő liturgiákon vagyunk kénytelenek részt venni.

De más téves tanok is terjednek:

a) Az, aki celebrál – a gyülekezet

Valójában csak Krisztus lehet a főszereplője és bemutatója a szentmisének, amelyben megjelenik. Ő az, aki társául veszi „a hierarchikus rendben szerveződő Isten népét”, azaz a katolikus Egyházat, amely a helyi összejövételben is él, ahol ketten vagy hárman vannak, a latin *celeber* (ami annyit jelent: „látogatott”) szóból eredő *celebratio* értelmében. Használják a *rítus* szót is (a görög *arithmós* fogalomból és a szanszkrit *rtám* „rend” szóból eredően) a szent cselekményt jelezve, amelyet meghatározott rend szerint mutatnak be, amely a válás és a *szertartás* fogalmára utal, amelyeket a latin *cultus* (ceremónia) szóval jelez. A szentmisében a pap Krisztus személyében cselekszik, aki feje a testnek, azaz az Egyháznak. Az a tény, hogy a misét csak a pap mutathatja be, megfelel annak a megismerésnek, amely önmaga feláldozásában éri el a csúcspontját: kevesen vagy sokan vagyunk, mindegy, ha nincs benne a testem áldozati felajánlása, akkor ott nem jön létre lelki áldozat (vö. Róm 12,1). A Golgotán nem csak Mária és János maradtak? És Emmauszban nem csak két tanítvány volt jelen? Eljutottunk odáig, hogy egyesek azt állítják, a *nép nélküli mise* egy *monstrum*: de vajon az üldözés idején nem kellene a papnak egyedül is miséznie, hogy ne találjanak rá? És így az egyes hívek is? Akkor, amikor az üldözés az Egyház *rendes* (*ordinarius*) állapota, a kivétel erősíti a szabályt. Abszolutizálták a *Missa cum populo* (a *néppel végzett szentmise*) gyakorlatát. Ha azonban a nép csak a „személyek összességét” jelenti, akkor pusztán a vasárnapi misét emelhetnénk ki, ott, ahol még magas a részvétel. A *nép* előfeltételezésével a misét csak ritkán lehetne ünnepelni, mivel a hétköznapi misén csak néhány személy van. Nem lehetne kivétel a monasztikus közösségek esete sem. Ha az

Egyház misztikus test, akkor egyetlen hívőben és egyetlen papban is él. Amennyiben teljesen tagadjuk az individuumok részvételét a liturgiában, az odáig vezet, hogy megfélelkezünk a személy elsőségéről a közösséggel szemben. Tehát a *néppel végzett szentmisét* nem kell magasabb rendűnek tartani annál, ahol nincsen jelen a nép, vagy csak kevés személy vesz részt rajta. A liturgikus konstitúció megállapítja, hogy minden misének van nyilvános és közösségi természete.¹⁰ VI. Pál pápa állítja, hogy „nem lehet felmagasztalni az úgynevezett »közösségi« misét oly módon, hogy eltöröljük a magánmise fontosságát”.¹¹

Végül a szentmise bemutatásának igazsága és érvényessége – ezek olyan fogalmak, amelyeket egyesek a hívekre akarnak alkalmazni a protestáns nézet szerint, ami azt tartja: a papi közvetítést a nép is gyakorolja – ezek a fogalmak tehát nem attól függenek, hogy mindenki szentáldozáshoz járul-e vagy sem. Ma is, mint az antik időkben, a misén jelen vannak a „kiközösítettek”, a bűnbánók és a katekumenek, akik nem részesülhetnek a szentáldozásban. Tehát a szentmise ünneplésének alanya nem a gyülekezet, hanem az Úr!

b) Az Egyház az ünnepelt rítusban ölt testet

E nézet azt tartaná, hogy a liturgián kívül az Egyháznak nem is lenne testi formája, azaz nem is létezne. Ezzel szemben az Egyház Krisztus misztériumával egyesülve mindig is jelen van velünk a világ végezetéig. Az Egyházat az eucharisztikus ünneplés építi, abban az értelemben, hogy folyamatosan növekszik. Ez azonban „nem lehet a communio kiindulópontja, sokkal inkább föltételezi annak meglétét, hogy megerősítse és tökéletessé tegye,”¹² mert „a liturgia nem meríti ki az Egyház minden cselekvését”.¹³ Tehát az Egyház nem a rítusban ölt testet, hanem azt megelőzően létezik.

c) Krisztus jelenlétét az összegyűlt közösség közvetíti, a celebráló pap és a meghirdetett ige által

Az Úr jelenlétét nem kell közvetíteni, amint azt a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója magyarázza: „Krisztus mindig jelen van Egyházában és különös módon a liturgikus cselekményekben”. Tehát megelőzi azokat az eszközöket,

¹⁰ SC 27.

¹¹ VI. PÁL, *Mysterium fidei* enciklikája, Città del Vaticano 1965 (Enchiridion delle Encicliche 7,876–877).

¹² II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia* enciklika, Città del Vaticano 2003, 35.

¹³ SC 9.

amelyek „különleges módon” közvetítik, és amelyek révén láthatóvá válik „mindenekelőtt az eucharisztikus színek alatt,”¹⁴ a kenyérben és borban. Ezt VI. Pál pápa is valóságos jelenlétként definiálta, ami a Trentói Zsinatot idézi, „nem kizárás által, mintha a többi nem lenne »valóságos«, hanem antonomázia által, mivel testi és lényegi, amely által Krisztus, az Istenember, teljes valóságában van jelen”.¹⁵ Ezt nem közelíti meg az isteni ige meghirdetése sem az Egyházban.¹⁶ Emlékeznünk kell arra is, hogy „nem megengedett a szentségi jelekhez való olyan ragaszkodás elve, mintha a jelképiség kimerítő módon fejezné ki Krisztus jelenlétének módját ebben a szentségben”.¹⁷ Tehát Jézus Krisztus jelenléte nem csak a látható jeleken keresztül közvetített.

d) Az oltár ugyanaz, mint a menza

A *Római Misekönyv Általános Rendelkezései* ezt írja: „Az oltár, amelyen jelenvalóvá lesz a keresztfájdolat a szentségi színek alatt, egyúttal az Úr terített asztala is...”¹⁸ Oltárnak hívjuk, a zsidó kultusszal való folytonosságban: *alta res*, azaz „magas hely”, ahol felajánljuk (az *offerre* „felemelni a magasba” jelentése szerint) a kiválasztott és megszentelt kenyeret és a bort, hogy jelenvalóvá tegyük a Kálvária áldozatát, azt a „magas helyet”, ahol Krisztus feláldoztatott. A liturgikus reformban igen nagy kárt jelentett annak tagadása, hogy a keresztfény kultusz folytatása a Templom kultuszának; így arra törekedtek, hogy az oltárt azonosítsák egy asztallal, elválasztva a faltól és lesüllyesztve a padlószintre.

Ám a *Summorum Pontificum* motu proprio után már nem szükséges „átalakítani” az oltárokat és a templomokat: inkább magunkat kellene a szent liturgiához alakítani. Aztán meg kellene kérdezni magunktól: az a bizonyos liturgikus átalakítás (térrendezés) közelebb vitte a népet a hithez? Tehát az oltár nem azonos az ebédlőasztallal, hanem „egyszersmind menza is”, amelyet magában foglal.

e) A szabályokat és a rubrikákat eltörölték

Az a tény, hogy a korábbi misszálékban, egészen az 1962-esig sokkal több és aprólékosabb szabály volt, garantálta a mise katolikus voltát, akkor is, ha azt egy tanult pap végezte, akár pedig egy vidéki plébános. Ezek a szabályok

¹⁴ Uo., 7.

¹⁵ VI. PÁL, *Mysterium fidei* enciklika, Enchiridion delle Encicliche 7,883.

¹⁶ Vö. a *Dei verbum* konstitúció 21. §-ának csillaggal jelzett lábjegyzetét.

¹⁷ VI. PÁL, *Mysterium fidei* enciklika, Enchiridion delle Encicliche 7,855.

¹⁸ Editio typica 2000; 296. pont.

olyanok voltak, mint egy folyómeder, amelyet időnként ki kell kotorni, hogy jobban folyjon; olyanok, mint a töltések, amelyek fékezik a visszaéléseket és a büntetteket, ahogy azt VI. Pál pápa és a pápák a mai napig hirdetik. Azt mondják, hogy a rítus gyakorlásához való visszatérésnek előre valóbbnak kell lennie a visszaélés félelménél. Pontosítsunk: mivel a *ritus servandus* (a rítust meg kell tartani) nélkül nem létezhet az *ordo celebrandi*, az ünneplés rendje. Ezek engedelmesség megtartása elvezet odáig, hogy elkerüljük a misemondás visszaéléseit. Ezt szolgálják a liturgikus könyvek meghatározásaikkal és normáikkal, amelyek lefordítják és garantálják a *ius divinum* (az isteni jog) és a *ius liturgicum* (a liturgikus jog) megtartását.

Tehát nem igaz, hogy a szabályokat és a rubrikákat eltörölték, hanem azokat meg kell tartani akár az új, akár a régi liturgikus könyvek szerint, mert ez az Istennek való engedelmesség jele, amelynek rendje van, amit ő alkotott és szilárdított meg, hogyan illesse őt imádat az Egyházban.

f) A régi hagyományt az új ordó megőrizte

Az 1965-ben publikált Misszále a régi római rítus mellett kötelezte el magát, egy-két részletet kiigazítva anélkül, hogy szükségtelen változtatásokat eszközöljön az Egyház számára,¹⁹ és a zsinati atyák nagy többségben 1966-ban ezt elfogadták. De 1969-ben valaki előállt az ún. „normatív” misével, amelyet így mindenkinek kötelezően előírtak. Azt állították, hogy az *új ordó* régebbi a trentói misekönyvnél. Vitatható, hiszen olyan elemek hiányoznak belőle, mint a papnak *ad Dominum*, az Úr felé fordulása és a latin nyelv, amelyet a liturgikus konstitúció nem szüntetett meg. Gondoljunk csak azon püspökök véleményére, akik szerint a latin nyelvű szentmise osztja meg az Egyházat.

Tehát a valóság az, hogy a *Novus Ordo* egyes ősi elemeket helyreállított, a *Vetus Ordo* más elemeit azonban megszüntette, nem teljesen világos kritériumok szerint.

g) A latin nyelv nem használatos többé, és a híveket néma nézőkké fokozza le

XXIII. János pápa a latint objektív, egyetemes liturgikus nyelvnek, megváltoztathatatatlannak és szentnek tartotta.²⁰ A latin nyelvvel az Egyház szimbolikus módon legyőzte Bábelt az egyetlen egyetemes nyelv pünkösdjével. Valóban, a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója a misében használatos beszélt nyelvet azzal a feltétellel engedélyezte, ha annak nagyjából harmadát teszi ki

¹⁹ SC 4.

²⁰ Vö. *Veterum Sapientia* apostoli konstitúció, 1962. február 22. Bevezetés.

(olvasmányok és hívek közös könyörgései), míg a latin megmarad (az ordinárium, a könyörgések, az eucharisztikus ima és a szentáldozás szertartásának nyelveként). Ezt az arányt felborították, pedig igaz, hogy a beszélt nyelv, a népnyelv pontatlan terminusokat és jelentéstartalmat hordoz a liturgikus szövegekben. Azután azt a tézist hangoztatva, miszerint a liturgia fordításai nem megfelelőek, és minden kultúrának meg kellene találnia a saját imádságait,²¹ relativizmust ösztönöztek a fordításokban. Megtörtént, hogy mindaz, ami a szövegekben lényegileg Istenre irányult, át lett alakítva a közösségi barátság irányába.

Tehát a latin nyelvet a II. Vatikáni Zsinat meghagyta használatban a liturgia terén, és a hívek használhatják és hallgathatják anélkül, hogy emiatt nézőké válhának.

h) Létezik egy megújított hagyomány és egy régi hagyomány

A hagyomány organikus módon úgy fejlődik, akárcsak az emberi test vagy egy táj, nem pedig a rendszer leépítésével.

A zsinat utáni reform úgy mutatkozik, mint az ellenállások és az engedmények története. Az ötvenes években, a zsinat előtt voltak olyan liturgikusok, akik a liturgia „restaurációjának” szükségéről beszéltek; azután kifejezést váltottak és a „reform” szót használták egészen a legfőbb törvényhozóval, a pápával, II. János Pállal szembehelyezkedve, aki 1988-ban eltörölte az 1962-es Missale tilalmát, megengedve a *Vetus Ordo* celebrálását, és most XVI. Benedek pápával is szemben állnak. Az engedmény nem jelenti azt, hogy egy rítust eltöröltek volna, és egy újjal helyettesítették, hanem az előbbi mellett engedélyezett az új (pl. a kézbe való áldozás a nyelvre helyezett ostya gyakorlata mellett). Tehát a „tridenti” Missalét nem helyezték hatályon kívül, és a pápa sem adta hozzájárulását egy jogi fikcióhoz. Még azt sem gondolhatjuk, hogy XXIII. János 1962-ben kiadott misekönyve talán „átmeneti” lenne: semelyik liturgikus könyv nem önmagától végleges, sem ideiglenes, hacsak nincs róla kijelentve, hogy *ad experimentum* használatra készült. Ezért az, amit megtiltottak, nem szükségszerűen lett egyúttal megszüntetve. Betiltani annyit jelent, hogy tiltani a használatát, ami aztán visszatérhet, újra hatályba léphet, míg érvényteleníteni annyit jelent, mint teljesen eltörölni. Vajon ez jogilag nem állja meg a helyét? Éppen ezért, ahogy a továbbiakban megvilágítjuk, nem is igaz, hogy a liturgikus reform túl akarta, túl kellett haladnia azt a rítust, amit most újra védelmeznek. Elfelejtjük, hogy voltak a reformnak deformációi (félresiklásai) „az elviselhetőség határán túl”? VI. Pál pápa a *Missale Romanum* apostoli konstitú-

²¹ Vö. A. BUGNINI, *La riforma della liturgia, 1948–1975*, Roma 1980, 238.

ciójában „*renovatio*”-ról beszél. Megkérdezhetjük: a Missale revíziója vagy tönkretétele volt-e kíváncsú? Most az *Universae Ecclesiae* instrukció közbelép, hogy orvosolja azt, ami a folytonossággal szemben szakítást hozott.

Tehát nem létezik az Egyházban és a liturgiában egy megújított hagyomány és egy régi: az igazi hagyomány egészséges módon újít, azaz belülről, és nem csereberél folytonosan: ez nem hagyomány, se nem reform, hanem forradalom.

i) A zsinat előtti liturgia hatalmas krízisbe jutott

Ha ez így van, akkor nem lett volna folyamatos az 1948-tól 1988-ig tartó liturgikus reform, ellentétben azzal, amit Bugnini könyvében állít, és amit mutat az a tény, hogy VI. Pál váratlanul eltávolította őt. Valójában egy liturgikus reformnak nem a régi forma felváltásából kell állnia, mert erre van szükség, hanem a forma helyreállításából (re-form) az elkerülhetetlen deformációk eltávolításával. A haladók meg akarták teremteni a „zsinat liturgiáját”, kortársaik „lelkipásztori szükségleteiből” az ő olvasatuk szerint. Ez pedig behozta a liturgiába a szórakozást és a *happeninget*. A konzervatívok viszont szembenállással reagáltak, kialakítva a rituális formák konzervatív megőrzését.

Tehát aki azt tartja, hogy a régi rítus deformálttá vált, annak tudnia kell, hogy ugyanez történt az újjal is.

j) A liturgikus reformnak az Egyház testében egy új, különböző formáját kellett létrehoznia a testi és szimbolikus, a közösségi és a párbeszédes részvételnek

Ez ellentmond a folytonosságnak, viszont a római rítus az élő hagyomány összesűrűsödése, valamint közös nyelv abban a mértékben, ahogy az egyének az isteni jelenléttel kapcsolatba lépnek. Ténylegesen éppen ez az igény vezet nem kevés hívőt ahhoz, hogy előnyben részesítse a római rítus *rendkívüli formáját*. Általánosságban ma azt értik a részvételen, hogy valaki megérti a rítust; ez igaz, ám a rítus megértése még nem esik egybe a liturgiában meglevő misztérium megértésével, ami sohasem lehet teljes. Ebben Szent Ágoston segít nekünk: „a megértés a hit hálája. Ne törekedj megérteni ahhoz, hogy higgyél, hanem legyen hited, hogy eljuss a megértésre.”²²

Tehát a liturgikus reformnak nem kellett a részvétel új formáját létrehoznia, csak arra ösztönözni, ami mindig megvolt, azaz segíteni az embert a Misztériumba való belépésre.

²² *De Magistro*, 11,37; PL 32,1216.

k) A liturgikus reform visszavonhatatlan döntés

Azt hiszem, ennek alapja egy félreértés, hogy vajon mi is a reform. Elfelejtik, hogy annak magukon kell kezdődnie, a saját megtérésükkel. Amennyiben a reform megmarad társadalmi szinten, egyrésztől szakadást, másrésztől pedig ellenállást vált ki.

Ha ellenben a liturgia céljára gondolunk, az ember megszentelésére és Isten megdicsőítésére, akkor megérthetjük, hogy azt – ahogy arra XVI. Benedek pápa emlékeztet – inkább élni kell, mint reformálni. A liturgia Istennel való beszéd és cselekvés, ezért buzdít Szent Benedek: *Operi Dei nihil praeponatur!* (Isten művének – a liturgiának – semmit eléje ne helyezzünk!)

VI. Pál pápának gondja volt a liturgiában megnyilvánuló egyháztani folytonosságra és az egységre. Eszerint a pápa nem tulajdonosa a liturgiának, hanem csak őre, nem szorítkozhat egy reform támogatására vagy elvetésére, amennyiben ő a legfőbb törvényhozója.

Egyet kell érteni azzal, amit Kurt Koch bíboros mondott: „tulajdonképpen éppen azok a teológusok, akik elkötelezettek voltak a liturgikus mozgalomban, vagy akik részt vettek a zsinat munkálataiban, ők lettek igen hamar komoly kritikusai a zsinatot követő liturgikus fejlődésnek.”²³ Klaus Gamberre, Andreas Jungmanra, Louis Bouyerre és magára Joseph Ratzingerre kell gondolni. Csekélységem is megerősíti, hogy mindez így igaz.

Tehát csak az *in capite et in membris* való reform egy visszavonhatatlan „döntése” az Egyháznak, nem a liturgikus reform.

4. A SZENT LITURGIA FOLYTONOSSÁGA

A reformnak szolgálnia kell a máig meglévő értékek állítását: az Egyház hagyománya egyben a történelem teológiai értelmezése is, organikus fejlődés, amely magába foglalja a múltat. A kérdés, amelyet a liturgikus, Enrico Mazza szerint is fel kell tennünk, ez: milyen kritériummal jött létre a zsinat utáni liturgikus reform?²⁴ És a rákövetkező kerekasztalvitában elmondta, hogy ezt fel is tette Neunheisernek, aki egy volt a szakértők közül, ő pedig így felelt: „úgy tűnt nekünk, hogy így helyes”. Arra a következtetésre jutott, hogy a reformnak nem voltak kritériumai az ősi dolgok választása, megőrzése vagy azok mellőzése.

²³ A *Summorum Pontificum* motu proprióról tartott III. tanácskozás hozzászólása, Róma 2011. május 13–15: „Dalla Liturgia autentica un ponte ecumenico”, in *L'Osservatore Romano* 2011. május 15, 7.

²⁴ Vö. *Riflessione sulle riforme liturgiche nella Chiesa*, in N. BUX – E. MAZZA – E. GARZILLO, *Liturgia e arte sacra fra innovazione e tradizione*, Reggio Emilia 2011.

Bizonyos, hogy a zsinat után megnyilvánuló egyházi krízis összefügg a liturgia összeomlásával: nem csak kisebbségi vagy „lefebviánus” körök gondolják így; de még ha így van is, akkor is emlékeznünk kellene arra, hogy az igazság nem a többségtől függ. Most tiszteletben kell tartanunk az álláspontok szembenállását, legyenek azok többségiek vagy kisebbségiek, félre kell tennünk az olvasatokat és a szavazatokat. Nem az számít, hogy a haladók és a maradók „meghátráljanak”, amint VI. Pál pápa idejében, amikor a pápa egyedül maradt azokkal a munkatársakkal szemben, akik tájékozatlanok voltak a liturgiában, vagy a Római Kúriában a liturgikus reform iránt *pro* és *contra* pozíciót elfoglalókkal szemben. Ez árt a reform objektív értékelésének. El kell azonban fogadni a széles körű és tisztelettudó vitát. Vannak püspökök és teológusok, akiknek eléggé tiszta elképzelésük van, és a pápával akarnak tartani, és nem nélküle, kis lépésekkel haladva előre. A katolikus tanítás azt tartja, hogy a Szentlélek nemcsak a zsinat idején járja át az Egyházat, hanem rendszeresen kíséri a pápai tanítóhivatalt és a vele egységben lévő püspököket. Azt állítani, hogy a latin mise megosztja az Egyházat, mindenképpen azt jelenti, hogy szembehelyezkedünk a Lélek indításával.

Egyes helyeken idézik VI. Pál pápa megszólalását, amelyet az 1976. május 24-i konzisztóriumon mondott, amikor megbélyegezte mindazt, ami megosztja az Egyházat, mivel megtagadják az engedelmisséget a liturgikus szabályoknak. A teljes igazság azonban ez: ő a *Hagyomány* nevében azt kérte, hogy méltósággal ünnepeljék a megújított liturgiát, emlékeztetve arra, hogy „az új *Ordo Missae* elfogadása nyilván nem a papok és a hívek kényére-kedvére lett bízva”. Ezzel utalt arra, hogy akik a régi formát akarják folytatni és akiknek ezt megengedte, csak az idős vagy beteg papok, ám *sine populo*. Azután éppen a *Novus Ordo*, amelyet ő hirdetett ki, lett tárgya az önkényeskedéseknek, a visszaéléseknek és a büntetteknek. Tehát az a kívánság, hogy az új *Ordo* azért lett kihirdetve, hogy helyettesítse a régit – a *Hagyomány* nevében –, nem talált célba, amennyiben kevésbé vált valóra az előfeltétel: a *ritus servandus* (a megtartandó rítus), a megtartás, vagyis a *ius divinum* (az isteni jog) elsősége, amelyből következik a *ius liturgicum* (a liturgikus jog). E kérdésről VI. Pál máskor is szólt. Ferdinando Antonelli, aki annak idején a Szent Rítuskongregáció titkára volt és a *Consilium ad exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia* tagja, arról a fejlődésről, amely kiváltotta a reformot (1968–1971), megjegyezte: „a liturgikus törvény, amely a zsinatig szent volt, sokak számára nem létezik többé. Sokan felhatalmazva érzik magukat arra, hogy azt csinálják, amit akarnak, és sok fiatal cselekszik így.”²⁵

²⁵ N. GIAMPIETRO, *Il Card. Ferdinando Antonelli e gli sviluppi della riforma liturgica dal 1948 al 1970*, Studia Anselmiana Roma, 1998, 257.

Így manapság sok keresztény, aki részt vesz a liturgiában, arra kényszerül, hogy ne az egyetemes Egyház törvényeit kövesse, hanem egy meghatározott egyházmegye, plébánia vagy csoport önkényeskedő papjaiét, akik szembenállnak a „normatív” liturgiával. Ahogy mostanság XVI. Benedek pápa bátran kijelentette: „Felfedezni és értékelni a liturgikus normák szerinti engedelmességet a püspökök részéről, akik »szabályozói az Egyház liturgikus életének« annyit jelent, mint ugyanezen Egyházzal tanúságot tenni, amely egy és egyetemes, és élen jár a szeretetben.”²⁶

Így a pápa megragadva a helyzet kínálta lehetőséget, visszaállította az 1962-es Missalét. Tudvalevő, hogy minden pápa tökéletesíti vagy felülvizsgálja a korábbi törvényhozást. Miért maradnánk le akkor egy-két pápával? Ha VI. Pál „felülvizsgálta” V. Piuszt, akkor XVI. Benedek nem vizsgálhatná felül VI. Pált? Azok között, akik a *rendkívüli formát* előmozdítják, túlnyomó többségben vannak a fiatalok, és nem a nosztalgikus öregek. Nem megírta Szent Benedek a *Regulában*, hogy a Lélek a fiatalokon keresztül tud szólni? Az Egyház fiatal és él.

5. AZ ISTENFÉLELEM ÉS A SZENT ÉRZÜLETE

Meg kell állapítanunk, hogy manapság az új liturgiában kevesebb a tisztelet a szent iránt, egyszóval az adoráció (az imádás), mivel az emberek nincsenek többé tudatában annak, hogy Isten jelenlétében állnak. Nem Isten dicsősége az első, következésképpen az ember nem is szentelődik meg, és a világ sem válik „megszenteltté”. Nagy Szent Bazil emlékeztet: „Mindaz, ami szent, tőle való, tőle származik.”²⁷ Ezért a reformnak szívünkben a szentség újjászületésével kell kezdődnie, és vele párhuzamosan az Isten félelmével. Ennek az érzésnek ki kell fejeződnie az ő végtelen fensége iránt, amely átjárja a Szentírást: Ábrahámától kezdve, aki tudatában volt Isten mindenhatóságának, és tudta, hogy ő mindenütt jelen van, ezért arccal a földre borult (Ter 17,3–17), az égő csipkeborkor előtti Mózesig (Kiv 3,6) és Illésig (vö. 1Kir 19,13), akik befedték az arcukat, amikor Isten jelenlétében találták magukat, átjárta őket Isten félelme, mert „Isten félelme a bölcsesség iskolája” (Préd 15,33). Nem mondhatjuk, hogy ez kevésbé található meg az Újszövetségi Szentírásban. Máriától kezdve, aki így kiáltott fel: „nemzedékről nemzedékre kiárad irgalmassága azokra, akik félik őt” (Lk 1,49), elismerve annak a nagyságát, aki szeretetében lehajlott a teremtményéhez, Péterig, Jakabig és Jánosig, akik a színeváltozáskor „arccal a földre

²⁶ A brazil püspökökkel való találkozás és a velük együtt végzett vesperás alkalmából tartott beszéde, Catedral da Sé, Sao Paulo, L'Osservatore Romano 2007. május 12, 8.

²⁷ *De Spiritu Sancto*, cap. 9, 22; PG 32,107.

estek és nagy félelemmel teltek el” (Mt 17,6). Péter pedig térdre esett Jézus lábai előtt a Tibériás tónál, azt kérve tőle, hogy távolodjon el tőle, mert ő bűnös (vö. Lk 5,8); nem tört össze, hanem részese lett az isteni szépségnek és hatalomnak. Isten hatalmas nagysága előtt, annak örömében, hogy közel lehetünk hozzá, maximális tisztelettel adózunk neki. Ő Isten mindenható Fia, aki közeljött hozzánk.

Mindezek alapján érthetetlenek azok a tiltakozások, amelyek azt erősgetik, hogy a föltámadt Krisztus előtt állnunk kell, és nem térdet hajtunk! A *Katolikus Egyház Katekizmusa* ezt tanítja: „A szent iránti érzék a vallásosság erényéhez tartozik – s ehhez J. H. Newman egy gondolatát társítva: »Vajon a félelem és a szentség érzése keresztény érzés, vagy sem? Efelől senki sem kétkedhet értelmesen. Ezek az érzések ébrednének bennünk, csak még erősebben, ha meglátnánk Isten fenségét. Ezeket éreznénk, ha figyelnék jelenlétére. Amilyen mértékben hisszük, hogy Isten jelen van, olyan mértékben fognak el bennünket ezek az érzések. Ha semmi ilyesmit nem érzünk, azt jelenti, hogy nem fogjuk föl, nem hisszük, hogy jelen van.»²⁸

Ilyen értelemben és ennek következtében ilyen magatartással kell a római liturgiában – sürgető módon – Istenről beszélni korunk emberének.

KONKLÚZIÓ

Mit tegyünk konkrétan? Még érvényesek azok az útmutatások, amelyeket annak idején Joseph Ratzinger bíboros kijelölt: 1. elősegíteni a *Novus Ordo* helyes ünneplését a liturgikus könyvek előírásainak megfelelően, ennek értelmében hirdette ki II. János Pál pápa az *Ecclesia de Eucharistia* enciklikáját és a *Redemptionis Sacramentum* instrukciót. 2. elősegíteni a *Vetus Ordo* helyes ünneplését, amint azt az *Universae Ecclesiae* instrukció előírja. 3. elvégezni az új liturgikus könyvek revízióját oly módon, hogy újra bevezessünk néhány olyan kincset, amelyeket idővel félretettek. Az Istentiszteleti és Szentségfegyelmi Kongregáció együtt az *Ecclesia Dei* pápai bizottsággal a hivatalos eszközei ennek.

Vajon nem tulajdonítható a Szentléleknek a karizmák változatossága éppen úgy, mint azok egysége? Úgy tehát meg kell fontolnunk azt, amit még bíboros korában mondott a pápa: „meg tudjuk győzni a püspököket arról, hogy a régi liturgia jelenléte nem zavarja egyházmegyéik egységét és harmóniáját, sőt olyan adomány, amely építi Krisztus testét, amelynek szolgálai vagyunk.”²⁹

Fordította: Pákozdi István és Rihmer Zoltán

²⁸ KEK 2144.

²⁹ J. RATZINGER, *Allocuzione nel decennale dell'Ecclesia Dei*, 1998. október 24.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző a Bari Egyházmegye (Olaszország) papja, Jeruzsálemben és Rómában tanult. A keleti liturgia és a szentségtan tanára a pugliai Teológiai Fakultáson. Szakértő volt az Eucharisziáról tartott püspöki szinóduson. A Hittani és a Szenttéavatási Kongregációkban konzultor, és a Communio nemzetközi teológiai folyóirat konzulense. Nemrég nevezték ki a Pápai Liturgikus Szerartások Hivatalának tanácsadójává. Legismertebb két könyvét: *Hogyan ne veszítsük el hitünket a szentmisén* (2011) és *XVI. Benedek pápa liturgikus reformja* (2008), a Kairosz Kiadó *Mélyülő hittel a szentmisén* címmel 2011-ben adta ki magyarul.

„Az Ószövetségben az engesztelési rítust a szentek szentjében egyedül végezte a főpap, rajta kívül senkinek sem volt szabad oda belépni, és ő is csak évente egyszer léphetett be... A »kultuszt« az Atya előtt állva Krisztus saját maga végzi, ő az övéinek kultusza, amikor azok vele és körülötte egybegyűlnek... A rabbi és a nép a »szövetség ládájára« tekintenek, és miközben ezt teszik, Jeruzsálem és a Templom szentek szentje felé fordulnak, mint ami Istennek a nép számára való jelenléte helye. Ez így maradt a templom pusztulása után is... Most kelet felé, a felkelő nap felé tekintünk. A kelet felé való imádkozást a régi egyházban apostoli hagyománynak tekintették. Kelet felé imádkozni ezt jelenti: az eljövendő Krisztus felé megyünk. Az Emberfiának, a keresztszúrtnak a jele a kereszt, amely most a Feltámadott győzelmi jelévé vált. Így a kereszt és a kelet szimbolikája egymásba olvadnak... Az oltár a megnyílt menny helye; nem zárja le a templomteret, sőt megnyitja – az örök liturgia felé. *Conversi ad Dominum!* Forduljatok az Úrhoz! Más szóval: tekintsetek a püspökkel együtt kelet felé, a Zsidóknak írt levél szavainak értelmében: »Emeljük tekintetünket a hit szerzőjére és bevégezőjére, Jézusra!« (Zsid 12,2)

Joseph Ratzinger: *A liturgia szelleme*

(Fordította: Heller György)

KATONA VILMOS

Szent ez a hely

Krisztus követése a kortárs egyházi építészetben

I.

Ha egy csendes és ködös estén egyedül bandukolunk egy ódon falakkal közrezárt, szűk utcácskában, akkor az utca végén feltűnő lámpák meg-megremegő narancsos fénye reményekkel tölt el bennünket. A lámpa középpontjává válik nemcsak figyelmünknek, hanem az útnak, a narancsos színekkel megfestett házfalaknak, s a felé vezető komor járdának a lábunk alatt. Viszonyítási pont lesz a többi lámpafejtől máskülönben csöppet sem különböző fényforrás, s legalább egy rövid pillanatig – amíg az átmeneti szorongás ködként eloszlik – e kis mikrokozmosz legfontosabb momentumává válik. Olyan fontossá, hogy e pillanatban lépéseink időtartamát nem az általános időérzet, hanem a fényforrástól mért távolság határozza meg. Észre sem vesszük, hogy tévedhetetlen óránk értelmezhetetlenül ketyegő, öncélú szerkentyűvé lesz, s a benne hordott idő hártaként leválik a jelenről. Visszafordíthatatlanul közeledünk az utca végéhez. Az utca, a párkányok, s még az ablakok kontúrjai is mind az ott de-rengő fénybe futnak össze, mintha a tér s szapora mozgásunk csak kivételése volna annak a pontnak. Aztán a közelébe érve az élménynek hirtelen vége szakad, s míg a varázs eloszlik, épp csak egy másodperc marad, hogy végiggon-doljuk, mi is történt a rövid út alatt.

Mit jelent a hely? Mindazt a benyomást, amelyet a sötét utca kopogó aszfaltja, a házfalak vagy a hideg ködben elnyúló árnyak keltettek fel. Minden úton elvonuló kép hozzájárult a hely tapasztalatához, hiába a nappal élesen ki-vehető épületkontúrok sokasága, a geometrikus rend, amely mindezen képek alapját, vázát adja. A mindent átvilágító nap szerepét az estében egy lámpa vette át; a dolgok mégis, mintha nappali képüknél áttetszőbbé váltak volna, mert az idő folyama egyetlen összefüggő egésszé állt össze. Ennek a világnak léte, a benne lévő dolgok tapasztalata egy irányadó középponttól függ, amely éppoly sérülékeny, mint az ember biztonsága. Maga lesz a viszonyítási pont, a biztonságot adó eredet és az ígéret, s – anélkül hogy túlbecsülnénk e rövid pillanatban sűrűsödő szimbólumot – kimondhatjuk, hogy a *szent* fenoménjéhez kapcsolódik. Nélküle aligha találhnánk ki a sötét utcából.

A hely léte egy vékony szálon függ, s ez a *szent*.¹ A birtokos személy nélkül álló talányos, s a világos értelmezés elől elrejtőző szócska minden nyelvben ott van, de mindenütt kicsit másképp. András Sándor világít rá találóan *Heidegger és a szent* (1994) című művében arra a hármasságra, amelyet a *szent* szó jelentése hordoz. Egyszerre jelenti azt az aktív erőt, amely a kinyilatkoztatásban megszólal, azt a tapintható valóságot, amely az Eucharisztia titka és azt a kegyelmet, amely e kettőt láthatatlanul egyesíti.² Könnyen összevethető a szent e három aspektusa a Szentháromság teljességével, mégis feltehetjük a kérdést, vajon e teljességből a *genius loci* is részesedik-e, s ha igen, akkor a szent melyik aspektusa nyilvánul meg benne leginkább? Vagy a hely szellemének sokak által leírt észlelése merőben profán tapasztalat?

Bár a szembeállítás igen közkedvelt, tévedés volna bizonyos dolgokat és jelenségeket a szent, míg másokat egyértelműen a profán körébe sorolni, hiszen ha egy ilyen világban élnénk, e két rend élesen elkülönülne egymástól. Ehelyett azt tapasztaljuk, hogy a jelenségekről alkotott képünk többnyire a felvett nézőponttól függ. Az utca végén látott lámpafényre lehet allegorikusan és lehet „realistán” is tekinteni, mintha „csak egy lámpáról” lenne szó. Kevésbé a dolgok, mint inkább a nézőpont az, amely szent vagy profán, s e kettő közti különbség nyitját hiába is keresnénk a külső jelenségekben.³ Ez az oka, hogy a hely szentségének tapasztalata elválaszthatatlan a szubjektumtól, akinek nyitottságától, lelki felkészültségétől függ a megnyilvánulás mértéke és mikéntje. A hely magában foglalja mind a szent, mind a profán nézőpont lehetőségét, s e nézőpont születésekor az egyén is változik, alakul. Igaza van Martin Heideggernek, amikor azt mondja, hogy az ember az Isten fényétől való távolsággal méri önmagát,⁴ miként az utca végén feltűnő lámpa megfesti az utca színeit és az ott járó érzéseit, melyek vele olyan szorosan összeforrtak, hogy nélküle nem is létezhetnének. Az értelem számára csak később válik külön az „érzékelő alany” és „érezkelt tárgyak” szentre szegezett egysége.⁵

¹ Juhani Pallasmaa finn építész és teoretikus *Az érzés geometriája* c. 1986-ban közreadott fenomenológiai témájú esszéjében így fogalmazza meg ezt: „A legösszetettebb és talán legfontosabb építészeti tapasztalatot a hely adja. A hely intenzív tapasztalatának mindig részét képezi a szent közelségének megérezése (...)” [ford.: a szerző]. Ld. Juhani PALLASMAA: *The Geometry of Feeling: A Look at the Phenomenology of Architecture*, in Kate Nesbitt (szerk.): *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965-1995*, Princeton Architectural Press New York 1996, 452.

² ANDRÁS SÁNDOR: *Heidegger és a szent*, Osiris–Századvég Budapest 1994, 15–31.

³ René GUÉNON: *A mennyiség uralma és az idők jelei*, Kvintesszencia Debrecen 2006, 64–71. és 116–122.

⁴ Martin HEIDEGGER: „...költőien lakozik az ember...”, in Pongrácz Tibor (szerk.): „...költőien lakozik az ember...”, T-Twins Budapest–Szeged 1994, 191–209.

⁵ „»A közvetlen így lesz közvetülhető [vagy válhat így eszközzé]«, s ez fenyegeti is a szentet, hiszen ami közvetült, ami eszközzé vált, már nem szent.” András Sándor „bocsátó szent”-nek ne-

II.

Képes-e a kor művésze úgy megragadni a hely szellemét, hogy alkotásában a szent tovább munkálkodjon? Nehéz ezt elképzelni azoknál az épületeknél, ahonnan a „lélek hiányzik”, amint oly sokszor, nem minden ok nélkül halljuk. Különösen fontos kérdés ez az egyházi építészetben, amely a II. Vatikáni Zsinat liturgikus engedményeivel⁶ és a korszerű technológia által felkínált formai szabadsággal élve sokat veszített hitelességéből. A szociális érzékenységet és a közösséget központba állító modern szellemiség főként a monasztikus élet építészeti kifejezéseivel talált rokonságot, míg a hagyományos térszimbolikát felváltotta az individuális térképzés. Ez utóbbi az építész intuícióin alapult, mellyel a kozmikushoz fordult és annak lényegét megragadni igyekezett, mint Le Corbusier a ronchampi Magasságos Miasszonyunk-kápolna (1950–55), vagy az építész halála után elkezdett és befejezett Szent Péter-templom tervei-vel Firminyben (1971–2006). Az előbbi bárkára és az utóbbi harangra emlékeztető alakja egyike a plasztikus formálás által felkínált szimbolikus értelmezési lehetőségeknek. Különösen az előbbi viszi tovább a hely adottságait, hiszen egy hegytetőn áll, mint az Ararát megfeneklett bárkája, s odabent ezer színben játszik a déli fal napsütötte, színes ablaksora. A homorú fal prizmaként bontja a fehér fényt komponenseire, hogy feltárja a tisztaság, az új remény belső gazdagságát. Az ablakok rendje és a kápolna homorú körvonalai szabálytalanok – egy olyan épp születő világ pillanatképét rögzítik, amely még megfejtésre, továbbgondolásra vár.

A befejezetlenség és a mozgalmasság jellemző vonása a modern egyházi építészetnek, de a vallásos elmélyülés igénye nem mindig tűri meg a vele járó nyugtalan hatást. Bár a lélek bizonytalanságát jobban követik a kevésbé racionális körvonalak, mégis szükség van valamire, ami a dinamikus, áttetsző térhatárokat biztos alapokhoz köti. E célnak megfelel az apszis felé irányított liturgikus tengely megtartása a templombelsőben, miként azt Álvaro Siza Vieira Portugáliában, Marco de Canavesesben épült Szűz Mária templománál (1990–2007) is látjuk. A végtelenül szerény, szimmetrikusan szerkesztett templom világos derűt, krisztusi békét sugároz. Alakjában utalásszerűen felfedezhetőek mindazok a hagyományos jegyek, amelyek egy történeti templomtípust jellemeznek: a nyugati toronypár (vagy annak idézete), az apszis, a longitudinális hajó, a hangsúlyos kőlabazat és a magasban nyíló ablakok. Az épületben – mint Le Corbusier kápolnájában – felfedezhető a templom archetípusa, de egyszerűsége révén nyitott más szimbolikus értelmezések számára is.

vezi a szent „közvetülés” előtti eredeti állapotát, ami ugyanaz, mint a „szent megnyílása” Heideggernél. Ld. ANDRÁS Sándor: *id. mű*, 54–64. Idézet uo. 58.

⁶ SC 34, 37, 38, 50.

Fehér belsejében a fény különböző minőségei minden térrésznek funkciójával összefüggő többletjelentést adnak. Így például a keresztelőmedencét magában foglaló északi torony fénykútja, vagy a déli fal vékony sávablaka, amely arra készült, hogy a zsoltárok olvasásához kellő világosságot adjon. A vastag falból kivágott ablakok felől érkező fény úgy kúszik alá a templom fehér, kissé hullámozó falain, mint egy tiszta, esküvői fátylon. A térfalak szinte fellibbenni kívánnak, hogy felfedjék a menyasszony ragyogó arcát. A hely e szent várakozás középpontjává válva a liturgia üzenetét hirdeti környezetének. Nem csupán formai jegyeiben idézi a hagyományt, hanem azt mai eszközökkel, élőként mutatja fel.

Mik azok a mai eszközök, amelyekben van annyi erő, hogy a templomot egyként hiteles és friss építészeti alkotássá tegyék? Szándékosan kerüljük a „modern” kifejezést, mivel Charles Jencks amerikai építész és teoretikus az Egyesült Államokban már évtizedekkel ezelőtt kimutatta, hogy a modern többé nem a transzparencia és a szabadság (legalább elvi) üzenete, hanem ugyanúgy stíluskövető építészetté merevedett, mint ellenfele, a historizmus.⁷ Mindazonáltal sem a Corbusier, sem Siza temploma nem rendelkezik a vizuális értelemben vett transzparencia művi eszközeivel, hiszen vastag falakból épült házakról van szó, amelyek inkább a taktilis érzékekre és az érzelmekre hatnak, s ekképp inkább a személyesség, mintsem a modern „ kozmikus egység” érzetét erősítik. Mindkét templomban jelen van azonban egyfajta szellemi áttetszőség,⁸ amely a formaplasztika materiális és a szimbólumok szubtilis tapasztalata között jelentkezik. A térbeli többértelműség vizuális bizonytalanságai valójában plasztikus játékok, amelyek célja, hogy kimozdítsanak a megszokottból. Az épületek olyanná válnak, mintha egy festmény részei volnának egy láthatatlan vásznon, melynek redőzetén itt-ott előbukkan az alkotó vázlata.

A „befejezetlenség” és a kompozíciós rend közti feszültség tehát egyike a keresett eszközöknek. További eszköz a hagyományos típus újraértelmezése egy benne rejlő konstruktív képlet kifejtése által. A kortárs építészet az avantgárd szellemből meríti azt a radikalizmust, amelynek a segítségével képes erre. Az alkotás fizikai kiegyensúlyozottságát a művészi kifejezés elsöprő hatásáért feláldozza. Veszélyes játék ez, hiszen ha a hatás elmarad, vagy csupán ideiglenes, túlságosan emberi célokat szolgál, akkor az épület elveszíti spirituális töltetét és fizikai nagysága, szokatlansága ellenére is „összezsugorodik”.⁹

⁷ Charles JENCKS: *Késő modernizmus kontra posztmodernizmus*. A kétpárti rendszer, in Kerékyártó Béla (szerk.): *A mérhető és a mérhetetlen. Építészeti írások a huszadik századból*, Typotex Budapest 2004, 266–278.

⁸ Colin ROWE – Robert SLUTZKY: *Transzparencia: szó szerinti és átvitt értelemben*, in Moravánszky Ákos, M. György Katalin (szerk.): *A tér. Kritikai antológia* (II), Terc Budapest 2007, 179–191.

⁹ Számítalan példát látunk erre a világi és egyházi építészetben egyaránt. Gondoljunk csak Peter Eisenman „2000. év temploma” vatikáni tervpályázatra beadott 1996-os templomtervére.

De ha képes egy esszenciális összetevőt megragadni a teljességből, akkor az olyan erőket szabadít fel, amelyek a templomot valódi központtá tehetik környezetében. Természetesen nemcsak tervezői kérdés ez, hanem inkább a liturgikus hagyomány és az építészeti kifejezés összhangjának kérdése.

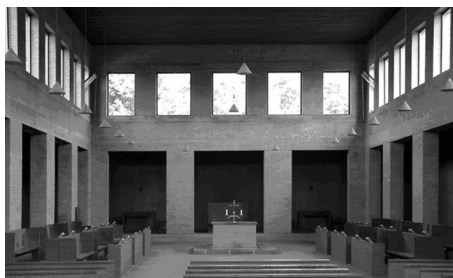
Szükséges például, hogy a szentmise ne csak az emberi közösség, hanem az Istenre irányuló elmélyült figyelem helye is legyen, amelyben a liturgia hatékonyan kibontakozhat. A valódi figyelem nem kíván látványosságot, csupán lehetőséget az elmélyülésre. A résztvevőknek is ki kell szűrniük magukból minden zavaró gondolatot és oda nem illő érzést, s ezt kell tükröznie a templomnak is. Vizuális egyszerűsége, végiggondolt térszervezésre, jó akusztikára van szükség, mert ezek segítik a belső egység megteremtését. Mégsem jelentheti ez a hagyományos szimbólumoknak, a liturgia eszközeinek kirekesztését,¹⁰ sőt azt az igyekezetet kell magában foglalnia, hogy a hagyományos eszközök a lehető legtisztább formában kerüljenek felhasználásra. Az építészeti részletek végiggondolására, az ábrázolásra és talán a díszítésre is szükség van, amennyiben nem válnak öncélúvá, és az egész megértését segítik. A szakrális művészetek feladata mindig is az volt, hogy a Krisztustól távolodó jelent az üdvösség történetébe kapcsolják, s ekképp a kegyelem eszközei legyenek az emberek számára.¹¹

Jól érvényesül ez Dom Hans van der Laan holland bencés szerzetes és építész műveiben, aki e két hivatás összekapcsolása révén átlátta a liturgia és az építészet mélyebb összefüggéseit. Mint a szerzetesi lét távlatait, úgy tanulmányozta az építészeti tér minőségeit is. A ház egymásból születő alapelemeit az „úr” és a „tömörség” kettősségére vezette vissza, s az egyes elemek jelentőségét szigorúan e kettőhöz mért viszonyukban, tiszta kvalitásukban mérte. Leírása szerint az építészeti tér belülről nézve a külvilág tömörségéből kimetszett üresség, de a külvilág felől nézve a végtelen úrban keletkezett tömörség is egyszerre.¹² A tömör és az üres érzékelése tehát elválaszthatatlan a szemlélő változó nézőpontjától, s e következtetés ugyanaz, mint amire a ronchampi vagy a canavesesi kápolna plaszticitásának, szellemi áttetszőségének elemzésénél jutottunk. Ez az áttetszőség – amely kiterjed a részletekre is – a tér tapasztalatát személyessé téve sok egyidejű nézőpontot tesz lehetővé.

¹⁰ Az egyszerűség elvének egyoldalú értelmezéséből adódhatott Golda János, Mészáros Erzsébet és Kovács Zoltán kápolnarekonstrukciója is, amely a budapesti Piarista Központ felújítási és átalakítási tervének keretében valósult meg. A kápolnából többek között (még) a tabernákulum és az örökmécses is hiányzik.

¹¹ SC 122. Ld. továbbá: *A végtelen szépség forrása* – XVI. Benedek pápa beszéde a művészekhez, *Praeconia*, Szent István Társulat Budapest 2010/1–2, 71–76.

¹² Dom Hans VAN DER LAAN: *Az építészeti tér*, in Moravánszky Ákos, M. György Katalin (szerk.): *id. mű*, 227–235.

1. kép

2. kép

A pluralitásban működő egység az alapja annak az organikus szerkesztő-elvnek, melynek segítségével van der Laan a vaalsi bencés apátság (1956–86) [ld. 1. kép] rekonstrukciós terveit elkészítette. Az építészeti összhang oka egyfelől a részleteket és az egészet is átható kötött arányrendben (a Fibonacci-sorhoz hasonlóan képzett plasztikus számsorban¹³), másfelől az ismétlődő, de variálható elemekből álló struktúrában keresendő. E struktúrát azonban nem a technológia, hanem a szép arányok rendezett igénye határozza meg. Így juthatunk el a hagyományos építőanyagok (tégla, kő) újrafelfedezéséhez, mivel a bennük rejlő korlátozottság a burjánzó formák kaotikusságával szemben a szerkesztés szépségének forrása lehet. Ezen nem is annyira az épületszerkezeteket kell érteni, hanem azt a gondolkodást, amely a teremtet világ titkait ontológiai értelemben fel akarja fejteni.¹⁴ Van der Laan számára az építészet megismerési forma, s mint ilyen szent. Az alkotás folyamata tehát nem bizonyos elvont sémák alkalmazását jelenti a gyakorlatban, hanem megismerő részese-dést a már meglévő rendezett műben. Nem nehéz rájönni, hogy e gondolkodás forrása a skolasztika, amely az építészettel már az érett középkorban is sok szállal összefonódott.¹⁵

Mivel a lét teljességére tart igényt, a vaalsi monostor a hely meghatározó eleme, origója is. A tér azon pontjai, ahonnan az épület feltárul, minőségileg különböznek a többitől – nem a kíváncsiság, hanem egy sokkal finomabb minőségértelmezés. Az összehangolt arányrend persze nemcsak a külvilág felé mutatkozik, hanem belső kontextust is teremt. Valamivel képletesebben szólva „két irányban terjeszkedik”, ami nagy jelentőséggel bír azoknál az alapításoknál, ahol történelmi előzményekre nem támaszkodhatunk. A hely szellemét az épület integritása formálja; gondoljunk csak egy monostor kvadrumá-

¹³ Megjegyezzük, hogy a Le Corbusier által alkalmazott arányrendszer, a „Modulor” alapja az aranymetszés. A plasztikus számsor is rendelkezik hasonló arányszámmal, ld. Richard Padovan: Dom Hans Van Der Laan and the Plastic Number, in Kim WILLIAMS – Jose Francisco RODRIGUES (szerk.): *Nexus IV: Architecture and Mathematics*, Kim Williams Books Fucecchio 2002, 181–193.

¹⁴ Martin HEIDEGGER: A műalkotás eredete, in uő.: *Rejtektutak*, Osiris Kiadó Budapest 2006, 9–64.

¹⁵ Erwin PANOFSKY: *Gótikus építészet és skolasztikus gondolkodás*, Corvina Budapest 1986.

ra, amelynek üzenete ma is éppen ugyanaz, mint a középkori Le Thoronetben, Pontignyben vagy Alcobaçában volt. John Pawson¹⁶ csehországi Nový Dvůrban emelt trappista monostora (1999–2004) [ld. 2. kép] jó példa erre. Bár az épület egy 18. századi barokk majorság helyére épült, melynek telepítésében már adott volt a kerengő és az udvar kialakításának lehetősége, a gazdasági építményeket egyházi célokra korábban nem használták. A burgundiai Sept Fonsból érkező barátok tágabb értelemben is alapítónak tekinthetők, hiszen Csehország évtizedek óta nem látott működő szerzetesközösséget.

Otthont kellett teremteni egy új szellem és a hit számára. A feladat mélyebb megélést kívánt a tervezőtől, aki az első vázlatok elkészítését megelőzően egy rövid időre a francia anyamonostorba költözött. Fontosnak tartotta a Szent Bernáttól eredő monasztikus építőhagyomány folytatását, de nem mint formaságot, hanem mint valamit, ami a szerzetesi életmódból, a liturgia tiszta rendjéből és a kor követelményeiből egyaránt származik.¹⁷ A lakonikus trappista szellemhez kitűnően illeszkedett a pawsoni minimalizmus formavilága, még ha ez – függesztett boltozataival és fényvető falaival – itt-ott mesterkéltnek hat is. Az építész célja ez volt: feloldani az ember földi érzékeit a geometriai egyszerűségben, a monokróm fehérségben és a csöndben. Nem építés, hanem „vissza-építés”, a mindennapi, profán térérzet lebontása. A kápolna félkörösen záródó, ablakokkal sem tagolt fehér hajójában létrejött valami plátói, s az érzékek csöndjében megszólalt a hely tisztasága. Ez az érzékeket megelőzően és azok híján is jelentkező „atmoszféra”, amelyről Gernot Böhme német filozófus részletesen írt *Szinesztéziák*¹⁸ (1991) című művében. A csend eltölthet nyugalommal, de felkelthet szorongást, félelmet is, melyek a szent tapasztalatának különböző érzelmi vetületei. Miként a lélek sötét utcáját a pislogó lámpafény, a kápolna fehér falait az épp születőre, az Istentől való szentségre irányított figyelem ragyogja be.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1983-ban született Torontóban. A Budapesti Piarista Gimnáziumban érettségizett, 2008-ban a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építésmérnöki Karán diplomázott, majd a kar Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén szerzett PhD abszolutóriumot. Kutatási területe a kortárs szakrális építészet. Jelenleg a BME-n és a Soproni Alkalmazott Művészeti Intézetben építészettörténetet és elméletet oktat. (www.szakralis.hu, katwilat@gmail.com)

¹⁶ A Pannonhalmi Bencés Főapátság is Pawsont kérte fel a Szent Márton-bazilika enteriőrjének felújítására. A terveket már 2009. március 21-én bemutatták a debreceni MODEM-ben rendezett magyar templomépítészeti kiállítás keretében; az építési munkálatok 2011 tavaszán vették kezdetüket.

¹⁷ Deyan SUDJIC: *Pausa para pensar*. Una conversación con John Pawson, *Croquis*, El Croquis Madrid 2005/4, 14–24. Vö. Joann GONCHAR: *Our Lady of Nový Dvůr*, Czech Republic (John Pawson), *Architectural Record*, McGraw-Hill Construction New York 2007/9, 132–137.

¹⁸ Gernot BÖHME: *Szinesztéziák*, in Moravánszky Ákos, M. György Katalin (szerk.): *id. mű*, 253–259.

JEAN-CLAUDE GHISLAIN

Brüsszeli keresztelőkutak

Krisztus követése a kortárs egyházi építészetben

Nem mindennapi látványban lehet része annak, aki ellátogat a brüsszeli Királyi Művészeti és Történeti Múzeumba.¹ A múzeum gazdag román kori keresztelőmedence-gyűjteménnyel rendelkezik az egész ország területéről.²

A legjelentősebb, négyszögletes alakú és eredetileg öt oszlop által tartott medence a Limburg tartománybeli Wilderenből származik.³ A XII. században gazdag faragványokkal díszítették liège-i stílusban, helybeli kőszéntartalmú homokkőből. Három oldalán, két-két alak ül a sarkoknál elhelyezett oroszlánfejen. A keresztelőkutat már az ókeresztény kortól kezdve az Édenkert életforrásával azonosították (vö. 1Móz 2,10–14), amelyből négy folyó fakad, amelyekre Szent Ciprián óta úgy tekintettek, mint az evangélisták előképeire. Az ikonográfia ettől fogva emberi vagy oroszlánfejjel ábrázolta ezeket a folyókat. Ennél a kútnál az evangélisták kétoldalt helyezkednek el. Az egyik oldalon az élet fája választja el őket, a másik oldalon pedig a megjelenő Krisztus szinte elvakítja egyiküket. A harmadik oldal Szent Pétert és Pált mutatja, amint Krisztus elválasztja őket, és áldást oszt, félkör alakú glóriával a fején. A negyedik oldal a helybeli földesurat jeleníti meg védőszentje és hitvese kíséretében, amint éppen egy templomot ajánl fel az Úrnak.

A keresztelőmedencék Escaut-ból és közép Meuse-ből „kirajzó” valóságos „exportpara” nagyot fejlődött, melyekhez Tournai-ból és Namur-ból ki-termelt kemény és sötét kőszéntartalmú mészkövet használtak fel. Ezeket az anyagokat alkalmanként feketén csillogóra is lehetett csiszolni. Ez a javarészt

¹ *Musées Royaux d'Art et d'Histoire Bruxelles*, Rue de la Régence 3.

² Vö. ZIMMERMANN W., *Romanische Taufsteine am Niederrhein, dans Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein*, 155–156, 1954, 472–500. Seule étude d'ensemble pour la basse Rhénanie. TOLLENAERE L., *La sculpture sur pierre de l'ancien diocèse de Liège à l'époque romane*, (Recueil des Travaux d'Histoire et de Philologie de l'Université de Louvain, 4e série, fasc. II), Gembloux, 1957. Premier ouvrage général pour le domaine mosan, vieilli mais avec une documentation abondante. NORDSTRÖM F., *Medieval Baptismal Fonts. An Iconographical Study*, (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities, 6), Umeå-Stockholm, 1984. DRAKE C.S., *The Romanesque Fonts of Northern Europe and Scandinavia*, Woodbridge, 2002, 39–46 (fonts mosans) et p. 46–59 (fonts du Tournaisis). Synthèse superficielle souvent basée sur des publications dépassées.

³ Ld. 870-es raktári szám.

inkább kézműves, mint művészi kézműipar ezrével ontott magából kék színű kőből faragott román stílusú keresztelőmedencéket, mivelhogy ma is legkevesebb 350 teljes vagy töredékes példánya ismeretes. A meuse-i műhelyek kútjai ötször kisebb számúak, mint amelyek Tournai-ból terjedtek el úgy harminc év alatt. A két iskola Hainaut-ban és Brabantban fordult elő együttesen.

Tournai legalább 1140 óta kezdett többek között keresztelőmedencék készítésébe, miután felszámolták a helybeli román stílusú Notre-Dame-katedrális felépítő műhelyt. Észak-Franciaországba és Angliába exportáltak, és presztízs értékű megrendeléseknek tettek eleget. A bibliai jelenetekkel igen gazdagon díszített tournai-i medencék többsége négyszögletes alakú volt, és öt oszlop tartotta, de néha csak egyetlen oszloptörzse volt, ritkább esetben kör alakú medencével, melyből négy fej ugrott előre. A múzeum birtokában van egy Rotseelaar-ból (Brabant tartomány) származó négyszögletes alakú keresztelőmedence-töredék.⁴ Egy sor ördögien és agresszíven viselkedő sárkány és macska-féle díszíti, melyek igen gyakoriak az ilyen medencéken. Az a feladatuk, hogy őrkdjenek a megkeresztelt lelkén, valamint hogy figyelmeztessenek Szent Péter első levelének tanítására: „Józanok legyetek és vigyázatok. Ellenségetek, a sátán, ordító oroszlánként ott kószál mindenütt, és keresi, kit nyeljen el. Erősen álljatok neki ellen a hitben...” (5,8–9)

A Meuse-vidéki namure-i követ később is több exportra specializáló műhely ismerte, amelyek egymástól elszórtan, időben egymást követve és változó aktivitással működtek a XII. század vége és a XIII. század első harmada között. Alacsonyabb minőséggel dolgoztak, de nagyobb termelékenységgel az Alsó-Rajna-vidékig elterjedve. Úgy tűnik, hogy Dinantól a Meuse folyásirányába, egészen a holland Brabant tartománybeli Hertogenbos-ig exportálták észak felé ezt a követ, dél felé pedig a liège-i püspökségen is túljutott egészen az érseki rangú Reims-ig.⁵

A tournai-i iskola befolyása alatt állt az a jelentős szobrászműhely, amely a florennes-i bencés apátságban (Namur tartomány) dolgozott 1150 után három hasonló, de jól elkülöníthető stílusjeggyel. Az egymással rokon stílusú keresztelőmedencéket a középső Meuse vidékéig exportálták, főleg a Namur és Liège közé eső régióba. Leggyakoribb motívumként íves frízsort használtak, amit ókeresztény szarkofágokról kölcsönöztek. Ez a temetkezési díszítés Szent Pál Rómaiakhoz (vö. 6,3–4) és Kolosszeiekhez (vö. 2,2) írt levelére utal, melyek kinyilatkoztatják, hogy a keresztség új életet ad a keresztényeknek, ahogy a Megváltót is sírba tették, majd halottaiból feltámadt az Atya dicsőségére.

⁴ Ld. 6645. raktári szám.

⁵ Vö. SCHÖNLANK – VAN DER WAL M., *Middeleeuwse stenen doopvonten in Nederland*, (Thèse de doctorat inédite, Vrije Universiteit M.A., Amsterdam, 1994).

A brüsszeli múzeum ezekből négy példánnyal rendelkezik. A Merksem-ből származó (Anvers tartomány) négyszögletes alakú keresztelőmedence-töredéken⁶ az apostolok közössége és Jézus Krisztus boltíves árkádsor alatt vannak ábrázolva, a kútkáván pedig a négy evangélista alakja található. Ezt a medencét a feltámadást szimbolizáló indadísz fogja körbe, amely egy orosz-lánfej szájából tekeredik ki, úgy, ahogy *Physiologus*ban is utalnak erre, és hasonlóan az olaszországi Castel-Ritaldi (1141) templomának a kapuzatához Umbriában. Az ezekkel a múzeumi darabokkal rokon vonásokat mutató, de ismeretlen eredetű többi négyszögletes alakú keresztelőmedencén⁷ csak árkádsorok vannak körben ábrázolva, a sarkok felső részén a szokásos motívumokkal: ördögi szörnyekkel, egy pálmaágakat köpő álarcral és a Szent Ambrosius óta a lelket szimbolizáló két galambbal. Utóbbiak szőlőt szemezgetnek, ami a lelki megújulás jele és az örök élet forrását adó Krisztus kifejezése. Az achène-i (Namur tartomány) keresztelőmedencén a köríven lévő árkádsort fejmotívumok szabad változata váltja, amelyek indákat köpnek ki magukból.⁸ AVillers-la-Ville-ből származó (Brabant tartomány) kör alakú, árkádsorral körbefuttatott keresztelőmedence⁹ Krisztus sírjára emlékeztet, a négy kiugró orosz-lánfej pedig a Paradicsom folyóját jelképezi, a wildereni keresztelőmedence mintájára.

A XIII. század első harmadából való henger alakú veerle-i (Anvers tartomány) keresztelőmedence¹⁰ egyedüli képviselője a Rajna, Meuse és Maas folyók közé eső, fentebb már említett területnek, ahol a legtöbbet és legtovább termeltek. A két pálmaágat körbe kiköpő macskaféle arcot liliompárok váltják fel, amelyek a Jahve Istent követő híveket jelképezik (vö. Jer 17,8 és Zsolt 1,3). Nem kizárt, hogy számos kézművesnél a kezdeti ikonográfiai üzenet csak olyan egyszerű növényi hatásra szorítkozik, amelynek értelme mára már megváltozott vagy elveszett. Így lehet, hogy a négy püspöksüveggel, illetve sapká-

⁶ Ld. Sc. 31. raktári szám.

⁷ Ld. 3723. raktári szám.

⁸ Ld. 2976. raktári szám.

⁹ Ld. 2192. raktári szám. Vö. GHISLAIN J.-CL., La cuve baptismale romane de Soignies et la sculpture tounaisienne, dans J. DEVESELEER, et al., La cuve baptismale romane de la collégiale Saint-Vincent de Soignies. Son sauvetage et sa place dans la production tounaisienne du XIIe siècle (Les Cahiers du Chapitre, 9), Soignies, 2003, p. 12–22, fig. IDEM, *Les fonts baptismaux romans en pierres bleues de Belgique et leur diffusion en France aux XIIe et XIIIe siècles*, (Thèse de doctorat en Histoire de l'Art et Archéologie, Université de Liège, 2005). En voie de publication. IDEM, *Un groupe picard de fonts baptismaux romans en pierre bleue centré sur la Thiérache*, dans *Quadrilobe*, 2, 2007, [2008], p. 31–49. IDEM, *Les fonts baptismaux romans en pierre bleue des ateliers du Namurois*, (Monographies du Musée provincial des Arts anciens du Namurois, 44), Namur, 2009. IDEM, *A Twelfth-Century Baptismal Font from Wellen*, dans *Metropolitan Museum Journal*, 44, 2009, p. 37–46. Traite d'un groupe stylistique de fonts liégeois.

¹⁰ Ld. 2396. raktári szám.

val kiugró fej vagy a Paradicsom folyóit eleveníti meg, vagy a négy evangélistát.

A kiállított keresztelőkutak sokkal többről beszélnek, mint a múlt, a románkor, a gótika vagy a barokk hagyatékáról. Ezeket a darabokat évszázadokon át használták, családok, népek, nemzetek megtérésének, megkeresztelkedésének a tanúi, ma pedig Európa szívében e kiállítás révén meghívó üzenetük van. Megfordul itt a világ minden részéről idesereglett turista, japán, koreai, muszlim, hindu, afrikai és amerikai látogató egyaránt. Számukra akár *préevangelizációs* üzenete is lehet e tárgyaknak.

(Fordította: Altnéder Miklós)

ÉLETRAJZI ADATOK: *Jean-Claude Ghislain* a művészettörténelem és a régészettudományok doktora. 1942-ben született Tubizében. Előbb a liège-i egyetemen tanult művészettörténetet, majd a Királyi Művészeti és Történeti Múzeumban dolgozott Brüsszelben. Levelező tagja a Műemlékek Királyi Bizottságának és altitkára a Régészeti Társaságnak. Sok egyházművészeti kiállítást rendezett. 2007-től nyugdíjban van, de továbbra is dolgozik a románkori keresztelőkutak katalógusán, amelyből Belgiumban, Angliában, Franciaországban és a Rajna-közeli vidékeken 350 ilyen, kék kőből készült darab van. (jcl.ghislain@hotmail.com)

„Az új evangelizációnak nincs jövője liturgia nélkül.”

*Antonio Cañizares bíboros,
az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció prefektusa*

ALBERT GERHARDS

Az ünneplés „tridenti” és „vatikáni” tere

Reflexiók a liturgikus közösség megjelenési formájáról

A nyugati világ sok országában tapasztalható a liturgia iránti újra ébredő érdeklődés. A liturgia érzékeny és meghatározó kritériuma a hit továbbadásának. A fokozott odafigyelés tehát nemcsak annak a különleges figyelemnek köszönhető, amelyet XVI. Benedek pápa az Egyház ezen alapvető tevékenységére fordít, hanem megfelel sok ember egyre növekvő vágyának az olyan, azonnosságot és állandóságot megtapasztaló pillanatok után, amelyek a folyamatosan változó életkörülményekkel, kapcsolatokkal és identitásokkal szemben tájékozódási pontot nyújtanak és bizalmat árasztanak. Itt, úgy tűnik, meg lehet különböztetni a szellemeket: amíg egyesek támaszt keresnek a hasonlóan gondolkozók csoportjában, otthont a közösségben és a személyes kapcsolatokban, addig mások a másság megjelenítését és egy valami egészen másra való ráutaltságot részesítik előnyben, teljes mértékben eltekintve a hétköznapi kommunikáció bármilyen formájától. Ezáltal hozzávetőlegesen felvázoltuk azt a konfliktusvonalat, amely meghatározza XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* kezdetű, 2007-ben kiadott motu propriójával kapcsolatos vitákat. Ezek a polémikák a „szabadegyházias tetszésszerintiség” és a tradicionalista merevség végletei között mozognak.

Amennyiben XVI. Benedek pápának igaza van abban a feltételezésében, hogy a római rítus mindkét megnyilvánulási formája ugyanúgy kifejezi az Egyház hitét, akkor minden fenomenológiai diszparitásuk ellenére ugyanaz a tartalom képezi az alapjukat: a Szent, amelynek – még ha különböző módokon is – jeleként szolgálnak (vö. SC 21). Megválaszolatlan még az a szimbólumelméleti kérdés, amely a jelek minőségét feszegeti: szükséges-e ezeket egyáltalán „megérteni”, és ha igen, akkor milyen szinten? Mennyiben lehet a liturgikus közösség maga is jel? Kell-e a liturgiának hasonulnia a profán gyülekezési formákhoz, vagy ezektől fenomenológiailag el kell különülnie, hogy megtapasztalható legyen mint „szent gyülekezet”? Hogyan fejeződik ki Krisztus „jelenléte” nemcsak az Igében és a szentségben, hanem elsősorban a közösség vezetőjével együtt a liturgikus együttlétben (vö. SC 7), és milyen követelményeket kell ehhez támasztani az ünneplés liturgikus terével szemben?

„TRIDENTI” TEMPLOMBELSŐ

A Trentói Zsinat utáni reformrendelkezés egyértelmű volt: A főoltár felé való világos orientáció a tabernákulummal és az expozitóriummal a legszentebb Oltáriszentség számára, amelyet Európa északi felében a templomi padok elrendezése is támogat. Ezáltal észlelhetővé vált (az ellenreformáció áramában), hogy a közösség nem önmaga legitimálja magát, hanem az egyes résztvevők istenkapcsolata által jön létre, akik a szentségmutatóban levő konszekrált ostyára koncentrálnak, és a szentségi áldás során válnak közösséggé, „mi”-vé: *„Tantum ergo sacramentum veneremur cernui”*. Krisztus jelenléte, mint a szent közösség létrehozó központja nem kötődik az egyénekhez, hanem objektíválódott a pap által átváltoztatott eucharisztikus színek alatt, és egyeduralmat kapott különösen a kenyér látható színe alatt. Ezáltal a hívek jelenléte a szentmise ünneplése során egyháztani szempontból már nem is szükséges: a hívek saját lelki épülésükre vesznek részt. A közös áldozatban való részvétel helyettesíthető egy adomány vagy egy misealapítvány megfizetésével. Az Egyház mint Krisztus teste, így nem jelenik meg látható módon. Ennek megfelelően a Trentói Zsinat térkialakítása során le lehet mondani az ambóról és a pap székéről is. Az ige hirdetése a mise keretében pusztán kultikus aktussá válik. Csúpan az oltár két oldala közti mozgás (a misekönyv körbehordozása) emlékeztet a régi római térkialakításra a két ambóval. A pap kizárólagos helye az oltárnál van, ahol bemutatja az áldozatot és konszekrálja az eucharisztikus színeket. A nagymise alatt a papok és a szolgálattevők ülései csak mintegy „parkolóhelyként” szolgálnak az 1903-ig még liturgián kívülinek minősített kórusénekek alatt. Nem volt tervbe véve, hogy a papság a mise alatt leüljön, és ehhez valamilyen liturgikus funkció társuljon. A tabernákulum fölötti expozitórium, a szentségkítétel helye a kenyér látható színe alatt jelen lévő Krisztus trónja, aki mint a hívek feje, szemben van velük, és aki az imádásukat fogadja. Másrészt az ostya, mint olyan szín, amelybe Krisztus elrejtőzik, azt is jelképezi, hogy Isten színről színre látásának beteljesedése még nem érkezett el, csak elővételezett jel, *signum prognosticum*.

A TRENTÓI ZSINATTÓL A LITURGIKUS MOZGALOMIG

Az áldozat helyének „tridenti” kialakítása a maga idejében az ellenreformáció teológiájának megfelelő kifejeződését jelentette. Tudjuk, hogy milyen hatást gyakorolt a templomépítészetre. Hiszen nemcsak új templomokat építettek, hanem a meglévőket is gyakran kompromisszumot nem tűrő módon alakították át az új követelmények szerint. A lektórium, az ambók és a leviták padjai

eltűntek, mivel nem minősültek korszerűnek. Helyettük a hívek számára padokat és áldoztató rácsot vezettek be, a szószék pedig az igehirdetés (liturgián kívüli) kommunikációs helyévé lépett elő.

Eredeti, középkori templombelsőket ma már szinte csak a reformáció kora előtt épült evangélikus templomokban találunk. A trentói reform mérlege a templom belső terének kialakítása szempontjából tehát igen kettős volt. Kétségtelen előnye ugyan a vallásos érzület koncentrálódása a főoltár irányába, ez azonban ugyanakkor az ünnepelt liturgia kárára ment. A távoli főoltárnál álló pap eltávolodása a hívektől, valamint a hívő közösség passzivitásba süllyedése a felvilágosodás kora óta egészen a XIX. századig számos kritika alapjává lett (gondoljunk például Boldog Antonio Rosminire). A XIX. században induló liturgikus mozgalom képzéssel próbált ezen segíteni, de csak a XX. századra érett meg a helyzet, hogy a templom belső terének kialakításán – a trentói reformok óta először – változtassanak. Ilyen kísérletek voltak például a szentély „behúzása” a templom belsejébe, az áldoztató rácsok számának csökkentése, az oltár körülállásának lehetővé tétele, a hívekkel szembe misézés lehetősége, a liturgikusan is használható ambók és papi székek felállítása, a legszentebb Oltáriszentségnek az oltártól elkülönült helyen történő őrzése plébániatemplomokban is (pl. St. Albanban vagy Kölnben).

A két világháború közötti idők, valamint a II. világháború utáni évek ezen próbálkozásai gyakran egyfelől építészek és művészek, másfelől plébánosok és liturgiakutatók intenzív együttműködésén alapultak, és nem ritkán napjainkig példaértékű jelentőséggel bírnak. Ezeket a templombelsőket sajnos a zsinat utáni időkben nem mindig értelmezték helyesen, és ezért sokszor átépítették. Leginkább a keresztelés helyére igaz ez. A háború után épült templomokban számos keresztelőkápolnát évtizedek óta nem használnak, ahelyett hogy egyfajta „mozgásos” keresztelési liturgiába kapcsolnák bele.

„VATIKÁNI” TEMPLOMBELŐ

Itt elérkeztünk ahhoz a ponthoz, hogy figyelmünket a II. Vatikáni Zsinat utáni helyzetre fordítsuk. Ennek az időnek a nagy vívmánya kétségkívül a templomnak, mint a hívő emberek egybegyűlése helyének az újrafelfedezése volt. Ezt készítette elő már a liturgikus mozgalom is, és ezt szentesítették a zsinat határozatai. Ismeretes, hogy ez a „népi oltárok” robbanásszerű terjedéséhez, valamint az ambók és papi székek felállításához vezetett. Ahol a már meglévő oltárt továbbra is használták a szentmise bemutatásához, a tabernákulum általában oldalra, vagy pedig egy oldalkápolnába vándorolt. Egy ideig a gyorsan kialakított új norma megkérdőjelezhetetlennek tűnt. A nagy ritkán felmerült

kritikákkal nem törődött senki. Csak a legutóbbi időkben jelentek meg kritikai hangok különböző oldalakról a liturgikus gyülekezet egységesített elrendezésével és helyeivel kapcsolatban, amelyek mögött egyre inkább alapvető felfogásbeli különbségeket fedezhetünk fel. Különösen a liturgikus térnek a bútorzat átrendeződéséből származó színpadias jellege és a papnak a hívő közösséggel való folyamatos szembenézése jelent problémát, amely az imádságkor az „orientálódás” újrafelfedezésével még jobban kiéleződik. Nyilvánvaló, hogy bizonyos konkrét térbeli elrendezések a szereplők, elsősorban a liturgikus közösség papi vezetőjének problematikus magatartását helytelen módon támogatják.

A CSELEKMÉNY TERE

A tulajdonképpeni, rendkívül igényes térkialakítási feladat az lenne, hogy az a keresztény liturgia sajátjának minősülő ellentétet a közelség és a távolság, az elrejtés és a leleplezés, a kultusz és a kommunikáció között úgy jelenítse meg, hogy a szereplőket ezáltal a megfelelő szerepben a helyes magatartáshoz segítse. Ez különösképpen vonatkozik a papi cselekményben megvalósuló szerep („*in persona Christi*”) helyes értelmezésére. Az, hogy a pap az egész liturgia alatt a papi széknél, az ambónál és az oltárnál is szembenéz a hívekkel, olyan szerepet sugall, mintha a pap Krisztus állandó megismerője lenne minden cselekedetében. Eközben pedig éppúgy, mint a közösség többi tagja, bűnös emberként áll Isten előtt, a Kyriében könyörög Krisztushoz, imáját Krisztus által terjeszti az Atya elé, hallgatja Isten ígését az olvasmányokban, sőt, ha diakónus is részt vesz, akkor az evangéliumban is. Vezetője, de ugyanakkor együttimádkozója is a hívek könyörgésének, az Egyház nevében mondja el az eucharisztikus imát. Az átváltoztatás szavai sem izolált konszekráló szavak, hanem narrációba, az utolsó vacsorára való emlékezésbe épülnek bele, amely pedig egy nagyobb hálaadó ima részét képezi Krisztus által az Atyához. Ennek teológiai magját az adományok és a résztvevők fölött végzett könyörgés alkotja, hogy az Úr fogadja be őket Krisztusnak a Szentlélekben való nagy mozgásába Istenhez, az Atyához, ahogyan a záró doxológia ezt szavakkal és kézmozdulatokkal is kifejezi. Az áldozás során a pap is éppúgy befogadó, mint az összes résztvevő, de ez ma sajnos nem jut úgy kifejezésre, mint az első században, amikor a pap sem önmaga áldozott, hanem valaki más kezéből (a diakónustól) kapta az Oltáriszentséget.

ARS CELEBRANDI – KÖVETELMÉNYEK AZ ÜNNEPLŐ KÖZÖSSÉGGEL
ÉS AZ ÜNNEPLÉS TERÉVEL SZEMBEN

Az „ars celebrandi”, a liturgia vezetésének művészete alapvetően egyrészt a személyes jelenlétben, másrészt viszont ezzel egyidejűleg a saját egyéniség háttérbe vonulásában áll egy másik személy javára. Egyféle helyettesítő szerepről van itt szó, amelynek elsődleges feladata az, hogy a másiknak helyet adjon. Ezáltal a liturgikus teret úgy kell kialakítani, hogy nyitott legyen a másik személlyel, Krisztussal, és általa az Istennel való találkozásra. Ez a tér orientációjának értelme, amely ezáltal a transzcendens világra nyíló küszöb lesz. Jól érzékelhető ez a centrális elrendezésű keresztény templomokban. Ha nem keresztelőkápolnáról vagy emléképületről van szó, az épület közepe szabad (gondoljunk a bizánci kereszt alaprajzú kupolás templomokra vagy a barokk bazilikákra). A tér vertikális nyitottsága az imádkozó közösség nyitottságának szimbólumává válik a Szentlélek felé, egyfajta *epiklétikus*, a Szentlelket leesdő gesztussá lesz. Ezáltal a templombelső terének kialakítása során a hosszanti elrendezés és a központi tér elve között valamilyen dinamikus egyensúlyra van szükség. Ezeknek a belső térrel szemben támasztott ellentétes követelményeknek próbáltak a múltban egyre jobban megfelelni az úgynevezett „közösségi tér koncepcióval”.¹ Ilyen próbálkozásokkal számos templomban találkozhatunk, elsősorban Franciaországban és Olaszországban.

Természetesen nincs olyan térkonceptió, amely a szentmise különböző részeinek, valamint a többi istentiszteleti formának valamennyi kommunikációs igényét kielégíti, ez mindig is világos volt. Az ilyen terekkel való tapasztalatok és ezek reflexiói azonban már elvezettek a kétpólusú koncepció olyan módosításaihoz, amelyek a különböző követelményeknek jobban megfelelnek, így például a hívek U-alakú elrendezése, gyűjtőpontban az oltárral és nyitott felén az ambóval. A különböző megoldásokról és tapasztalatokról kialakult nemzetközi szintű vita azt mutatja, hogy a „másik szempont” segíteni tud a megmerevedett pozíciók oldásában, és hozzájárulhat az Egyház megújulásához a liturgia szelleméből kiindulva.

Fordította: Péteri Attila

¹ A „*Communio-Raum*” (közösségi tér) koncepció szerint az oltártér nem különül el a hívek tartózkodási helyétől, hanem a tér közepén áll, a hívek padjai pedig két oldalról körülfogják (pl. Westerland/Sylt modern St. Christophorus temploma). (A fordító megjegyzése.)

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1951-ben született Viersen-Dülkenben. A római Gregoriana pápai egyetemen tanult, 1976-ban szentelték pappá. Trierben doktorált. A liturgia-tudományok professzora a bonni egyetem katolikus teológiai karán, valamint a Vallás és Társadalom Központ elnökhelyettese. A Monumenta Liturgica Ecclesiarum Particularium társkiadója. Számos publikációja látott napvilágot a liturgia, az ökumené, az egyházzene és egyházművészet, a zsidóság és a kereszténység témakörében. Írása a *Gottesdienst extra* számban jelent meg (2009, 17–19 old.) – a.gerhards@uni-bonn.de

„Mindenki nagyon jól tudja, hogy mennyit fáradoztak az Egyház első századaitól kezdve azok, akiknek az istenszolgalat elrendezése volt a feladatuk. Azon munkálkodtak, hogy a nyilvános istenszolgalat által a hit tisztán és érintetlen teljességében megmaradjon. Mindezekén túl pedig az volt a céljuk, hogy az istendicséret harmonikus szépségben zengjen, amely növeli a papság és a nép jámborságát, kiműveli hitét és nagymértékben hozzájárul a vallásos buzgóság fellendítéséhez.”

A Breviarium Maurinum Monitumából

(idézi Kiss Barnabás OSB: *Pannonhalmi füzetek* 52., Pannonhalma–Győr 2012/5.)

MICAELA SORANZO

A katakombák virágai

Az Egyház életének első évszázadaiban a keresztények gyülekezőhelyei a „*domus ecclesiae*”-k voltak, és ha ez a helyiség éppen egy patrícus tulajdona volt, a virágok freskókként voltak jelen a falakon. A III. század második felének egyik fontos festészeti emlékét csodálhatjuk meg a Génuszok Termében, amely egy patrícus *domus* maradványa a Caeliuson, Rómában, a Szent János- és Pál-bazilika alatt, ahol a freskókon szárnyas férfialakokat látni girlandok, madarak valamint más állatokkal körülvett kis Ámor-figurák között, egy szüreti képben. A festményen pávák is láthatóak. Viszont a festményeken csak a IV. századtól kezdődően érezhető világos keresztény inspiráció.

A virágok a Paradicsomra emlékeztetnek, de törekeny mivoltuk miatt lehetnek a teremtmények állhatatlanságának és elesettségének a szimbólumai is, a szépség mulandó természetének képi megjelenítése. Az első keresztény generációk számára tehát az örök paradicsom boldogságát egy idilli kert megjelenítése idézhette fel, ahol rózsák nyílnak, patakocskák futnak szerteszéjjel, és madarak énekelnek, mint a Via Appia Szent Sebestyén-katakombáiban is. Ez a pásztorvilág, pásztori környezet, a pásztorélet mozzanataival, szürettel és Ámor-figurákkal már a pogány művészetekben is jelen volt, de a katakombák művészetében minden a halhatatlan életről mesél.

Az első keresztények sírjai gyakran egy kert közepén lelhetők fel, friss virággal díszítve, de ugyanakkor a virágok képi megjelenítése is jelen van rajtuk, a paradicsom édenkertjének képét idézve fel. Rómában a Szent Nikodém temetőt, a Via Nomentana közelében, a Timóteus temetőt, a Via Ostiense mellett, a Szent Hilária temetőt, a Via Salaria mentén a következő szavakkal jelölik meg: *in horto Justi, in horto Theonis, in horto Hilariae*.

Milánóban található a *hortus Philippi*, ahol az egyik terem feliratában ez olvasható: *in horto Metrodori*, míg két keresztény házassulandó sírfeliratán a következő áll: *in sarcophago in hortulis nostris secessimus* (kertjeink egy szarkofágjába vonultunk vissza). De voltak virágok, növények is, amelyeket kifejezetten ezért termesztettek, nevelgettek, mint láthatjuk ezt egy Linone nevezetű ember testamentumában, aki három kertészt is kinevez a sírja körüli gyepon gondozására. A katakombákban sem elégednek meg a karjukon odavitt virágnyalá-

bokkal: a virágok megjelennek mindenütt, girlandok, kötegek, koszorúk formájában, vázákban, kosarakban és amforákban.

Mielőtt a föld alá szállnánk, nagy valószínűséggel találkozhatunk virágfüzereket, virágkoszorúkat árusító vagy zöldség-gyümölcs kereskedővel, de a virágok elhervadnak, és ezért, hogy azok jelenlétét tartós módon biztosíthassák, elkezdték a festészetben megjeleníteni őket. Girlandok láthatók a leginkább antiknak számító festményeken is, mint amilyenek a Domitilla temető boltívein láthatóak, vagy a Callixtus temető festményein is. Később nem a klasszikus, középen kigömbölyödő girland jelenik meg, inkább hosszú virágos füzerek láthatók, ahol a levélzet ritkás; ezeket a füzereket itt-ott elszórtan virágok és rózságak kísérik. A bőséges virágzat az elhunytak paradicsomban való állomását jelenti, és az évfordulókon talán a katakombákban elhelyezett szarkofágok félköríves részét vagy a sírkápolna mélyét is virágokkal töltötték fel, bőségesen felhasználva ehhez az olajfák ágait is.

Különös figyelmet érdemelnek a Vibia katakombába festményei: egy, a katakombában elhelyezett szarkofágon két, körülbelül a 350-es évekre visszavezethető lakoma megjelenítése látható, és az egyiken paradicsomi tájat csodálhatunk meg, virágokkal, girlandokkal, koszorúkkal díszítve; hatan vesznek részt a lakomán egy ún. „szigma” asztal körül, ahol Vibia középen látható. A Szent Ágnes temető első kamrájának falának díszítésében futó, szárnyas génuszok jelennek meg, egyik vállukon virágköteggel, amivel a sírok feldíszítésére sietnek. Még a sírfeliratokat hordozó részen is van mindig egy koszorú, egy virágváza vagy egy dísznövény; gyakran egy ágacska tart csőrében egy galamb. A másvilágnak édenként, azaz fákkal és virágokkal teli bekerített kertként – mint a lelkek békés megpihenését szolgáló helynek – való megjelenítése, olyan megoldás, amelyet az antik világban is alkalmaztak mind az irodalomban, mind a festészetben: még a hellén kultúra idejére vezethető vissza ez a jelenség.

A jelenleg a Római Nemzeti Múzeumban, az úgynevezett „Nyolcak hipogeumá”-ból (III. század) származó freskón, amelyet a kis, hatévesen elhunyt Oktávia Paulina tiszteletére festettek meg, az elíziumi mezők fehér háttérrel, mint egy hatalmas vörös rózsákkal teli kert jelennek meg, ahol gyermekek egy csoportja szedi azok szirmait és helyezi el kosarakban. A rózsza ugyanis az antik világban temetkezési, a halottakat illető szertartással kapcsolatos jelleggel bírt, olyannyira, hogy az antik Rómában a rózsák feje, *Rosalia*, részét képezte a halotti kultuszhoz kötődő ceremóniáknak. Nagy vörös virágokat, mint paradicsomi jelképeket, találunk a Comodilla-katakombákban, Leó sírkápolnájában.

Az első időkben, tehát, a katakombák festészeti dekorációja díszítő motívumokat és a korabeli pogány művészettől vett szimbólumokat használ fel, amelyeknek a keresztények saját jelentést kölcsönöztek; evidensek a virágos vázák és gyertyatartók, girlandok, szőlővesszők krisztológiai hivatkozásai.

Ostia nekropoliszából származik például a két páva képe, amelyek egy vékony, csigadíszes fülű, gránátalmával és virágokkal teli *kántharos* két oldalán helyezkednek el. Ez a nagyon is gyakori téma a temetkezési helyeken, a keresztény temetők művészetében is széles körű felhasználást nyer, evidens utalásokkal a lélek halhatatlanságának szimbólumaira (a gyümölcscsel és virággal teli váza) és a feltámadásra (páva). Ugyanaz a gránátalma, számos szimbolikus jelentése között, a klasszikus mitológiában Proserpina jellemzője, és a halhatatlanságba vetett reményt testesíti meg, míg a keresztény világban a feltámadás jele. Panfilo katakombáiban is egy pávát találunk a gránátalma ága mellett, ahol a katakombában elhelyezett egyik szarkofág íves részében két egymással szemben álló galambot is megfestettek virágfüzérékkel. A kétfülű, díszes kelyhek gyakran megjelennek a katakombák szarkofágjainak és sírkápolnáinak díszítésében a III. és a IV. században. Ezekből virágok és gyümölcsök csüngnek ki, közöttük kitűnnek a szőlőfürtök és a déli gyümölcsök, amelyek jellemzőiknek, jótékony hatásuknak és illatuknak köszönhetően paradicsomi jelentéssel bírnak, és az emberi megváltáshoz kötődnek. Szent Sebestyén katakombáiban az egyik freskón egy fogolyt látni átlátszó üvegből készült, füles gyümölcsöstál mellett.

A szőlő és a szőlőfürtök motívuma széles körben elterjedt az antik időkben mint díszítő elem, és a keresztények is gyakran felhasználták pusztán díszítő célzattal, anélkül hogy bármiféle különös szimbolikát tulajdonítottak volna neki. Ez a növény már az ókori Egyiptomban és Keleten is az élet fáját jelképezte, és mint a megújulás, az újjászületés és a halhatatlanság szimbóluma a temetkezési művészetben is felhasználásra került. A szüret és a bor testesíti meg a rómaiak temetkezési szimbólumai közül a földöntúli boldogságot, de ezt az elképzelést tovább gazdagítja a keresztény kultúra, krisztológiai jelentéseket is tulajdonítva mindennek az Írás és az egyházatyák megjegyzései, gondolatai alapján: Krisztus az igazi szőlőtőke és a hívők a szőlőindák (Jn 15,5). A Flavius család hipogeumának alagútjában, a Domitilla-katakombákban, az alagút egyik részét, amely a hipogeumba vezet, egyfajta széles szőlőlugas díszíti; ugyanilyen motívumot találhatunk a vatikáni nekropolisz Julius Mauzóleumának boltívén is, ahol Krisztust, a *Sol invictust*, szőlőindák veszik körül. Különös alkotás az a freskó is, amely Szent Januárius kriptájának boltívét díszíti a Pretestato-katakombákban (IV. század), ahol egymás fölé helyezett négy regiszteren az évszakokat festették meg: a virágok a tavaszt jelképezik, a kalászosok a nyarat, a szőlő az őszt és az olajbogyók begyűjtése a telet.

Az egyházatyák gondolata ezzel a témával kapcsolatban kissé eltérő: a *Consolatio de obitu Valentinianii*-ban például Szent Ambrus fellép a virágáldozat ellen az egyszerű hívők esetében, és azt mondja: „*Nem fogom sírodat virággal díszíteni, de a lelkedet illatossá fogom tenni Krisztus illatával. Mások (a pogányok) szórnak majd liliomot, teli kosarakkal, számunkra a liliom Krisztus.*” Jeromos meg-

állapítja, hogy az annak idején kialakult keresztény szokás, hogy rózsát, liliumot és más virágot szórtak az eltemetett családtagok síjára, mintegy ezzel enyhítve a fájdalmat, még az ő idejében is teljes mértékig érvényben volt. Így írt Pammachiusnak, aki épp akkor vesztette el fiatal feleségét, Paulinát: *„A többi férj violát, rózsát, liliumot és vörös virágokat szór szét, hogy a lélek fájdalmának vigaszt adjon ez a tett.”* De ő megállapítja, hogy a virágok azonnal elhervadnak, és ezt írja Loetának: *„A virágok hamar elhalnak, a halállal terhes lég tönkre teszi a violát, a liliumot és a krókuszt.”* A krókusz valójában eredetileg halálvirág volt, de az őskeresztény időkben aztán a rózsával, a liliummal és a violával együtt a Paradicsom virágai közé sorolták. Ugyanígy a pálmát is, amelyet napsugárhoz hasonló levelei harmonikus elhelyezésének köszönhetően mindig is a Nap mítoszához kötöttek, amivel a dicsőséget és a halhatatlanságot idézi fel (vö. Jel 7,9).

Az egyházatyák tanácsai viszont nem tántorították el a hívőket attól, hogy a templom díszítésére virágokat ajánljanak fel. Minucio Felice Oktáviájában ez olvasható: *„Ezeknek a virágoknak más jelentésük van: ezek idézik fel a Paradicsom virágoskertjét.”* Karthágói Szent Perpétua azt írja: *„ezeket a mártírok sírjainak illatosítására szánják,”* és Prudenzio azt tanítja: *„mi a csontokat violával és vastag gallyakkal, lombbal fedjük be.”* A Heliodórusznak írt levelében ugyanaz a Jeromos Nepozianust, a bazilikákat és a mártírok kápolnáit mindenféle virágokkal, faágakkal és szőlővenyigével díszítő sekrestyést dicséri.

Mivel a templomok és az oltárok szorosan kapcsolódtak a mártírok sírjaihoz, hamarosan átvették azok virágdíszítéseit is, szinte nem is érezni így az átmenetet az egyiktől a másikig.

Fordította: Agnese Pazzagli

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1952-ben Padovában született, 1977-ben doktorált mint építészmérnök Velencében. A milánói műegyetemen habilitált, és ettől kezdve egészen a vallásos építészetnek és a liturgikus művészetnek szentelte magát. Elvégzett egy ikonológiával és ikonográfiával foglalkozó továbbképző kurzust a római Pápai Keleti Intézetben. Több olasz művészeti bizottság tagja, előadásokat tart, számos tanulmány szerzője. Sok új templom, kápolna, szerzetesház, új presbitérium berendezésében szaktanácsadó. Ő tervezte a perugiai pápalátogatás oltárát. 1990 óta működik az általa létrehozott *La pietra angolare* (A szegletkő) liturgikus, építészeti, berendezési tanácsadó központ. Most közölt írása a *La Vita in Cristo e nella Chiesa*, 2011. áprilisi számában jelent meg (57–59). (michaelasoranzo@tiscali.it)

HUBERTUS LUTTERBACH

Ereklyék, plasztinátumok és az örök élet

Minden katolikus templomban találhatók ereklyék. Többmilliónyi ember látta a „Testvilágok” című, plasztinált holttesteket bemutató kiállítást.

Évek óta elvárásolja az embereket egy kiállítás, amely hétköznapi helyzetekben mutat be holttesteket: ez a „Testvilágok” (*Körperwelten*). 1997-ben, közel húsz évvel az úgynevezett plasztinációs eljárás feltalálása után rendezték meg Európában az első „Testvilágok”-kiállítást. Azóta ez a több millió látogatót vonzó bemutató minden idők legsikeresebb időszaki kiállításaként bejárta a világ nagyvárosait. 2004-ben egyedül Németországban hétmillió érdeklődőt vonzott, világszerte pedig ennek több mint a kétszeresét.

Tekintve a tartósan nagy médiavisszhangot, feltehetjük a kérdést, hogy a plasztinátumok – mint korábban évszázadokon át az ereklyék – a legmélyebb emberi vágyat fejezik-e ki, a földi halálon túli életet? A tényállást tisztázandó a plasztinátumokat egyrészt az ereklyéktől megkülönböztetve, másrészt pedig az ereklyékkel közös sajátosságaikat kultúrtörténeti és teológiai szempontból figyelembe véve kell szemlélni. Az újszerűen preparált – vagyis plasztinált – holttestek maradványai az ereklyékével egyenrangú figyelmet élveznek a kiállításokon. Nem véletlenül méltatja magát a legújabb technikával dolgozó anatómiaprofesszor, *Gunther von Hagens* ezen vallási hagyomány modern folytatójaként. A plasztináció korszerű módon elégíti ki az emberek halhatatlanság utáni vágyát, korábban ezt az Egyház egyedül magának tartotta fenn. Ezen felfogás értelmében az anatómust csodálói egy új vallás alapítójának tekintik, „spirituális aszkétaként” vagy „az új idő félreismert prófétájaként” jellemzik. Mily módon szerezte magának *Gunther von Hagens* ezt a hírnevet? Hogyan dolgozik, és mi a célja?

„MŰANYAG EMBEREK”

Von Hagens az emberi szöveteket műanyaggal itatja át. Első lépésként a holttestek oszlását formalinnal megállítja, hogy aztán azokat egészalakos vagy szeletelt plasztinátummá alakítsa át. A további lépésekben a tetemekből ki-

vonja a vizet és a zsírt. Hideg acetonfürdőben a szövetekből kivonja a megfagyott vizet, és acetonnal tölti fel azokat. Meleg acetonfürdőben pedig az oldódó zsírrészecskéket cseréli ki acetonra. Ezután teljes mértékben kivonja az acetont is a szövetekből, és fokozatosan műanyaggal pótolja. Ennek során vagy az egész holttest egy bizonyos pózban rögzül egészalakos plasztinátumként, vagy pedig a 3,5 milliméter vastag preparált szövetszeleteket fólia- vagy üveglemezek közé teszik, szeletelt plasztinátumként, hogy ezeket is kiállítsák. Így aztán von Hagens konzerváló eljárása – amely előtt elismeréssel adóztak a szakemberek – ténylegesen is a „műanyag emberek feltalálásaként” jellemezhető, ezt részben a kritikusok fogalmazták meg így.

Nem utolsósorban figyelmet érdemel az a tény is, hogy Gunther von Hagens munkálkodása és kiállítása éppen azon emberek körében vált ki közösségi érzést, akik haláluk után plasztinációs tárgyként akarják rendelkezésre bocsátani testüket. Éppen ezeknek az úgynevezett testet adományozó közösségeknek a tagjai méltatják von Hagens-t „istenükként”. Viszonzásképpen a plasztinátor-főnök a testet adományozókat „anatómiai kincsként” tiszteli. A szkeptikusok, mint például *Liselotte Hermes da Fonseca* svéd-brazil etnológus az anatómia-professzort „az anonim halottak megtestesítőjének és megszemélyesítőjének” nevezi. Mindenesetre von Hagens a következő mondattal reklámozza magát: „Ha valóban örökké akarsz élni, a testedet kell odaadni.” Ő ezt sikeres teremtésként értelmezi, és úgy mutatja be egész alakos plasztinátumait, hogy azok közben nem utalnak oszlásra, szenvedésre vagy haláltusára. Mindig az élet és az élet teljességének pillanata van túlsúlyban.

EGY SZENT JELENLÉTE

Pusztán anyagi szempontból a plasztinátumok éppúgy csak az emberi test maradványai, mint az ereklyék. A plasztinátumok és ereklyék közötti különbségek – az emberi maradványok modern, illetve középkori „tartósításán” vagy „kinyerésén” túl – mindenekelőtt a mindenkori értelmezésben vannak.

Az ereklyék a késő ókor óta egészen a kora újkorig isteni energiahordozónak és erőforrásnak számítottak, amelyek a szent élő jelenlétét csontjaiban szemléltették. A felvilágosodás idején azonban súlyos következményekkel járó elfordulás következett be ettől a felfogástól: a változás azzal a természetudományos-orvosi ténnyel függött össze, miszerint a tetem halott és a mérgei miatt még veszélyes is. Így a jozefinus egyházreform a 18. század második felében eltávolított minden ereklyét és ereklyével ellátott szobrot és képet, amennyiben azoknak nem volt eredetiséget igazoló tanúsítványuk. A francia forradalom is gúnyolta és rombolta az ereklyék kultuszát.

Még ha mai kortársaink ereklyéi nagyon is idegenek számunkra, talán mégis megpróbálhatjuk megérteni a felvilágosodás előtti gondolkodásmódot. Induljunk ki abból, hogy a keresztények korábban a szentek lehető legkézzelfoghatóbb jelenléteért fáradoztak. Eltekintve minden mély teológiai reflexiótól mindenekelőtt arról volt itt szó, hogy veszélyben lévő életüket a szentek jelenléte vagy azok materiálisan megfogható maradványai által bebiztosítsák.

Visszatekintve természetesen ezt a törekvést kritikusan kell megítélnünk. Csak arra szeretnénk emlékeztetni, hogy az Újszövetség szerint az üdvösség egyetlen közvetítője Jézus Krisztus, aki a szent közvetítőalakok sokasága és ereklyéik által gyakran peremre kényszerült. Mai szemmel nézve ezt kétségtelenül az újszövetségi kereszténység elhomályosulásának is nevezhetnénk. Nem kevésbé lehet kritizálni azt a „hatásmechanizmust”, amelyet az ereklyék használatával kapcsoltak össze. Kézenfekvőbb az Újszövetséggel Jézus Krisztus személyébe vagy keresztény példaképekhez való belső kapcsolatba bizalmat helyezni ahelyett, hogy egyes csontok materiális jelenlététől várjuk a teljes üdvösséget. Végül meg kell említeni azt is, hogy a középkori és kora újkori nyomortársadalmak szükséglete kaput nyitott a szent ereklyékkel való mindenféle visszaéléseknek: az üzletelésektől a hamis csontok tudatos alkalmazásáig.

Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a modernkor pótvallásai is megteremtették saját ereklyéiket a 20. század tudományhívő meggyőződéseinek ellenpólusaként. Emlékezzünk csak a nemzeti szocialisták „vérhőseire” vagy a bebalzsamozott Leninre Moszkvában, a Kreml fala közelében. A középkori és a modern ereklyejelenség megegyezik abban, hogy mindkét esetben a meghalt teljes testéről van szó, mindegy, hogy őt a néhány megmaradt csontban látjuk, vagy éppen adott esetben „kiegészítve”. A háttérben a materiális és életet támogató, megbecsült jelenlétért való fáradozás a hajtóerő.

BOLDOG XXIII. JÁNOS PÁPA A SZENT PÉTER-BAZILIKÁBAN

Ami megvalósult a 20. század totalitarizmusában, az megmutatkozik a modernkor katolikus egyházában is. Gondoljunk például az 1963-ban meghalt XXIII. János pápa alig oszlásnak indult holttestére, amely a neki tulajdonított csodák miatt 2001 óta egy üvegszarkofágban látható a Szent Péter-bazilikában, és ott – sokak számára felfoghatatlan módon – mágnesként vonzza a közönséget. Az olasz kapucinus szerzetes, Pietrelcinai Szent Pió atya (1887–1968) és földi maradványai köré is kultusz alakult ki, amely túlzott népiessége miatt számos embert megütközéssel, sőt visszatetszéssel tölt el.

A pápa által meghirdetett Szent Pál év (2008–2009) azért is marad meg a nyilvánosság emlékezetében, mert XVI. Benedek pápa 2009 júniusának végén nyilvánosságra hozta, hogy vélhetőleg Szent Pál ereklyét találtak. Látszólag

sokan közelebb érzik magukhoz az apostolt csontjaiban, mint leveleinek szövegében. Néhány tudós azt feltételezi, hogy Szent Pál apostol tisztelete már nagyon korán együtt járt azzal, hogy a hívők kendőket és egyéb tárgyakat hoztak a holttest közvetlen közelébe. Ezek így feltöltődtek „Szent Pál erejével”, és az emberi bajok enyhítésére szolgáltak.

Hogyan viselkedik azonban az ereklyék előbb említett értelmezése a plasztinátumok értelmezéséhez képest? Felismerhető-e kapcsolat vallástörténeti szempontból az ereklyék és a plasztinátumok között? Különösen érdekes, amivel a nem teológusok tudnak hozzájárulni a kérdés tisztázásához. Amíg az ereklyék megítélése egy vallásilag kialakított testértelmezésen nyugszik, addig a „Testvilágok”-kiállításon a „tudományos anatómia teste” látható a „bio-orvosi emberkép” horizontján – magyarázza *Andreas Winkelmann* író. A szentek ereklyéi azáltal kapják varázsukat, hogy azok a személy földi halála után is sokáig megmaradnak. Ezzel szemben a plasztinátumok esetében inkább „emberi anyagból készült installációkról” van szó – ahogy *Klaus Bergdolt* kölni orvosetikus fogalmaz.

Az ereklye és a plasztinátum közti különbséget tekintve *Uli Linke*, Amerikában tanító antropológus így vélekedik: „Az egészalakos plasztinátumok auto-ikonok: kulturális jelentésük, szimbolikus tartalmuk nincs, így mentesek minden érzelemtől is.” Hasonlóképp érvel *Klaus Bergdolt* is, amikor az egész testű ereklyéket és a kis ereklyecsontokat hasonlítja össze a „Testvilágok”-kiállítás egészalakos és szeletelt plasztinátumaival. Az ereklyetisztelet jelensége azzal a népi jámbor szokással magyarázható, hogy az imára való koncentráció különösen könnyen lehetővé válik, ha az adott szent ereklyéinek testi közelségét érezhetjük. Ennek azonban semmi köze művészi ambícióhoz vagy anatómiai mutogatáshoz. A „Testvilágok”-kiállítás helyzetével való hasonlóság – kultúrtörténetileg nézve – teljesen más feltételeken alapul.

Franz Joseph Wetz sváb-gmundeni filozófus azonban egyetlen szempontból mégis azonosnak tartja az ereklyéket a „Testvilágok”-kiállítás plasztinátumainak bemutatásával: Mindkét esetben „valódi halottak” nyilvános mutogatásáról van szó. Az ereklyekultusz azonban szerinte egy felvilágosodás előtti világértelmezésben gyökerezik, ezzel szemben a „Testvilágokat” egy felvilágosodás utáni, tudományhívó világkép kifejezésekként értelmezi. A középkori és koraújkori ereklyetisztelettől eltérően a „Testvilágokat” nem a felvilágosodás előtti sötét aura övezi, hanem sokkal inkább a természettudományos áttekinthetőség légköre. Kultúrtörténeti szempontból közös nevezőként leszögezhetjük, hogy – egy felvilágosodás előtti értelmezés újbóli használata által – mind az ereklyék, mind pedig a plasztinátumok a halálon túli emberi jelenlét kifejeződései. Ilyen értelemben mindkettő az emberi továbbélés utáni vágyat testesíti meg az elkerülhetetlen halál ellenére – és itt közömbös, hogy az ereklyék vagy plasztinátumok formájában megjelenő emberek gondoltak-e erre vagy sem.

Persze megkérdezhetjük, mennyire egyeztethető össze egy ilyen vallásos módon kialakított értelmezési horizont a ténnyel, hogy az ereklyéket ma lifestyle-kiegészítőként árusítják. Éppen ebbe az irányba mutat az az aktuális interjú is, mely az amerikai „Forbes” gazdasági magazinban jelent meg *Amanda Broomerrel*, a 48 éves New York-i műkereskedővel, aki több mint húsz éve árul különösen drága ereklyéket. Vásárlói közé anyagilag jól szituált, egyedülálló emberek tartoznak. Érdeemes megfontolni, mit éreznének azok a testadományozók, akik Gunther von Hagensre bízzák magukat, ha tudnák, hogy a belőlük készült plasztinátumok egy ideje szabadon árusíthatók az interneten.

Ha az ereklyéket és a plasztinátumokat vallási értelemben szemléljük, minden kegyelet nélküli üzletelés súlyos következményeket helyez kilátásba. Éppígy felvetik azt a kérdést is az ereklyék és a plasztinátumok, hogy milyen más kifejezési formái vannak még napjainkban a halálon túli emberi élet utáni vágy materializálásának. A „Testvilágok”-kiállítással kapcsolatos hatalmas közönség- és médiavisszhang mindenesetre rámutat arra, hogy az „örök élet” kérdése továbbra is nagyban foglalkoztatja az emberiséget.

Fordította: Bognár Eszter

ÉLETRAJZI ADATOK: A szerző 1961-ben született, Münsterben és Bonnban tanult teológiát, történelmet és művészettörténetet. 1991-ben doktorált teológiából, 1997-ben habilitált szintén Münsterben. 2000-től az esseni egyetem professzora, 2005-től egy éven át Jeruzsálemben volt vendégelőadó. 2007-ben doktorátust szerzett középkori történelemből a drezdai egyetemen. Intézetigazgató, számos könyve és cikke tette ismertté. Jelen írása a *Christ in der Gegenwart* című lap 46. számában jelent meg, 2010. november 14-én, 521–422. (hubertus.lutterbach@uni-due.de)

KUMINETZ GÉZA

A homília mint az egyházi beszéd kiemelkedő formája

Az Egyház természeténél fogva misszionáló, Isten üzenetét minden kor emberének, népének ugyanúgy felkínálja.¹ Eme üzenetközvetítésnek sok és sokféle módja alakult ki a századok során, így a hitoktatás, a sajtó, a könyv, bibliaolvasás, a lelkipásztorokkal való beszélgetés mind ide tartozik. Mégis, a legkiválóbb formája ennek az igehirdető tevékenységnek a liturgia keretében mondott beszéd, a homília.²

1. AZ IGEHIRDETÉS SZEREPE AZ EGYHÁZBAN ÁLTALÁBAN

Krisztus Urunk volt a legnagyobb igehirdető, szóban és tettben, hiszen ember így még nem beszélt, és úgy beszélt, mint akinek hatalma van mindannak megtételére, amit mond. A szó mint meggyőzőési eszköz azért oly fontos, mert a mi Istenünk értelmes és szabad teremtményétől értelmes és felelősségteljes választ, meghajlást, cselekvő együttműködést vár. Mivel Isten maga is személy, tiszta szellem, érthető, ha a szó által szólítja meg az embert, s közli valamiképp önmagát, s ennek szükségképp a mi felfogóképességünkhöz kell alkalmazkodnia.³ Az ige az Evangélium kovásza. Vagyis nem a szó szoros értelmében vett bizonyításról, hanem argumentálásról van itt szó. Mivel Isten „az Ő igazságait nemcsak isteni tekintélyének sáncai közé helyezte, hanem az

¹ Ez a tevékenység nem térítés, hanem terjesztés, vagyis értelmes párbeszédbe bocsátkozás pogánnyal, zsidóval, mozlimmal egyaránt. Életünkkel és szavainkkal Krisztus igazságáról meggyőzni és nem legyőzni akarjuk az embereket, vagyis a hit terjesztése szelíd és szeretetteljes eszközökkel történik. Tehát itt nincs helye a kényszernek, nincs helye az iparszerű 'prozelita-csinálásnak' sem. Az ilyen tevékenységet az Egyház mindig elítélte, akár más vallás részéről, akár azt is, ha a saját testében vetemedett volna valaki erre. Vö. HUSZÁR, E., *A hitterjesztésről*, in *Religio* 76 (1917) 465–478.

² Vö. SZENNAY, A., *Szentírás – Dogma – Igehirdetés*, in SZENNAY, A. (szerk.), *Régi és új a liturgia világából*, Ecclesia Budapest 1975, 113.

³ Vö. BÉKÉS, G., *Az Ige szolgálatában*, in *Szolgalat* 2 (1969) 6.

emberi értelem megdönthetetlen érveivel védi”.⁴ Az igazság elfogadása itt személyes döntés, nem annyira logikai kényszer eredménye. Ahol az igazság ugyanis nyilvánvaló, ott nincs helye szabad mérlegelésnek. A másik véglet, ha az igazolásra váró kijelentés önkényes, tehát semmiféle indokkal nem fogadhatjuk el, és ha azt az érvelő hatalmi szóval akarja érvényesíteni, úgy azt nyers erőszaknak kell tekinteni. E két véglet között igen tág tere van a retorikának,⁵ az egyházi szónoklásnak is, melynek célja a lelkek megnyerése Krisztusnak. Az igehirdetés Krisztus követségében járás. Célja a lelkek üdvössége, azaz megszentelése és az Isten dicsőítésének előmozdítása,⁶ illetve annak elérése, hogy a hívek a hitük szerint éljenek.⁷ Mihályfi, idézve Surgant-t, az alábbiakban jelöli meg a prédikáció célját: az „ad credenda, facienda, fugienda, timenda et appetenda”-ra hívja fel a figyelmet és teszi mindazt kívánatossá.⁸

A fentiekből látható, hogy a katolikus liturgia egyforma súllyal támaszkodik az ígére és az áldozatra, ami nem annyira a zsinat újítása, hanem konstans módon tanította ezt a katolikus Egyház. Már Órigenész, Ágoston egy sorba helyezi az igehirdetést az áldozat bemutatásával,⁹ míg Szent Tamás a pástor egyik legfőbb feladatának tekinti (principalissimum pastoris munus),¹⁰ mivel előbb hirdetni kell az ígét, meggyőzni az embereket Krisztus ügyének igazsága felől. Ez a hirdetett ige választja ki és gyűjti egybe, teremti, élteni és vezet beteljesülésre az Egyházat. Az Ige az élet kenyere.¹¹ Ez a tevékenység nagy erudíciót, elhivatottságot, éles és gyors észjárást kíván, szemben a szentségek rítusainak pusztá végzésével.

Isten szavának ugyanakkor három formája van: a megtestesült Ige (Verbum incarnatum), a hirdetett ige (verbum praedicatum) és az írott ige (verbum scriptum seu Biblia).¹² Számunkra ez utóbbi a kinyilatkoztatás fő normája és forrása, melyből merítenie kell az igehirdetőnek. Ez a sugalmazott dokumentum, amely egyébként sok és sokféle irodalmi műfaj tarka szötte, sok és sokféle igazságot tartalmaz. Természeteseket és természetfelettieket egyaránt, tehát magában az Írásban is ott a természetes alap, vagyis tudás és hit sajátos

⁴ Vö. WOLKENBERG, A., *Bölcséleti szabadság a szónoklásban*, in *Hittudományi Folyóirat* 21 (1910) 595.

⁵ Vö. SZABÓ, M., *Trivium. Grammatika, logika, retorika joghallgatók számára* (Prudentia iuris 14), Bíbor Kiadó Miskolc 2001, 221–222.

⁶ Vö. KUDORA, J., *Katolikus egyházi szónoklattan*, Hunyadi Mátyás Intézet Budapest 1891, 8.

⁷ Vö. BOROVICZÉNY, N., *A katolikus hitszónoklás tankönyve különös tekintettel a gyakorlatra*, Stephaneum Nyomda R.T. Budapest 1911, 7.

⁸ Vö. MIHÁLYFI, Á., *Az Igehirdetés*, SZIT Budapest 1927, 44.

⁹ Vö. MIHÁLYFI, Á., *Az Igehirdetés*, SZIT Budapest 1927, 58–59.

¹⁰ Vö. KUDORA, J., *Katolikus egyházi szónoklattan*, Hunyadi Mátyás Intézet Budapest 1891, 5.

¹¹ Vö. BÉKÉS, G., *Az Ige szolgálatában*, in *Szolgálat* 2 (1969) 3–4.

¹² Vö. DOLHAI, L., *Isten ígéje a liturgiában*, in *Praeconia* 3 (2008) 141.

egysége a keresztény vallás (mint minden vallás és bölcselet).¹³ Ezeket a természetes igazságokat (legalábbis közülük jó néhányat) Isten mégis formálisan közölte a szent szerzón át velünk, mivel ismerve minket, tudja, hogy hajlunk a felejtésre és a tévedésre. Ezt mód szerinti, tehát nem tartalom szerinti természetfeletti kinyilatkoztatásnak nevezzük.¹⁴

Az Egyház evangelizációjának alkalmas eszköze¹⁵ és hitelének is egyik fő biztosítója a liturgikus homília magas színvonala, vagyis a felkészült igehirdető gárda. Ennek még ma is hatalmas a társadalmi, hitébresztő és hitéletet gazdagító hatása, mivel a hitszónok (szinonimája a homiléta) „a nyilvánosság moralistája, a jó erkölcsök megkedveltetője, a lelkek nyilvános lelki tanácsadója”.¹⁶ Ugyancsak Kudora János jegyzi meg, hogy „a jelen szomorú vallási és erkölcsi állapotokat nagymértékben előidézték a vallás ellenségei és a keresztény nép tétlensége; de az Isten ígéjének fegyverét sem forgattuk úgy, ahogy kellett volna”.¹⁷ Ehhez teszi hozzá Liguori Szent Alfonz, hogy a világ romlását főképp a rossz szónokok és rossz gyóntatók okozzák.¹⁸ Találó Tóth Tihámér elemzése is: „Ennek a prédikáció-izsornak sok oka van. Oka a természetfölötti gondolatoknak nem kedvező anyagias világnézet is. Oka a bűnre hajló ember ösztönös húzódozása is a lemondást és önmegtagadást követő krisztusi tanoktól. Oka a mai ember elfoglaltsága, lelki szétszórtsága, gyöngye hite stb. is. A prédikáció kerülésének egyik oka a mi elavult prédikációs módszerünk is!”¹⁹

A prédikáció sajátos jegyei Cipriano Vagaggini szerint az alábbiak: a) a misztérium vagy a szó antik és általános értelmében szentség, vagyis a természetfölötti valóság hatékony és látható, hallható jele, b) a próféta karakter: az ige performatív és provokatív hirdetése, c) a Krisztusban beteljesült üdvörténet a központi gondolata, mely d) bensőséges és elválaszthatatlan kapcsolatban, egységben van a liturgiával.²⁰

¹³ Vö. HAMEL, E., *Lumen rationis et lux Evangelii*, in *Periodica* 59 (1970) 215–249; HAMEL, E., *Lux Evangelii in constitutione Gaudium et spes*, in *Periodica* 60 (1971) 103–120.

¹⁴ Vö. DUDEK, J., *A keresztény vallás apológiája*, SZIT, Budapest 1893, 323–324.

¹⁵ Vö. DELLA TORRE, L., *Omelia*, in SARTORE, D. – TRIACCA A. M. – CIBIEN, C. (a cura di), *Liturgia* (Dizionario San Paolo), Edizioni Paoline Cinisello Balsamo (Mi) 2001, 1323.

¹⁶ Vö. KUDORA, J., *Katholikus egyházi szónoklattan*, Hunyadi Mátyás Intézet Budapest 1891, 10.

¹⁷ Vö. KUDORA, J., *Katholikus...*, 5.

¹⁸ Vö. BOROVICZÉNY, N., *A katholikus hitszónoklás tankönyve különös tekintettel a gyakorlatra*, Stephanum Nyomda R.T. Budapest 1911, 13.

¹⁹ Vö. TÓTH, T., *Az intelligencia lelki gondozása* (Tóth Tihámér Összegegyített Munkái VIII), SZIT Budapest 1936, 97–98.

²⁰ Vö. VAGAGGINI, C., *Il senso teologico della liturgia. Saggio di liturgia teologica generale*, Edizioni Paoline, Roma 1958, 666–683.

2. AZ EGYHÁZI BESZÉDEK RÖVID TIPOLÓGIÁJA

Mint említettük, az Egyház tevékenységét át- meg átszövi az igehirdetés. Ennek megvannak a maga művészeti, írott és szóbeli eszközei. Mindegyik a maga módján ábrázolja és közvetíti a hit titkait, emlékezteti az embert Isten nagyságára és földi nagy feladataira. A továbbiakban csak a szóbeliségre térünk ki. Nem foglalkozunk a könyv, a sajtó, az internet nyújtotta kommunikációs lehetőségekkel, ugyancsak mellőzzük a riportot, a kerekasztal-beszélgetést, valamint a lelkipásztor emberekkel, hívekkel folytatott kötetlen lelkipásztori beszélgetését.

A zsinat előtti szerzők felosztásai közül ismertetünk néhányat röviden: 1) Rézbányay József sermót (tematikus beszédet), homíliát (Szentírást magyarázó beszédet), buzdító beszédet (exhortáció), rövid alkalmi beszédet (allokúció), elmélkedő beszédet (meditáció) és katekétikai hitelemző beszédet említ.²¹ Schleiniger Miklós dogmatikus, erkölcsi, dicsbeszéd, történeti beszéd, liturgikus beszéd, alkalmi beszéd (elsőáldozás, esketés, ezüst- és aranylakodalom), gyász, primícia (papi és szerzetesi jubileumok), bérmlás, templomszentelés) kategóriákat említ.²² Létezik továbbá az ún. konferenciabeszéd, mely tudományos ismeretterjesztő jellegű beszéd, előkészít, fogékonnyá tesz a hit befogadására, valamint a lelkigyakorlatos beszéd (elmélkedés).

Mindegyik beszéd típusnak akár tartalmában, akár műfajában megvan a maga jelentősége, mégis a homília az a beszéd fajta, ami a legsajátosabbja az egyházi beszédeknek. Éspedig azért, mert egyrészt a liturgia integráns része, másrészt pedig akár tartalmában, akár műfajában véve is a legkiválóbb, és a többi beszédféle sajátosságait ötvözi. Ugyanakkor a homíliának is megvannak a veszélyei, nevezetesen hogy filológiai magyarázattá, exegézissé, allegorizáló belemagyarázássá válhat. Úgy gondoljuk, hogy kitűnő érzékkel egyesítette Söveges Dávid a sermo, vagyis a tételes beszéd és a homília sajátosságait (amit a zsinat előtt egyes szakemberek magas homíliának neveztek): „Van egy átmenet a tételes beszéd és a homília között, ami nagyon ajánlott. A szakaszból kiemelünk néhány összefüggő gondolatot, és azokra építjük a beszédet.”²³ Ugyancsak nagy realitásérzékkel mondja ugyanő, hogy a sermo, mivel egy gondolatra építi a beszédet, a kifejtendő gondolatnak megfelelően kap dogmatikus, morális, aszkétikus, apologetikus jelleget. A sermóhoz sorolható a dicsőítő vagy panegyrikus beszéd.²⁴ És ezt a dimenziót is képes a homília integrálni.

²¹ Vö. RÉZBÁNYAY, J., *Az egyházi szónoklat kézikönyve*, Athenaeum R.T. Budapest 1902. 25.

²² Vö. SCHLEINIGER, M., *Egyházi szónoklattan*, Krausz Armin Nyomdája Veszprém 1872, 374–398.

²³ Vö. SÖVEGES, D., *Az igehirdetés*, (Katolikus Teológiai Főiskolai Jegyzetek), é. n., 58.

²⁴ Vö. SÖVEGES, D., *Az igehirdetés*, (Katolikus Teológiai Főiskolai Jegyzetek), é. n., 58.

3. A LITURGIKUS HOMÍLIA SAJÁTOSSÁGAI

A legszembetűnőbb sajátossága, hogy felszentelt és csakis felszentelt személyek végezhetik. De ők sem egyenrangúak ebben, mivel csak a püspöknek van joga a végzésére, s erre felhatalmazást kaphatnak tőle a papok és a diakónusok (763. és 764. k.). Éspedig azért, mert a homília a liturgia szerves része,²⁵ s a liturgia végzéséhez konstitutív elem a felszenteltség.²⁶ A felszentelt személyek a liturgiát in persona Christi Capitis végzik.²⁷ Ez jelzi, hogy mintegy Isten nevében beszél a homiléta. Ez fontos, sőt, a legfontosabb klerikusi kötelességek egyike, mely a dolog természetéből, Krisztus parancsából és az Egyház tényleges gyakorlatából egyaránt ered.²⁸ A püspöknek kell az *Apostolorum successores* kezdetű direktórium szerint gondoskodnia jól felkészült klerikusokról, s felügyelni egyházmegyéjében a prédikációs tevékenységet.²⁹ Ez járhat homilettikai direktórium előírásával, prédikációs tervek és prédikációvázlatok ellenőrzésével, a különböző segédletek biztosításával.

Mivel a homília a liturgia, különösen is az eucharisztikus liturgia része, ezért egyes szerzők fölvetik szentségi, illetve quasi-szentségi jellegét, s ezt arra alapozzák, hogy a Verbum incarnatum ma tovább él mint Verbum scriptum et lectum, illetve ebben gyökerezve élő hirdetett igeként (verbum praedicatum vivum), amely közli Isten üzenetét, kegyelmét és ezáltal mintegy újra megtestesül a lelkekben.³⁰ Természetesen van olyan vélemény is, mely a prédikációnak csak ex opere operantis kegyelmi hatást tulajdonít,³¹ mely számunkra is meggyőzőbb felfogás, mivel fontos szerepe van a kegyelem közvetítésében magának a homilétának, szemben az igeliturgiával, ahol az Írást csak felolvassák, tehát annak van ex opere operato jellegű hatása.

A homília tartalmát tekintve nem más, mint az egyházi év folyamán a szent szövegek alapján a hit és a keresztyén élet szabályainak kifejtése, de nem katekézis, nem pusztá információátadás, hanem performatív, oktató és buzdító célzatú, hitérzékelt kifejező és erősítő kapcsolatba lépés önmagunk mélyével

²⁵ Tehát nem megszakítása! Vö. VÁRNAGY, A., *Liturgika*, Lämpás Kiadó Abaliget 1993, 255.

²⁶ Vö. USAI, G., *L'omelia dei laici: quando, dove, come*, in *Monitor Ecclesiasticus* 103 (1978) 96.

²⁷ Vö. FILO, V., *Homília mint fölszentelt személyek sajátos feladata*, in *Kánonjog* 1 (1999) 10–12.

²⁸ Vö. SCHLEINIGER, M., *Egyházi szónoklattan*, Krausz Armin Nyomdája Veszprém 1872, 161–162.

²⁹ Vö. CIBIEN, C., *L'omileta: tra l'ascolto di Dio e le attese del popolo. Alla ricerca delle basi di questo ministero*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 1044.

³⁰ Vö. SODI, M., *Tra proclamazione e attualizzazione: il momento sacramentale dell'omelia*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 1001–1014. és GIRAUDO, C., *La liturgia della parola come ripresentazione quasi-sacramentale dell'assemblea radunata all'eterno presente di Dio che ci parla*, in *Rivista Liturgica* 94 (2007) 491–511.

³¹ E. Hänsli véleményét közli: GRASSO, D., *Nuovi apporti alla teologia della predicazione*, in *Gregorianum* 64 (1963) 91.

és annak Alkotójával, a velünk szeretetkapcsolatba lépő Istennel.³² Nem is tanítóhivatali megnyilatkozás, bár korábbi tanítóhivatali megnyilatkozások irányelvei alapján készül, s ezekkel sem kerülhet ellentétbe. Nem is teológiai fejtegetés, de szolid teológiai alapokon nyugszik,³³ nem is társadalmi-politikai jellegű előadás, vagy ideológiakritika, nem is moralizálás,³⁴ nem is új pedagógiai és pszichológiai vagy technikai eszközök és módszerek bemutatója, nem is elég hozzá a szolgálattevő személyes életének igazodása a hirdettekhez. Meg is kell tudni szólítani az embereket.³⁵ Megvan benne a hithirdető és hitébresztő (kérgmatikus),³⁶ a tanúságtevő és a prófétai elem. Ezért alapos készülés, elmélkedés eredménye, akár a téma megfogásában, akár kidolgozásában.³⁷ Ez utóbbi főleg azt jelenti, hogy a homiléta a hit fényében tud olvasni személyes és társadalmi szituációkban, s megítéli bennük azt, ami egyező vagy ellentétes az Úr parancsaival. Végül megvan a homíliában az idősebb testvér tapasztalatából adódó kísérő, buzdító jelleg is.³⁸

A homília fő forrása Isten írott igéje, vagyis a Szentírás, második fő forrása a liturgia, mely Parsch Pius megfogalmazása szerint „élő katekizmus, megélt dogma, megimádkozott erkölcs, Jézussal együtt átélt élet”. Van azonban egy harmadik forrása is a liturgikus homíliának, éspedig a hallgatók igényei és szükségletei.³⁹ Ennek alapján kell forgatni az Írást és tanulmányozni a liturgiát, nézni a mindennapi élet eseményeit. Tematikáját az Egyház katekizmusa és kompendiumának négyes pillére, a hitvallás, a keresztyén misztérium ünneplése, az élet Krisztusban és a keresztyén imádság adja.⁴⁰ A homília ugyanakkor nemcsak az Egyház tanító feladatának megnyilvánulása, hanem benne a megszentelő és kormányzó jelleg is megmutatkozik.⁴¹

A jó homíliának Erényi Károly szerint az alábbi ismérvekkel kell rendelkeznie: a) Legyen benne szellem és élet: azaz élje bele magát e kötelességének magasztosságába, s ez kizár majd minden személyes hiúságot, minden ön-

³² Vö. AUGÉ, M., *Omélie a tema?*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 1067.

³³ Vö. DELLA TORRE, L., *Omelia*, in SARTORE, D. – TRIACCA A. M. – CIBIEN, C. (a cura di), *Liturgia* (Dizionario San Paolo), Edizioni Paoline Cinisello Balsamo (Mi) 2001, 1327.

³⁴ Vö. AUGÉ, M., *Omélie a tema?*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 1064.

³⁵ Vö. GIRAUDO, C., *Aiutare l'assemblea ad ascoltare la parola. Natura e finalità dell'omelia*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 985.

³⁶ Vö. MICHONNEAU, G. – VARILLON, F., *A nagy lehetőség. Gyakorlati gondolatok az Igehirdetésről* (Krisztus papja – tegnap, ma, holnap II), OMC Bécs 1969, 5.

³⁷ Vö. CAVAGNOLI, G., *Progettare l'omelia o navigare a vista?*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 1029.

³⁸ Vö. DELLA TORRE, L., *Omelia*, in SARTORE, D. – TRIACCA A. M. – CIBIEN, C. (a cura di), *Liturgia* (Dizionario San Paolo), Edizioni Paoline Cinisello Balsamo (Mi) 2001, 1331–1332.

³⁹ Vö. CSANÁD, B., *A liturgikus homília a Zsinaton*, in SZENNAY, A. (szerk.), *Régi és új a liturgia világából. Emlékkötet Radó Polikárp OSB. Tiszteletére*, Ecclesia Budapest 1975, 130–134.

⁴⁰ Vö. XVI. BENEDEK pápa: *A szeretet szentsége* apostoli buzdítás, Budapest, 2007, 53.

⁴¹ Vö. FILO, V., *Homília mint fölszentelt személyek sajátos feladata*, in *Kánonjog* 1 (1999) 13.

tetszelgést. Ez a felismerés arra is kényszeríti, hogy komolyan foglalkozzék a tárggyal, megláttatja vele, hogy kinek is fog beszélni. b) Tanítson, azaz mutassa meg, mit kell hinnie, remélnie, cselekednie a hívőnek, hogy kell szeretnie. c) Apologetikus legyen, azaz tapintattal mutasson rá a tévedésekre, egyértelműen nevezze meg azokat az eszméket, melyek minden látszat ellenére szöges ellentétben állnak a katolikus tanítással.⁴² d) Buzdítson és lelkesítsen. e) Népszerű legyen, azaz sallangmentes, közérthető legyen.⁴³ Itt jegyezzük meg, hogy ma az embereket Isten dolgaival való foglalkozásra Nyíri Tamás szerint főleg az ún. határhelyzetek, a korlátlan tudásvágy, a szabadság élménye és felelőssége, valamint a szerelem megtapasztalása hangolja.⁴⁴ Ezeket a tényezőket a mai igehirdetőnek fel kell ismernie és igehirdetése során kellően alkalmaznia.

A homília továbbá változatos legyen, bár ezt jól kell értenünk. Ez egyszerre feltételezi a hit egységét és tartalmi szilárdságát, ahonnan egy ióta sem veszt el, ám a beszéd tárgyában ezen a talajon maradva nagyon változatos lehet, és annak is kell lennie.⁴⁵ Ezt a változatosságot szolgálja a prédikációs terv, melyet készíthet maga az igehirdető,⁴⁶ de kívánatos az illetékes egyházi hatóság által készített ún. directorium homileticum útmutatásait, ajánlásait igénybe venni. Ennek le kell fednie az Egyház katekizmusának az anyagát, úgy hogy 3-5 év alatt valamennyi olyan téma beszéd tárgya legyen, ami az egyházi beszéd tárgyát képezi.⁴⁷ Egyébként ilyen segédeszköz kívánatosnak mutatkozik a Szenszék előtt is, amint azt korábban már említettük.⁴⁸

Mindebből kitetszik, hogy a korszerű homíliának az adott perikópából vagy alkalomból kell témáját merítenie, s egyszerre kell dogmatikus, morális, lelkesítő, elmélkedő, apologetikus, liturgikus, történeti, buzdító jellegűnek lennie, anélkül hogy túl hosszú és túl zsúfolt lenne, mivel a jó beszéd nem fásztja, hanem felfrissíti a hallgatóját.

A témaválasztáson túl fontos a tárgyalásmód kiválasztása is, amelynek ma inkább induktív jellegűnek kell lennie, azaz a „fölvetett problémát ne pusztán a Szentírás szavaival, azaz természetfölötti érvekkel intézzük el, hanem

⁴² Erényi mindezt 1897-ben írta le: Az apologetikus jelleg „felettből szükséges, hisz az istentelenség és a féktelen vallástalanság minden eszközt megragad, hogy Krisztus egyházát gyalázza, s tanítását nevetségessé tegye. Mellette ott a tátongó tudatlanság”. Vö. ERÉNYI, K., *A szónoklás mestersége – Adatok az egyházi szónoklat reformjához*, in *Hittudományi Folyóirat* 8 (1897) 117.

⁴³ Vö. ERÉNYI, K., *A szónoklás mestersége – Adatok az egyházi szónoklat reformjához*, in *Hittudományi Folyóirat* 8 (1897) 109–123.

⁴⁴ Vö. NYÍRI, T., *Hogyan beszéljünk Istenről?* in *Teológia* 2 (1968) 154–160.

⁴⁵ Vö. FÁBIÁN, J., *Egység és változatosság szent-beszédeinkben*, in *Hittudományi Folyóirat* 1 (1890) 201–202.

⁴⁶ Vö. FÁBIÁN, J., *Egység...*, 205–207.

⁴⁷ Vö. TIHANYI, T., *Homiletikai tanulmányok*, SZIT Budapest, 1947, 158–164.

⁴⁸ Vö. GIRAUDO, C., *Aiutare l'assemblea ad ascoltare la parola. Natura e finalità dell'omelia*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 990–992.

– számolva az intelligens hallgatóságunk szellemi világával – természetes, pszichológiai érveket is sorakoztassunk föl. Hallgatóinkat alulról emeljük fölfelé, a természetestől a természetfölöttihez, az ideiglenestől az örökkévalóhoz, az embertől az Istenhez, ahelyett hogy folyton csak a természetfölöttiből, az öröktől, az istenitől szállnánk le az emberihez.”⁴⁹ Ez nagy vonalakban ugyanazt jelenti, amit ma Domenico Grasso ír, amikor arról beszél, hogy a mai prédikációnak az emberi személy mai szituációjából kell kiindulnia, vagyis a profán humanizmusból.⁵⁰ Sőt, ma már azt is szem előtt kell tartani, hogy a mindennapi élet üteme jelentős mértékben akadályozza, hogy az emberek, a híveink valóban el tudjanak mélyedni a vallásunk titkaiban,⁵¹ ami a prédikálás számára megköveteli a rövidséget és a közérthetőséget. A szónoknak egyszerűen tanúságtévő módon kell szólnia, bármilyen témát tűz is ki a homília tárgyául. Ha szól is történelmi eseményekről, liturgiáról, a hit igazságairól, a Biblia rejtelméről, mégsem válik a stílusa olyanná, mint aki szakértője e tudományterületeknek. Mindez mégsem teszi beszédét szentimentálissá vagy felszínessé.⁵²

A mai szakértők beszélnek egyrészt a homília három modelljéről, attól függően, hogy az adott közeg és alkalom mit javall. Így az olyan helyeken, ahol a hívek hitoktatása szinte csak a templomhoz és konkrétabban a misén való részvételhez kötött, ott a) ún. katekétikai jellegű lesz a homília. Ez különösen megfontolandó lelkipásztori szempont. A lelkiileg jól felkészült közösségben a homília b) meditatív jelleget ölt, míg különleges alkalom esetén az c) ünnepélyesség fog dominálni.⁵³ Másképp is csoportosítható a homília. A szerzők a) biblikus homíliáról, b) hagiologikus homíliáról és c) misztagógikus homíliáról értekeznek. A biblikus homíliában a perikópa kifejtéséről van szó, a hagiológikusban a perikópák alapján az ünnepelt szentről, megrajzolva életrajzi profilját, míg a misztagógikus homíliában inkább a celebráció jelentősebb pillanatainak magyarázatáról van szó (pl. bűnbánati cselekmény, könyörgések stb.).⁵⁴ Természetesen az igehirdető, figyelembe véve az alkalmat, a körülményeket, a lelkipásztori segédeszközöket, saját lelkiismerete szerint jelöli ki a homília témáját, szemmel tartva hívei valós szükségleteit, figyelembe véve a püspök prédikálásra vonatkozó utasításait. Épp ezért a homíliára készül

⁴⁹ Vö. TÓTH, T., *Az intelligencia lelki gondozása* (Tóth Tihamér Összegyűjtött Munkái VIII), SZIT Budapest 1936, 101.

⁵⁰ Vö. GRASSO, D., *Nuovi apporti alla teologia della predicazione*, in *Gregorianum* 64 (1963) 88–90.

⁵¹ Vö. MICHONNEAU, G. – VARILLON, F., *A nagy lehetőség. Gyakorlati gondolatok az igehirdetésről* (Krisztus papja – tegnap, ma, holnap II), OMC Bécs 1969, 13.

⁵² Vö. MICHONNEAU, G. – VARILLON, F., *A nagy lehetőség...*, 16–21.

⁵³ Vö. DELLA TORRE, L., *Omelia*, in SARTORE, D. – TRIACCA A. M. – CIBIEN, C. (a cura di), *Liturgia* (Dizionario San Paolo), Edizioni Paoline Cinisello Balsamo (Mi) 2001, 1334–1335.

⁵⁴ Vö. GIRAUDO, C., *Aiutare l'assemblea ad ascoltare la parola. Natura e finalità dell'omelia*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 999.

mindig nagyon kreatív lelkipásztori feladat, melyet a homiléta belső adottságai is hangolnak, így lelkisége, tanulmányai, sajátos érdeklődési köre stb.⁵⁵ A lelkipásztornak tehát nagyon ébernek kell lennie. E szükségletek feltérképezésére létrehozhat egy olyan csoportot a közösségben, akik kiértékelik a beszédeit s ötletekkel állnak elő.

Ma is időszerűek a hívek részéről a Balthasar Fischer által megfogalmazott igények, melyek a prédikáció előadási módjára, illetve tartalmára vonatkoznak: A) A prédikáció előadási módjára vonatkozó igények: 1) Készüljetekek rendesen a prédikációra. Ne gondoljátok, hogy a világi hívő nem veszi észre, ha nem készültök. 2) Legyetek szívesek abbahagyni negyedóra múlva. A további beszédnek nincs értéke. 3) Ne beszéljetekek oly rettentő okosan, latinul, idegen szavakkal és elvontságokkal teletűzdelve; mi csak azt tudjuk megjegegyezni, amit képekben látunk. 4) Ne beszéljetekek teológus nyelven; ezt rajtatok kívül más nem beszéli. De erőltetve modernül se akarjatekek szólni. Beszéljetekek rövid, világos mondatokban, nem túlságosan költői és nem szentimentális, mai nyelven. 5) Hagyjatekek fel a patetizálással; mindig attól félünk, hogy ez üres beszéd. 6) Gondoljatekek arra, hogy prédikálásotok áttekinthető és megjegegyezhető legyen; máskülönben már a szenteltvíztartónál elfelejtjetekek. 7) Ne viselkedjetekek úgy, mintha ti magatok már elérkeztetekek volna a keresztény tökéletesség csúcsára. Ha valaki elismeri, hogy egyútt keres, egyútt szenved, egyútt tévedett velünk, annak szívesen hiszünk. Mutassatekek megértést a mai világban élő világi hívő nehéz hétköznapijait iránt. B) A prédikáció tartalmára vonatkozó igények az alábbiak: 1) Isten szavának tápláló kenyerét adjatekek nekünk. Aki éhes (és mi talán még éhesebbek vagyunk, mint elődeink), kenyeret kér, nem pedig tortát. 2) Adjatekek egyszerű képet Istenről és gazdag szemléletet Isten üdvözítő tervéről. 3) Lehetőleg keveset feltételezzetekek rólunk, különben elbeszéltekek a fejünk felett. 4) Világítsatekek bele a hit fényével mindennapi életünkbe, élethivatásunkba. Fáj nekünk, hogy a hivatás a ti szátokban csak a papi és a szerzetesi hivatást jelenti. 5) Bátran feddjetekek meg minket, ha van, mit feddenetekek, de ne szidjatekek, ne dorongoljatekek le senkit a szószékről. Ezzel csak azt éritekek el, hogy az érdekeltekek megmakacsolják magukat; a vélt érdekeltekek kárörvendenekek; akik pedig nem érdekeltekek, fájlalják az egészet. Jól tudjuk, hogy nem mindig vagyunk olyanok, amilyeneknek lennünk kellene (s bizonyára ti is hasonlóképpen vagytok, hiszen ti is emberek vagytok), de nem akarjuk, hogy ti – éppen ti – ordítozzatekek ránk. Érezni szeretnénk, hogy minden gyarlóságunk ellenére komolyan veszítekek keresztség adta méltóságunkat. 6) Éreztessetekek meg velünk, hogy a világegyházhoz tartozunk. 7) Ne sújtsatekek le minket, hanem inkább bátorítsatekek. Segítsetekek, vigasztaljatekek, helyeseljetekek

⁵⁵ Vö. BORELLO, S., *Il principio di cooperazione e l'omelia*, in *Rivista Liturgica* 95/6 (2008) 1059.

és biztassatok. Tanítsatok meg arra, hogyan kell örvendeznünk Istenben és üdvösséges tetteiben.⁵⁶

A homília végeredményben minden szellemi képességünket, egész lényünket szólítja (miként maga a liturgia is) és az Isten- és emberszeretet szolgálatába akarja állítani.⁵⁷ Miként az Isten ígéje nincsen bilincsbe verve (2Tim 2,9), úgy az egyházi beszéd sincs határozott műfajba vagy tartalomba kényszerítve. A prédikáció testté vált teológia.⁵⁸ S ennek a követelménynek legjobban a liturgikus homília felel meg. A homilétát ezért Tóth Tihamér szerint csak három dolog köti: 1) valóban a keresztény hit egészét hirdesse, 2) a hívek valóban szívesen hallgassák és 3) a beszéd meghallgatása után jobbakká, igazabbakká váljanak.⁵⁹ Ugyanő hangoztatja, hogy a homíliának szellemi párbeszédnek kell lennie a szónok és a hallgatóság között.⁶⁰

4. A LEITOURGOSZ ÉS A HOMILÉTA

Már röviden említettük a leitourgosz alakjának bemutatásakor, hogy a papnak, diakónusnak minden nemesen emberi eszközt ismernie és a liturgia természetének megfelelően alkalmaznia kell. Külső viselkedése ünnepélyességet, méltóságot kell hogy kifejezzon. Ez a vonás bizonyos értelemben fokozottan érvényes a homilétára – akinek alakja egy személyben egyesül a leitourgosszal – mivel a szó és a kiállítás, a mimika, a gesztusok, az előadókészség erejével kell Isten ígéjének megvilágosító erejét felmutatnia. Ezért az igehirdetés a szószéken (értsük ezt most átvitt értelemben) a legnagyobb művészet a világon. A legnagyobb igehirdetőink már a pusztá kiállításukkal, a pusztá jelenlétükkel tanítottak, neveltek, fegyelmeztek.

Az igazi szónokban egyesül ugyanis „a költészet magasztossága a zene harmóniájával, az építészet arányaival, a szobrászat alkotóerejével, a dalok csengése a festészet pompájával s a drámai művészet erejével”.⁶¹ Ehhez gazdag, élénk képzelőtehetségűnek, ellenállhatatlan akaraterejűnek,⁶² egészséges ítélőképességűnek, gyors felfogásúnak, gazdag érzésűnek, hű emlékezetűnek,

⁵⁶ Vö. CSANÁD, B., *A liturgikus homília a Zsinaton*, in SZENNAY, A. (szerk.), *Régi és új a liturgia világából. Emlékkötet Radó Polikárp OSB. Tiszteletére*, Ecclesia Budapest 1975, 135–136.

⁵⁷ Vö. VAGAGGINI, C., *Il senso teologico della liturgia. Saggio di liturgia teologica generale*, Edizioni Paoline, Roma 1958, 665–666.

⁵⁸ Vö. MICHONNEAU, G. – VARILLON, F., *A nagy lehetőség. Gyakorlati gondolatok az igehirdetésről* (Krisztus papja – tegnap, ma, holnap II), OMC Bécs 1969, 106.

⁵⁹ Vö. TÓTH, T., *Az intelligencia lelki gondozása* (Tóth Tihamér Összegyűjtött Munkái VIII), SZIT Budapest 1936, 101.

⁶⁰ Vö. TÓTH, T., *Az intelligencia...*, 105.

⁶¹ Vö. RÉZBÁNYAY, J., *Az egyházi szónoklat kézikönyve*, Athenaeum R.T. Budapest 1902, 5.

⁶² Vö. KUDORA, J., *Katholikus egyházi szónoklattan*, Hunyadi Mátyás Intézet Budapest 1891, 31.

nagy és nemes léleknek, testi vonatkozásban nemes külsejűnek, egészséges, értelmes kiejtésűnek és csengő hangúnak kell lennie. Ezek a tulajdonságok biztosítják a logikus, a dialektikus gondolkodást (e nélkül nincs megértés), a szemléltetni tudást és az indulatok művészi kezelésének készségét.⁶³ Ehhez társul az önálló gondolkodás, a természetes előadás készsége, mert ezek teszik a szónokai egyéniséget,⁶⁴ s a szónoknak rá kell találnia Isten szavában a saját hangjára is, mivel az igehirdetés, a prédikálás „legmélyebb, legbensőbb egyéniségünknek megnyilatkozása”.⁶⁵ Ez a művészet végeredményben megkívánja minden erőnket, próbára teszi minden tehetségünket.⁶⁶

A homiletának tudnia kell, mi zajlik hallgatói fejében és szívében, amiért az igehirdetés valóságos párviadal a szónok és a hallgatóság között. A szónoknak valósággal az igazsággal kell szuggerálnia,⁶⁷ s az a szónok, aki „érveivel tetszeni akar: szofista; ha csak mulattat: színész, de ha érveivel meggyőz és szent elhatározásra indít: akkor a szó legjobb értelmében egyházi szónok”.⁶⁸ Bizonyos értelemben igaz az is, hogy az Egyház hitét mondja, de a saját hitvallását is bele kell abba lehelnie.⁶⁹

A homília, vagy ezzel egyenrangú kifejezés szerint az egyházi szónoklat, mesterévé hosszú és állandó gyakorlás révén válhat valaki. Itt is érvényesek per analogiam a via purgativa, a via illuminativa és a via unitiva állomásai. Akár a hittartalom titkaiba jutást, akár annak átélését, illetve a megéltéknek művészi módon való kifejezését tekintjük, a vérbeli szónoknak át kell mennie ezen a tisztítótűzön.

Ma a homiletika szakemberei a keresetlen, egyszerű beszédet és stílust ajánlják, mindez azonban nem ellentét az azzal a sajátossággal, hogy a homília művészi alakja is az ige aktualizálásának. Mintegy jelenvalóvá teszi Isten szavát, mely átható, szívet vesét vizsgáló, olyan, mint a kétélű kard. Sőt, Wolkenberg Alajos azt is állította róla – és úgy gondoljuk, időtállóan –, hogy a szónokai beszéd „a többi művészi alakoknak is felette áll. A beszéd művészi alakjai

⁶³ Vö. BOROVICZÉNY, N., *A katolikus hitszónoklás tankönyve. Különös tekintettel a gyakorlatra*, Stephaneum R.T. Budapest 1911, 31.

⁶⁴ Vö. SOMOGYI, A., *Praedica Verbum! A katolikus igehirdetés elmélete*, SZIT Budapest 1937, 15.

⁶⁵ Vö. BOROVICZÉNY, N., *A katolikus hitszónoklás tankönyve különös tekintettel a gyakorlatra*, Stephaneum R.T. Budapest 1911, 38.

⁶⁶ Vö. WOLKENBERG, A., *Bölcséleti szabotosság a szónoklásban*, in *Hittudományi Folyóirat* 21 (1910) 591.

⁶⁷ Vö. BRANDENSTEIN, B., *Etika*, SZIT Budapest 1938, 259.

⁶⁸ Vö. BOROVICZÉNY, N., *A katolikus hitszónoklás tankönyve különös tekintettel a gyakorlatra*, Stephaneum R.T. Budapest 1911, 164.

⁶⁹ Vö. TÓTH, T., *Az intelligencia lelki gondozása* (Tóth Tihamér Összegyűjtött Munkái VIII), SZIT Budapest 1936, 138–139. Hogy mennyiben lehet szubjektív a katolikusok számára a vallási élet, arról bővebben lásd: HORVÁTH, S., *Intuáció és átélés*, in HORVÁTH, S., *Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál*, SZIT Budapest 1944, 115–184.

ezek: a tanító beszéd, különféle alakjaival: levél, értekezés, történetírás, leírás, a kötött beszéd vagy költemény; végül a szónoki beszéd, az oratio. Ezért a szónoki beszéd lendülete áthatóbb, mint a költeményé, mert ott van a beszéd minden részében, megtetszik a szónok hangján, arcán, stílusán, képein, mondatain, kérdésein.”⁷⁰

5. BEFEJEZÉS

A liturgia és benne az igehirdetés az Egyház életjelenségeinek egyik legfontosabbja, melynek szabályozása és végzése maga kormányzati tett is, hiszen törvényhozás és a hozott törvények végrehajtása is. Benne megcsodálhatjuk tehát a tanítás, a megszentelés és a kormányzás egységét. Az ige és a szent misztériumok látást, inspirációt adnak a mindennapokhoz, a diakóniai szolgálat ellátásához. S a diakónia terepén tapasztaltak pedig küldenek az ige és a liturgia közelébe, hívnak az ünnepre.

Az Egyház, mint a kultúra minden egyéb adottságát, úgy a retorikát is beállította a századok során küldetése szolgálatának hathatós eszközei közé, saját felfogásának megfelelően alakítva azt (*ars rhetorica est ancilla homileticae*). Ennek az elmélete (*ars praedicandi, ars concionandi, ars sermocinandi*) már a középkorban elkészült.⁷¹ A liturgiának konstitutív eleme az ige szolgálata, vagyis az igeliturgiai rész, míg az ebből kiinduló liturgikus homília mint az ige aktualizálása, a liturgiának csak integráns része.⁷² A homília sajátosan felszentelt személyek által mondott beszéd, ami egyesíti az egyházi beszédek minden műfajának tulajdonságait. Egyszerre tanít, nevel, inspirál, buzdít, vigasztal, dicsőít, ünnepelni tanít. A liturgia és benne a homília éberén tartja akár az egyéni, akár a kollektív lelkiismeretet.

Amint a liturgiánk, úgy annak integráns része, a homília is dialogikus jellegű, s benne egyensúlyban vannak az ember összes vallási megnyilvánulásai; Isten minden valós igényünket megszenteli. Ezért él benne a hagyomány, ezért olvasztja magába az újat, azt az újat, amiben önnön természetét megsejti. A homília elemeit szintetikus módon összefoglalja az Egyházi Törvénykönyv 767. kánonja, mely szerint a homília a liturgia része, pap vagy diakónus végezheti, témája kötött a szent szöveghez (olvasott perikópa), melynek a hit titkait

⁷⁰ Vö. WOLKENBERG, A., *Bölcséleti szabotosság a szónoklásban*, in *Hittudományi Folyóirat* 21 (1910) 590–591.

⁷¹ Vö. RÓNAY, Gy., *Ars praedicandi*, in *Teológia* 2 (1968) 26–36.

⁷² Vö. VAGAGGINI, C., *Il senso teologico della liturgia. Saggio di liturgia teologica generale*, Edizioni Paoline, Roma 1958, 683.

és a keresztény élet szabályait kell kifejtienie integre et fideliter; vásár- és ünnepnap kötelező, hétköznapi ajánlott.⁷³

Ma talán az egészséges apologetikus jelleg hiányzik, vagy gyengén van jelen az egyházi beszédben, holott erre különösen nagy szüksége lenne az Egyház tagjainak, mivel a korszellem alapvetően ellentétes szellemű és ellenséges érzelmű a kereszténységgel, különösen is a katolicitással szemben. Krisztus hármasküldetésében való részesedés lefoglalja egész valónkat. A liturgiát főleg a szívhez, az igehirdetést az értelemhez, míg a kormányzást az akarathoz köthetjük, bár tudnunk kell, hogy ezek egy és ugyanazon valóság három egymásra teljességgel vissza nem vezethető dimenziói, melyek egymással szerves, dialektikus kapcsolatban vannak.

A homíliának, helyesebben a homilétának birtokba kell vennie a klasszikus retorika örökségét és a mai kommunikáció-tudomány eredményeit is. Ezt a vonást mintha nem kezelné kellő súllyal a mai szakirodalom, sőt, meghaladottnak véli,⁷⁴ amivel mi – fentebb eléggé bizonyított módon – nem tudunk egyetérteni. Ennek az örökségnek a fel nem használása sokban gyengíti igehirdetésünk hatékonyságát.⁷⁵

Az igehirdető nem legyőzni, hanem meggyőzni akarja hallgatóit a katolikus hitről, ami azt jelenti, hogy tiszteletben tartja hallgatói lelkiismeretét, érületét, tehát tapintattal jár el. A pásztor tehát kettő, illetve három fórumon mutathatja meg leginkább választottságát és rátermettségét: a szószéken, a gyóntatószékben és kormányzati döntései fórumán. A ma és a holnap klerikusainak felkészítésében ezért egyik legfontosabb szempont a leitorgosz és homiléta szerepre való felkészítés.⁷⁶ És akkor a liturgiában, s benne a homíliában éltető erőként, összepségként, ősigazságként, őjságként, összentségként, ősszeretetként lesz jelen az Isten, megvilágosítva az értelmet, megerősítve az akaratot és gazdaggá téve a szíveket, ünneppé téve az életet.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1959-ben született Nagyatádon. Veszprémi főegyházmegyei pap, teológus, kánonjogász, a PPKE HTK-n a Lelkipáztorkodástan és Liturgia Tanszék vezetője, egyetemi tanár. 2003–2006 között a PPKE JÁK–KJPI elnöke (praesese) volt, 2006–2010 között két cikluson keresztül a PPKE HTK-n dékán. Jelenleg a Központi Papnevelő Intézet rektora. Több könyv és számos tanulmány szerzője.

(kuminetz@htk.ppke.hu)

⁷³ Vö. URSO, P., *Il ministero della parola divina: predicazione e catechesi*, in *La funzione di insegnare della Chiesa* (Quaderni di Mendola 1), Glossa Milano 1994, 37–38.

⁷⁴ Vö. DELLA TORRE, L., *Omelia*, in SARTORE, D. – TRIACCA A. M. – CIBIEN, C. (a cura di), *Liturgia* (Dizionario San Paolo), Edizioni Paoline Cinisello Balsamo (Mi) 2001, 1333.

⁷⁵ Nagyon jó kézikönyvek állnak hazánkban is rendelkezésre, pl. ADAMIK, T. – A. JÁSZÓ, A. – ACZÉL, P., *Retorika*, Osiris Budapest 2005, illetve WACHA, I., *A korszerű retorika alapjai I–II.*, Szemim-pex Kiadó Budapest é. n.

⁷⁶ Vö. 256. k. 1. §.

MAX-JOSEF SCHUSTER

Liturgiát formálni?

Liturgie entwickeln? Kialakítani a liturgiát? – A II. Vatikáni Zsinat után a liturgia nagy kísérleti területté vált. A liturgikus reform megkívánta és támogatta a papok és más felelős személyek hajlandóságát arra, hogy régi liturgikus *tereket* újra formáljanak (kulcsszó: szembemiséző oltár), hogy új *időkben* vasárnapi szentmisét ünnepeljenek (kulcsszó: előesti mise), és új *cselekményeket*, új *álláspontokat* és *nyelvi formákat* (kulcsszó: megújult liturgia a népnyelvben) próbáljanak ki. Ez a lelkes törekvés nemritkán ahhoz a nézethez vezetett, hogy a liturgiát egyszerűen meg kell „csinálni”.

Ezzel áll szemben a ma is döntő teológiai meggyőződés, hogy a keresztény liturgiában legelőször is nem az *ember* cselekszik, hanem az *Isten*: Isten ugyanis Jézus Krisztusban működik. Ő maga hozza az üdvösséget az ember számára a szavakon és az Eucharisztiaán keresztül. Istennek erre a cselekedetére válaszol az ember a liturgiában, mégpedig az Istent dicsőítő hálaadásban. Isten szava és az ember válasza, Isten ajándéka és az ember hálája – ebben a dialogikus térben megy végbe minden liturgia, amelynek célja abban áll, hogy Jézus Krisztus hathatós jelenlétét (igéjében és az Eucharisztiaában) kifejezésre juttassa. Röviden összefoglalva: Isten közelsége jellemző a liturgiára. Maga Isten áll az ünneplő közösség középpontjában.

Liturgie entwickeln? Kialakítani, megformálni a liturgiát? Ez nem arra a technikai félreértésre utal, hogy liturgiát lehet végezni, hanem a mindenkori liturgia lényegének ebből a belső középpontjából való kibontakoztatására irányuló készséget fejezi ki. Ezt a lényeget gondosan fel kell tárni és az erejét az emberek életével való kapcsolat által érezhetővé tenni. Mindez a *tér* és a (liturgikus) *helyek* szervezésével veszi kezdetét, vonatkozik az *idő* figyelembevételére és a *nyelv*, az *eszközök* és *ruhák* kiválasztásának átgondolásán, ill. a *cselekvésre* és *magatartásra* való odafigyelésen át elvezet a *képek* és a *képnélküliség* kérdéséhez.

Olykor a liturgiát valamiféle elkülönült „egyházi munkaterületként” értelmezik, amely konkurrencia-viszonyban áll a diakóniával (a szolgálattal), a martíriával (a hit melletti tanúságtétellel) vagy a koinóniával (a közösségalkotással). Ez a meggyőződés azonban teológiailag helytelen és lelkipásztori

szempontból félrevezető, mert a liturgia, a diakónia, a martíria és a koinónia az egyház alapfunkciói, amelyeknek *minden* lelkipásztori eseményben ott kell lenniük. Minden jól sikerült liturgikus ünnep nemcsak ünnepi teret nyit meg, hanem a diakónia (látván az emberek gondjait és bajait), a tanúságtétel (pl. a szentbeszédben) és a közösségalkotás (a közös Isten felé fordulás) terét is. A liturgiát ezért a közösség fejlődésének fontos elemeként kell értelmezni.

Tapasztalat a liturgiában. Peter Brown történész egy III. századból származó szír egyházi rendeletet idéz. Egy teli templomban a püspöknek mint a liturgia vezetőjének semmi esetre sem lenne szabad egy köztisztelőben álló férfit külön köszöntenie, hogy így a hívek között ne tegyen különbséget. A szegényeknek és az idegeneknek azonban mindenképp kellene ülőhelyet kapniuk, „és püspök úr, neked magadnak kellene a földre ülnöd”. Ilyen gesztusokkal a keresztények nem a római társadalmat akarták gyökerestül megváltoztatni, de nem is akarták a szegényeket lenézni. Viszont tudtak és akartak a közösségükben példát mutatni, hogy az idegenek és szegények valóban megtapasztalhassák az örömhírt. A püspöknek szükség esetén még az ünneplést is félbe kellett szakítania.

Ez a példa máig is irányadó. Rádióbeszélgetésben egy nyugatnémet teológiai professzor korábban azt feltételezte, hogy a rendszerváltás előtt az akkori keletnémetek azért mentek el a hétfői imádságra, mert ott a keresztény szabadságüzenetet hirdették. Wolfgang Ullmann keletnémet polgárjogi harcos és teológus tiltakozott ez ellen. Az emberek nemcsak prédikációkat hallgattak a szabadságról, hanem a templomban a szabadság *igazi* életterét *tapasztalták meg*.

Tehát nemcsak hitbeli tartalmak kijelentéséről van szó, hanem azok megtapasztalásáról. Ez akkor sikerül, ha a liturgia nem az emberi hatalmat és az egyházi pompát ünnepli, hanem Isten hatalmát, amely nem elnyom és megsemmisít, hanem az embereket felemeli, megszabadítja, megváltja és élővé teszi – akár a halálon át is. Isten hatalma „átalakító erő”, amely átváltoztat. Az átalakulás sokszor fájdalmas; ezért kényelmesebb ünnepélyes ceremóniákat megszervezni, amelyek semmit sem változtatnak. „A szentmisék egyre inkább szórakozássá válnak, (...) a vallás odáig alacsonyodik le, hogy már csupán csak a pusztá jelenlétet követeli meg, és így rendezvénné válik a nézők számára” – írja Richard Rohr. „Olyan, mintha a Titanic napellenző ponyváján a nyugágyakat ide-oda tologatnánk – az igazi témák és problémák nem kerülnek felszínre.” Ezzel a mentalitással szemben emlékeztet minket a II. Vatikáni Zsinat, hogy a hívek „elvezetést nyernek a liturgikus ünnepeken való teljes, tudatos és tevékeny részvételbe, mint ahogy azt maga a liturgia lényege is megkívánja, és amire a krisztusi nép, a választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, Isten tulajdonul kiválasztott népe’ a keresztség révén felhatalmazást nyert, és amire kötelezve van.” Ennek a méltóságnak mindannyian részesei vagyunk, idegenek és szegények egyaránt. De hogy ők valóban részesül-

ni tudjanak ebben, ahhoz éppen őket kell gyámolításra szoruló, veszélyeztetett és törékeny embereknek tekinteni és őket meghallgatni.

Bízni a hagyományban! – Olykor maguk a papok is azt gondolják, hogy a nagypéntek liturgiája gyászünnep, amelyen a mi kegyetlenül kivégzett barátunktól, Jézustól búcsút veszünk; húsvétkor aztán pedig az ő csodálatos feltámadásának örömnepét üljük meg. Következésképpen a nagypénteki liturgiát mind szomorúbban, a húsvéti vigiliát pedig a lehető legörömteljesebben rendezik meg. A kereszt hódolatakor természetesen felmutatnak egy feszületet rajta a megkínzott Krisztus testével, húsvét éjjelén pedig magától értetődően kihagyják az Izsák (nem teljesített) feláldozásáról szóló olvasmányt: „Húsvét éjjel ilyesmit nem lehet elvárni az emberektől!”

Aki azonban bízik a liturgikus hagyományban, az olyan útra vezetetik, amely nem várt módon nagy robbanóerővel bír a mai posztmodern világ számára. Társadalmunkban az élet sötét oldalait elég gyakran elnyomják: Egy szállítónak, aki az autójával egy nagy klinika főbejárata elé állt be, hogy onnan egy elhunytat elszállítson, egy orvos kiáltott oda, hogy szíveskedjék a hátsó bejáráshoz fáradni, mert a látogatókat és a betegeket nem szabad a halottas kocsilátványával elbizonytalanítani.

A kora keresztény húsvéti éjszaka ezzel szemben a szenvedést, a halált, a feltámadást és Jézus Krisztus „második érkezését” egyetlen egy liturgiában ünnepelte. Kezdetől fogva nem a szétválásról volt szó, hanem átalakulásról: az éjszaka sötétjéből az új nap fényességébe való szemlélődő átvonulás ezt az egységet szemléltette. Amikor ebből a nagycsütörtöktől húsvét éjszakájáig tartó három nagy ünnep kibontakozott, a liturgiájuk egysége megmaradt, mert az *egész* húsvéti háromnapos ünnep a pászka titkát ünnepli: „Halálozat hirdetjük, Urunk, és hittel valljuk feltámadásodat, amíg el nem jössz”. Ezért programszerűen már az utolsó vacsora szentmiséje a halál mélységén túlmutató bizakodás hívószavával veszi kezdetét: „A mi Urunk, Jézus Krisztus kereszttjével dicsekszünk. Benne nyertünk üdvösséget, feltámadást és életet. Ő váltott és szabadított meg minket.” Ezért a nagypénteki liturgia nem világi gyászünnepélyhez hasonlít, amelynek során az emberek egy bűncselekmény áldozatától vesznek búcsút és megígérik, hogy emlékezetét becsben fogják tartani. A húsvéti éjszaka liturgiája nem hasonlítható egy bajnokság megnyerése utáni örömujjongáshoz: a „We are the champions” *nem* húsvéti ének!

A húsvéti három szent nap „robbanóereje” sokkal inkább abban áll, hogy egyetlenegy ünnepben egyesíti a fényt és a sötétséget, az életet és a halált, az elmúlást és az újjászületést, mert éppen az ellentétek összekapcsolódásában tűnik fel megváltásunk titka. „A kereszttben van üdvösségünk, a kereszttben van élet, a kereszttben van remény” – énekeljük nagypénteken – micsoda húsvéti ének!

Sok egyházközségben összegyűlik egy liturgikus csoport, hogy a nagyhét megünneplését előkészítse. Akkor még van idő arra, hogy némely berögződött szokást kritikus szemmel felülvizsgáljanak, és a liturgikus hagyományt úgy aktualizálják, hogy annak dinamizmusa érezhető legyen.

Mivel a nagycsütörtök és húsvét éjszakája közötti liturgiák *mind* húsvéti jellegűek, így nagypénteken a János-passiót olvassák fel: itt válnak nyilvánvalóvá a valódi, vagyis a világban eltitkolt, nagy erejű hatalmi viszonyok. Míg a középpontban egy teljesen tehetetlen vádlott áll tántoríthatatlanul, mint egy kőszikla a lázongás közepette, addig Pilátus, a római világi hatalom legnagyobb képviselője, ide-oda futkos, mint egy lakáj, sőt aztán elkezd félni a vádlottól, aki büntetlenül megtagadja tőle válaszát: ókori olvasóknak ez minden bizonnyal majdnem egy zsarnok karikatúrája! Végül Jézus nem egy szörnyű felkiáltással hal meg (mint az Márk 15,37-ben olvasható), hanem egy győztes kiáltásával: „Beteljesedett!” – halál és feltámadás így egyesül a keresztfeszített felemelkedésében. Következésképpen a liturgia ehhez kapcsolódóan a következőket fogalmazza meg: „Nézzétek a keresztfát, amelyen a világ váltsága függ (!)” – tehát az *üres* keresztet mutatják fel, melyet a korai egyházban kozmikus gyógyító és győzelmi jelként értelmeztek, és ebből kifolyólag arannyal és értékes kövekkel díszítettek. A középpontban nem a meggyötört és keresztre feszített Krisztus és nem egy szörnyű, szenvedést bemutató kép (mint például a Vörös Hadsereg áldozatainak fényképe), hanem a húsvéti üdvösség és remény képe áll. Éppígy a húsvéti éjszaka kezdetén a keresztet mint az üdvösség jelét belevésik a még érintetlen húsvéti gyertyába, és megjelölik rajta a feltámadt Krisztus sebhelyeit – mily mélyreható és megható cselekmény ez! Következésképpen a húsvéti éjszaka nem jámbor „ujjongó szövegeket” tár elénk, hanem olyan olvasmányokat, amelyek az elmúlás, a halál és az (új) élet titkát mutatják be – mint a kivonulás vagy „Izsák megkötözése”. Ennek a történetnek *egy* lehetséges értelmezése mindazon embereket meg tudna szólítani, akik – Ábrahámhoz hasonlóan – egy „isteni sötétségbe” nyerne bevezetést, és akik a „Bizakodjatok, jó az Úr, jósága éltet” húsvéti választ talán csak könnyek között tudják énekelni...

Milyen lenne tehát idén lemondani a húsvéti képekkel teleragasztgatott sztearingyertyáról és helyette egy már „sebzett” viaszgyertyát, mint a megkínzott, nyílt sebekkel teli, de feltámadt Krisztus jelképét a középpontba állítani? Milyen lenne, ha idén nagypénteken a megfeszített Krisztus helyett egy üres keresztet mutatnának fel, és ezt a furcsaságot egy rövid szentbeszédben magyaráznák meg? Milyen lenne az idei húsvéti éjszakán a Teremtés könyvének 22. fejezetét felolvasni és azt mint húsvéti szöveget értelmezni?

Húsvétvasárnap. Egy enyhe tavaszi este Dánia nyugati partjainál. A horizonton az izzó napkorong beleolvadni látszik az Északi-tengerbe. A lenyugvó nap egy utolsó csillogó fénysugarat vet a tengerre. Nehezünkre esik ettől a látványtól

elszakadni, visszafordulni és a hűvös alkonyaton át az egyre közelgő éjszakába tartani: a reggeli nap felé.

Ez a mozgás megfelel hitünk felépítésének: a halál irányától való elfordulás („go west”, vagyis „menj nyugatra” annyit jelent az USA-ban, mint „meghalni”) és az „örök”, vagyis az örökkévaló élet felé való odafordulás – életünk és a világ sötét éjjelén át.

A húsvéti éjszaka ideje alatt a húsvéti gyertya fénye a feltámadt Krisztus *közösség* középpontjában való jelenlétét jelképezi. Ezzel egy időben már az esti örömeinek *kozmikus* láthatárba helyezi ezt a gyertyát. „Ez világítson, amíg meg nem jelenik a hajnali csillag, az igazi hajnalcsillag, amely az örökkévalóságban soha le nem nyugszik: a Te Fiad, a mi Urunk, Jézus Krisztus...” Ezért a keresztények már a kezdetekben egy x-et vagy egy + jelet rajzolnak lakásuk vagy nappalijuk keleti falára: a régi napkereszt az „Emberfia várva várt jelévé válik” (Mt 24,30). A keresztény bazilikákban pedig magasan az apszis mozaik arany háttérében megjelenik a „kozmokrátor” képe: a világ uralkodójának isteni fényességben történő elérkezése. Minden keresztény liturgia Krisztusnak erre az utolsó napon bekövetkező „második eljövetelére” irányul, amely már nem ismer több estét. E nélkül a perspektíva nélkül a húsvéti örömujjongás realitástól távol álló illúzió lenne. Aki azonban a feltámadt Krisztus második eljövetelére vágyakozik, az a keresztény életet illúziók nélkül, és ezzel egy időben reményteljesen, „nagyszombati létként” (Hans-Ulrich Wiese) értelmezheti: a nagyszombat csendjében cselekszik és ment meg minket Isten – de még teljesen rejtett módon. Ilyen illúziók nélküli bizalomban gyökerezik a jelenbeli húsvéti örömujjongás.

A kozmokrátor hagyományos képi megjelenítése legkésőbb a 19–20. századi egész világra kiterjedő terror ideje alatt feledésbe merült. Ma olyan új ábrázolásmódokra van szükségünk, melyek reményünket hitelesen jelenítik meg. Egy példa: a londoni származású építész, John Pawson, az augsburgi St. Moritz templom korábbi kórusterében egy magas, absztrakt üres fényteret fog kialakítani. E tér és a templomhajóba messze benyúló oltártér közötti megemelt talapzaton pedig egy, a 30 éves háborúból származó impozáns szobrot fognak felállítani: az augsburgi szobrász, Georg Petel nagy, éppen lépkedő „üdvözítő Krisztus” szobrát azonban nem egy magas talapzaton, hanem a földön fogják elhelyezni, mert a Megváltó isteni fényességből, de egészen emberi módon közeledik hozzánk. Ezért a legnagyobb lelkesedéssel, vágyódással és odaadással ünnepelehetjük a húsvétot – a feltámadt Emberfia felé haladva.

Fontos az előkészület ideje! - Egy sekrestye két perccel a vasárnapi szentmise kezdete előtt: míg a pap a miseruhát veszi magára, az egyházközségi tanács elnöke arra kéri, hogy a mise után hirdesse a kalácsvásárt. Egy főministráns lány közben jelenti, hogy az aznapra bejelentett négy ministránsból ketten hiányoz-

nak. Egy felolvasó hölgy keresi a lektionáriumot és tudni szeretné, hogy ma a könyörgéseket is olvasnia kell-e. Kifulladásig várja meg a kántort a szomszéd templomból, és az énekek felől érdeklődik. Két egyházközségi tanácsstag, akik még az atyával szeretnének beszélni, izgatottan társalognak. Mindez a tágra nyitott sekrestyeajtón keresztül teljesen behallatszik a templomba.

A szentmise kezdete összetett történet. Az ünnep legelőször is nem a liturgikus bevonulással vagy a kezdőénekekkel veszi kezdetét, hanem már azzal, hogy a hívek egybegyűltek – a templomban és a sekrestyében. A zsinat előtti liturgia azt javasolja a papnak, hogy a liturgikus ruhák felvételekor mondjon bizonyos imákat, hogy ezzel segítse a ráhangolódást. Egy ima összegyűjti és Isten felé irányítja gondolatainkat, érzéseinket és magatartásunkat. Egy majdnem feledésbe merült nyelvben „áhítatról” van szó. A nagy lelki tanítók mindannyian meg vannak arról győződve, hogy az áhítat minden jól sikerült liturgikus ünnepnek szükséges előfeltétele. Ez mindazokat a híveket érinti, akik a templomban egybegyűltek – a megfelelően kialakított templomi tér itt tudja a hétköznapi világból a liturgia „más világába” való átmenetet elősegíteni, ami egyébként nem egyszerű. A sekrestyéből hiányzik ez az építészeti segítség; annál inkább követeltetik ezért lelki professzionalitás a liturgiai szolgálatot teljesítőktől és mindazoktól, akik a sekrestyében tartózkodnak. Egy színész ezt mondta egyszer elcsodálkozva: „A színházi életben ,csak’ az emberről van szó – de tudjuk jól, hogy ahhoz, hogy a színpadon helytálljunk, komolyan fel kell készülnünk. Azt állítjátok, a Ti ünneplésekben a teljességről, a világban lévő isteniről van szó – hogy van merszetek mégis kapkodva, dekoncentráltan és meggondolatlanul ebbe az ünnepbe beesni?”

Liturgie entwickeln? Kialakítani a liturgiát? Ez valóban a szentmise szakmai-lelki előkészítését szolgálja? Vagy a közvetlenül az ünnep előtt zajló ilyen jellegű beszélgetések és történések megakadályozzák a liturgiában különböző szerepeket vállaló hívek összeszedettségét? Tapasztalat szerint szükséges egy kevés lelki átmeneti idő, hogy papként vagy diakónusként, ministránsként vagy felolvasóként az ember már a templomi liturgikus bevonulás előtt ki tudjon szállni a mindennapi stresszből és annak törvényeiből, és így a kapkodásból a rendezettségbe, a dekoncentráltanságból az összeszedettségbe, a meggondolatlanúságból pedig a jelenre való figyelésbe tudja áthelyezni magát.

Ünnepelni. A fogalmak, melyeket a világról alkotunk, elárulják: „A fa dolgozik”, mondjuk, ha a fa még él és mozog. Úgy tűnik, hogy számunkra az élet szoros kapcsolatban áll a munkával: az élményeket fel kell dolgozni, az új dolgokért pedig meg kell dolgozni...

Ezzel szemben a művész John Cage talán a következőket mondaná: A fa akkor ünnepel, ha mozog! Ugyanis ő meg van győződve: „Minden valami

a semminek egy ünnepe, amely ezt a valamit hordozza.” Ebből a szemszögből nézve az egész világ egy végtelen ünnep helyszínévé válik. Az egyszerű dolgok a világot úgy ünneplik, hogy egyszerűen ott vannak és megtörténnek; minket pedig, embereket meghívnak, hogy velük együtt önzetlenül ünnepeljünk. „Ünnepelni” annyit jelent tehát, hogy valamit vagy valakit annak teljes varázsában kiemelünk.

Ezek a megfontolások az ünneplés egy nagyon régi értelmezésére utalnak, amely a mai korból, melyben a technikai ésszerűség uralkodik, ugyan nem tűnt el, de a racionalitás számára mégiscsak ismeretlen marad. Az értelmezés egy korábbi „nagy primer világból” (Bernhard Welte) származik, amely – a maival ellentétben – alapjában véve vallásos beállítottságú volt. Az Eucharisztia-ünneplés is ebből a világból származik. Hogy annak a mélyebb értelmét és gyakorlati jelentőségét ma megérthessük, nem szabad megrekednünk a célracionalitás és célorientáltság modern kategóriáiban; mert a technikának és a tervezésnek kevésbé van köze az ünnepléshez, sokkal inkább függ az össze a művészettel és az emelkedettséggel. Romano Guardini teológus írja: „A liturgia azon a tényen alapszik, hogy Isten ,itt’ van, és az embernek erre a tényre adott válaszával veszi kezdetét. (...) Nagy titok, hogy Isten ,itt’ van! Ez választ követel, mégpedig azt, hogy az ember Isten elé lépjen. Az olasz nyelvben van erre egy szép kifejezés: *fare atto di presenza*, a jelenlét szertartását végrehajtani. Minden ezzel kezdődik.”

A jelenben közel lévő Isten titka a keresztény liturgia alapja. Ahhoz, hogy az ünnep elkezdődjön, szükség van „liturgikus jelenlétre”. Ezen nem azt kell érteni, hogy csak a pap – mint egy jól képzett színész – „mutat be valamit” a „közönségnek” a templomban (ami azt jelenti: valamit eljátszik és megjátszik); a liturgikus jelenlét sokkal inkább vonatkozik az egész ünneplő közösségre! Ebben az értelemben olvashatók a misekönyvben lévő Általános Bevezetésnek a szavai is: „A megnyitás célja és feladata az, hogy az egybegyűlt hívek egy közösséget alkossanak, és képessé váljanak arra, hogy Isten szavát valóban meghallják, az Eucharisziát pedig méltó módon ünnepeljék” – más szavakkal: együtt a liturgikus jelenlét állapotába kerüljenek, amelyben valóban nyitott szívvel tudják hallgatni az Igét, amit épp nekik mondanak, és amelyben a csodálkozás és hála világában „ébrednek fel”.

Fordította: Taczman Andrea

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző teológus, 1955-ben született, házasságban, két felnőtt lánya van. Lelkipásztori referens Nürnbergben és a freisingi Teológiai és Lelkipásztori Továbbképző Intézetben, ahol főfoglalkozású lelkipásztori munkatársakat képeznek. Írásai folyamatosan jelentek meg a Christ in der Gegenwart folyóiratban. Cikkét külön folyóiratunk számára készítette. (mj.schuster@web.de)

Juan Arias

AZ ÉN ISTENEM TÖRÉKENY

Az én Istenem nem egy kemény, távolságtartó, érzéketlen, sztoikus, szenttelen isten.
 Az én Istenem törékeny.
 Az én fajomból való, én pedig az övéből.
 Ő ember, én pedig szinte Isten.
 Hogy megízlelhessem az istenséget ő megszerette az én porlétemet.
 Az én Istenemet a szeretet tette törékennyé.
 Az én Istenem ismerte az emberi örömet, a barátságot, a föld és a földi dolgok örömét.
 Az én Istenem éhezett, álmodott és elfáradt.
 Az én Istenem érzékeny volt.
 Az én Istenem feldühödött, szenvedélyes volt.
 És szelíd, mint egy kisgyerek.
 Az én Istenem rettegett a haláltól.
 Az én Istenem anyai mellből táplálkozott, érezte és magába szívta a női gyengédséget.
 Sosem szerette a fájdalmat, sosem állt a betegség pártján. Ezért gyógyította a betegeket.
 Az én Istenem szenvedett a hontalanságtól.
 Üldözték és éljeneztek.
 Minden emberit szeretett az én Istenem: a tárgyakat és az embereket; a kenyeret és az asz-
 szonyokat; a jókat és a bűnösöket.
 Az én Istenem korának gyermeke volt.
 Úgy öltözött, mint mások, földjei nyelvjárásában beszélt, kétkezi munkából élt, próféták-
 hoz hasonlóan kiáltott.
 Az én Istenem gyengéd volt a gyengékkel és szigorú az önteltekkel.
 Fiatalon halt meg – őszintesége miatt.
 Megölték, mert szemükbe mondta az igazságot.
 Az én Istenem viszont gyűlölet nélkül halt meg.
 Mentetve halt meg, és nemcsak megbocsátva.
 Az én Istenem törékeny.
 Az én Istenem szakított a „fogat fogért” ősi elvével, a kicsinyes bosszú törvényével, hogy
 bevezesse egy teljesen új szeretet és hallatlan erő korszakát.
 Az én Istenem leköppe, földbe döngölve, elárulva és magára hagyva, meg nem értve sem
 szűnt meg szeretni.
 Ezért az én Istenem győzelmet aratott a halálon.
 S mint egy friss gyümölcs jelent meg kezében: a feltámadás.
 Ezért támadtunk fel mindnyájan: emberek és a dolgok.
 Sokaknak nehéz az én törékeny Istenem, az én Istenem, aki sír, az én Istenem, aki nem vé-
 dekezik.
 Nehéz az én Istenem, aki megéli az Istentől való elhagyatottságot.
 Az én Istenem, akinek meg kell halnia, hogy győzhessen.
 Az én Istenem, aki egy rablót és gonosztevőt tesz egyháza első kanonizált szentjévé.
 Az én fiatal Istenem, aki azért hal meg, mert politikai felforgatónak tartják.
 Az én Istenem pap és próféta, aki a történelem összes vallásüldözéseinek első szegényeként
 szenved el a halált.
 Nehéz az én Istenem, törékeny, élet barátja, Az én Istenem, aki mindenféle kísértés mardo-
 sását elszenvedte, Az én Istenem, aki vért verítékezett Atyja akaratának elfogadásakor.
 Nehéz ez az Isten, ez az én törékeny Istenem azoknak, akik azt hiszik, csak úgy győzhetnek,
 ha legyőznek másokat, akik azt hiszik, csak úgy védhetik meg magukat, ha megölnék
 másokat, akik azt hiszik, az üdvösség erőfeszítés függvénye és nem ajándék, akiknek az,
 ami emberi, bűnös, akik azt hiszik, hogy a szent sztoikust jelent, Krisztus pedig angyal.
 Az én törékeny Istenem nehéz azoknak, akik továbbra is egy olyan istenről álmodoznak,
 aki nem hasonlít az emberekhez.

Fordította: Tózsér Endre SP

(Forrás: JUAN ARIAS: *El Dios en quien no creo*, Sígueme, Salamanca, 1970, 145–147.)

PÁKOZDI ISTVÁN

Lelkipásztor és liturgikus

In memoriam Balinszki Cs. B. Imre

A Trianon utáni európai változások több lengyel családot is érintettek, akik áttelepülni kényszerültek. Miskolc környékén ma is található a temetőben több Balinszki fejfa. A lengyel menekültek Budapesten is kolóniát alkottak, számukra jött létre a budapesti lengyel kápolna.¹ Balinszki Imre esztergomi főegyházmegyes áldozópapnak, aki 1919. november 23-án Budapesten született,² édesapja lengyel származású volt (Broniszlav), édesanyja viszont magyar (Heinemann Mária). A család büszkén őrizte nevében a *Csepecz-Boleszláv* toldaléket. Szülei lengyel területeken kívül dolgoztak a törökországi nagykövetségen is, édesanyja büszkén mesélte, amikor fia a papnevelő intézetbe lépett, hogy a törökök milyen nagyon tisztelték őt ezért.³ 1943. június 13-án, Esztergomban szentelték pappá.

Káplán volt Csolnokon, Dunakilitin, Nagymaroson, Budapest-Kelenföldön, karkáplán az esztergomi bazilikában, majd kihelyezett káplán Anyácsapusztán és Tökön. Papi szolgálatának egyik csúcspontja volt az óbudai Vörösvári úti Szentháromság plébánián töltött idő 1947-től. Ősi, óbudai parasztházat hagyott valaki az egyházra, abból alakítottak ki egy kápolnát. Az alapítás Mindszenty bíboros nevéhez fűződik, aki 1946-ban indította el a kezdeményezést. Imre atya megszervezte a téglajegyek vásárlásával való hozzájárulást, a közadakozást. Nemcsak kápolna épült, hanem az ostrom alatt komoly lelki támaszpont is, amely sokakat tömörített közösségbe. A kezdetben csak fászládák-ból összeácsolt kis helyiség kiváló találkozási alkalmat jelentett a fiataloknak: pingpong-, csocsó-bajnokságok folytak itt, sokan pedig közben megtalálták benne lelkiezetőjüket, gyóntatójukat. Talán erre felfigyelve helyezték őt 1956 után vidékre, *Varsányba* (Nógrád megye). Itt sok pesti család kereste fel, akiknek gyermekei kiváló nyaralásban részesültek. Ő maga azonban nem találta itt a helyét, nem érezte jól magát. Szeretett volna elkerülni innen. Esztergom fel-

¹ Budapest-Lengyel (Mindenkor Segítő Szűz Mária) plébánia: 1103 Bp., Óhegy u. 11.

² BEKE Margit: *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006*, Szent István Társulat Bp., 2008, 41.

³ Balinszki Imre egyik sírig tartó családi barátságából, Becker Sándorné, Katalin visszaemlékezéseiből (2011. március 2).

ajánlotta neki, jöjjön újra az esztergomi bazilikába, de azt nem akarta. 1963-ban kíséretként a zugligeti plébániára került. Ezt a kitérőt is nehezen viselte, rövid időt töltött Bárány József plébános (a kutyás, mivel kutyákat nevelt) mellett, aki nem nézte jó szemmel, hogy a fiatalos, rátermett káplán köré emberek gyűlnek, s hamar elhelyeztette. Azután a budai *tabáni plébániára* került kíséretként, majd 1968-tól a Csörsz utcai kápolnába önálló lelkésznek, kápolnaigazgatónak. 1978-ban érseki tanácsosi címmel tüntették ki.⁴

A gimnáziumban annak idején a németen kívül franciául is tanult, talán abból is tett érettségit. Büszke volt francia tudására, amely persze nem volt perfekt, de arra ösztönözte, hogy egész papi életén át jó kapcsolatot tartson fenn a francia egyházzal. Ez nem is volt olyan könnyű dolog a kommunizmus kemény éveiben. Elsősorban a francia olvasmányok, az irodalom segítettek, később a II. Vatikáni Zsinat alatt a haladó francia teológusok és más liturgikusok követése.⁵ A zsinati vitákat szenvedéllyel igyekezett követni, és mindig a haladók oldalán állt. Ezt azután megosztotta azokkal az értelmiségi családokkal, akiket rendszeresen látogatott, ahol hajnalig tartó vitákra került sor. Ismertté tette Michel Quoist-t, Teilhard de Chardint és a többieket. Ilyen hajnalokon megtörtént – félve a besúgók és a megfigyelők tekintetétől –, hogy egy-egy híve kíséretében hagyta el a lakást, belekarolva a hölgyekbe, azt a látszatot keltve, hogy egy rokon-házaspár távozik a házból.⁶ Sok francia származású lelki könyvet, írást fordított le és amolyan röpirat formájában, írógéppel sokszorosítva terjesztett. Ekkor lettek ismertté az *Őszinte beszéd fiúkkal, Őszinte beszéd lányokkal*⁷ című nagysikerű füzetek magyarul, vagy a *Felette nagy titok* (Könyv a házasságról) és a *Légy boldog feleség!*⁸

Körmendi Béla plébánossal együtt – megint csak francia hatásra – sokat foglalkozott a *miseruhák* megújításával. A budapesti Solidaritas varróműhelyében készültek azok a kerek, fehér, dísztelen miseruhák, amelyekhez külső, vastag stóla illett a liturgikus színeknek megfelelően. Az Istentiszteleti Kongregáció 1973-ban az általános szabályok fenntartása mellett, engedélyezte az „alba nélküli” megfelelő szabású kazula használatát, melyre kívül teszük föl a stólát.⁹ Balinszki atya mindig viselt albat a nagy kerek kazula alatt, később

⁴ Ld. BEKE Margit: *Az Esztergomi...*, 41. – Szerénységére jellemző volt, hogy a kitüntetést a hívek csak kerülő úton tudták meg, ő nem hirdette ki, nem ünnepeltette magát sohasem.

⁵ Különösen is tisztelte, szerette Prosper Guérangert, Pius Parschot és Romano Guardinit.

⁶ Ld. Beckerné, Katalin visszaemlékezései.

⁷ C. Pereira és Anne-Marie füzetei, az OMC Bécs Kiadónál jelentek meg 1963-ban.

⁸ Theodor Bovet és C. Souvenance művei, OMC Bécs 1671 és 1963.

⁹ Notitiae 1973/3. – Ezt, mint egyre inkább terjedő, általánossá váló gyakorlatot – a fehér kazulán a különféle színű, széles stólák a napi liturgikus színeknek megfelelően – megerősíti a VERBÉNYI I. – Arató M.: *Liturgikus Lexikon*, Ecclesia Bp., 1988, 222 és VÁRNAGY Antal: *Liturgika*, Lámpás Kiadó Abaliget 1993, 324 is.

csuklyás kámzsaszerű vastag albát és rá a stólát. Sokszor elmagyarázta a vastag stóla jelentőségét: ez a papi hatalom jele, ami a régebbi hegedű alakú és borromeó stílusú miseruhák alatt „elcsökevényesedett”, jelentőségét ez a „zsinat utáni” forma emeli ki igazán.

Amikor a Csörsz utcai kápolnába került, igen elhagyatott körülményeket talált. Egy idős, beteg előd¹⁰ és egy ideiglenes, 56-os menekült, rákos beteg pap¹¹ után nagy lendülettel látott hozzá a közösség szervezéséhez. Ehhez karizmája volt. Mindig igen hamar lett körülötte pezsgő élet. Hamar nekilátott a régi háttal miséző oltár átalakításához, előbb annak darabjaiból készített asztal-oltárt és különálló tabernákulumot, később, amikor már a kápolna anyagilag megerősödött, műbútorasztalossal készítettett világos fából korszerű, ízléses, elegáns szembemiséző oltárt, ambót, tabernákulumot és papi székeket. A zsinat szelleme áthatotta egész személyiségét, a liturgia számára szent és sérthetetlen volt.

Ezt a kápolnát állaga és a fennálló rendszernek szemet szűrő kiemelt helyzete miatt le kellett bontani.¹² Ő szervezte meg az ideiglenesen a Csörsz utca elején, egy parkban felállított barakképületbe való átköltözést, az ottani berendezkedést.¹³ 1979-re készült el a Táltos utca 16-ban álló kápolna, amelyet a Főváros kártalanítási összegén az egyházi főhatóság Szabó István Ybl-díjas építész tervei szerint épített fel.¹⁴ Ennek létrejöttében, berendezésében is szünet

¹⁰ Tamás Ernő volt a kápolna igazgatója 1968. április 26-án bekövetkezett haláláig, ld. BEKE Margit: *Az Esztergomi...*, 729.

¹¹ Abai Imre – szintén nagy liturgikus volt – , ld. a róla szóló cikket a Praeconia 2009/1–2. számában.

¹² A *Szent Kereszt* templomigazgatóság (1123 Táltos u. 16.) az Alkotás utcai Vöröskereszt Erzsébet Kórház (Sportkórház) kápolnájának jogutódja. A kis templom első helye a Hauszmann Alajos által 1882-ben tervezett Vöröskereszt Kórház egykori főépületében volt. Felszentelése 1884-ben történt. Gondozását az 1867-ben Budára érkezett szatmári vincés nővérek látták el. Ez a kápolna az I. világháború idején a kórházban ápolt sebesültek nagy létszáma miatt szűkössé vált, ezért a telek végében, a Csörsz utca 27. szám alatti ravatalozó épületébe helyezték át. A téglaburkolatú, eklektikus stílusú épületet a hívek a Csörsz utca felőli bejáraton át közelítették meg. A kis kupolás toronnyal, kereszttel is ékeskedő istenházát 1924–26-ban újra bővítették. A kápolna a II. világháború alatt is működött, tetején a vöröskereszt nagyméretű jelével. 1945. január 6-án, a Buda ellen indított ostrom után a szomszédos lakóházzal együtt bombatalálat érte a kápolnát. Pusztulása után a Csörsz u. 4. szám alatt a volt Fővárosi Várház földszintjén alakítottak ki kápolnát. Ennek emeletén templomigazgatói és sekrestyési lakás is volt. Útszélesítés miatt (az ún. BAH-csomópont kialakításakor) ezt a kápolnát 1976-ban lebontották. Ld. *Az Esztergomi Főegyházmegye Névtára és Évkönyve* 1982. Schematismus Esztergom, 1982, 263.

¹³ A Csörsz utca elején lévő parkban három évig állt a felvonulási épületben berendezett ideiglenes kápolna (ld. Schematismus 1982, 263. – Fábíán János vár-plébános, esperes áldotta meg 1976-ban (Papp Géza visszaemlékezéseiből, aki 1977–2005-ig volt a kápolna gondnoka).

¹⁴ A rossz nyelvek szerint „fedett uszoda” vagy „hangár”, amely 174 m² alapterületű, lakóházak között álló épület. Lékai László bíboros, prímás, esztergomi érsek 1979. szeptember 22-én szentelte fel. – A templomhoz csatlakozó *papi otthon* (lakások) 1980-ban készült el, ld. Schematismus 1982, 263.

nélkül kereste a liturgikus megoldásokat, sokat tárgyalt, tanácskozott hozzáértő művészekkel.¹⁵

Energikus lelkipásztorkodó papi egyéniségként szigorú volt, de tudott kedves baráti is lenni. Igen jó szervező hírében állt. Hirtelen meg tudta szervezni a közös takarítást, fogadást, kínálást, elsőáldozást, közösségi eseményeket. Igen jól tudott az emberekkel kapcsolatot teremteni, egyfajta belső szabadság jellemezte. Homíliái rövidek, frappánsak, összeszedettek, tömörek voltak, mindig illeszkedtek az elhangzott szentírási részekhez. A hívek közös könyörgéseinek kéréseit mindig kiadta legépelve a híveknek, így azok ténylegesen a padokból hangzottak fel.¹⁶ Szentmiséi a „családok közös ünnepi eseményévé” váltak.¹⁷ „Ez a forma kiállta az idők próbáját is.”¹⁸ Ahogy egyik volt ministránsa mondta: „általa minden virág virágzott.”¹⁹ Volt, aki már csak a Táltos utcai korszakában ismerhette igazán, és állítja, az 1986–89 közti korszak csúcs volt, amikor hihetetlen tömegeket vonzott nagy távolságból a kápolna. Imre atya sokszor kifejtett véleménye volt: a közösség remek dolog, de legyen célja, felvállalt feladata, ne önmagáért élő csapat legyen.²⁰

A zsinati forrongásban rebellisnek számított, nagyon előre gondolkodó volt, igyekezett úgy haladni a változásokkal, ahogy csak lehetett. Sok liturgikus szöveg magyar fordításában részt vett, minden változást megtárgyalt azokkal, akik nyelvtanilag, művészileg hozzá tudtak szólni a kérdésekhez. Közben nem feledkezett meg a pápai megnyilatkozásokról sem, magyarázta, értelmezte a nehezen elfogadhatóakat is (*Humanae vitae* stb.). Sokoldalú pap volt. Munkájába bátran vont be segítőtársakat, világiakat, ezzel szélesítve azok körét, akik kötődtek a kápolna közösségéhez.²¹ Lelkesen kezdeményezte és szervezte a Buda-hegyvidéki ökumenikus imahetet. A környező templomokban, imaházakban szolgálatai útján a testvéregyházakon belül is nagy tiszteletet, megbecsülést vívott ki magának tömör, de rendkívül tartalmas igemagyarázataival.²² A Sportkórház közelsége kínálta az alkalmat – és ő élt is ezzel –, hogy a lehetőségektől függően kezdetben csak a betegek látogatásával, szentségekkel való megerősítésével, majd egy hálózat kiépítésével, később pedig már a rendszeres vasárnapi szentmisékkal is Isten békéjét, nyugalomát közvetítse a leginkább rászorulóknak.²³ A nagy ünnepek liturgiáját mindig átbeszélte a minis-

¹⁵ Pl. Ifj. Mózessy Egon ötvösművésszel, aki a tabernákulum-ajtót, az oltárgyertyatartókat, a húsvéti gyertyatartót, a Mária-ikont készítette.

¹⁶ Ld. Mózessy Gergely visszaemlékezései.

¹⁷ Vö. KOMÁROMI Mária: *Emlékezés örömben és fájdalomban*, in *Életfa* 1966-i különszáma (nov. 30.).

¹⁸ KOMÁROMI János: *Közösségi nap*, in *Életfa* 1966-i különszáma.

¹⁹ Ld. Köblös József visszaemlékezése (levél 2011. március 10-én).

²⁰ Ld. Mózessy Gergely, egykori ministráns visszaemlékezése.

²¹ Ld. Papp Géza kápolna-gondnok (szolgálati ideje: 1977–2005) visszaemlékezései (kézirat).

²² Uo. megjelent: *Életfa*, 1996. különszám: „In memoriam Imre atya” címmel.

²³ Uo.

ránsokkal, mindenki értette, mi miért történik, ám semmit sem erőltetett. Megelégedett a templomon belüli körmenettel, de ragaszkodott a húsvéti vigília sötétedés utáni kezdetéhez.²⁴

A sokgyermekes családokat anyagilag támogatta, szívügye volt a segítség, ahol csak tudott segített. Mindezt teljes titoktartással, sohasem mutatva ebből kifelé semmit. Még varsányi plébános korában szeretett volna vásárolni egy oldalkocsit a motorkerékpárjához, amihez nehezen jött össze a pénz. Azt mondta, amíg nem jön össze a teljes összeg, használja egy nagycsalád, nekik nagyobb szükségük van rá.²⁵ Folytonosan látogatta a családokat, voltak állandó estéi, amikor mindig ugyanahhoz a családhoz ment.

Öltözködésében, lakásberendezésében puritán volt, elég volt számára a polc a könyveinek, asztal, szék, lestrapált munkásruhában járt, a fekete nyakendője volt papi szolgálatának jele. Semmi ilyesmiben nem akart kirívó vagy feltűnő lenni. Ki nem állhatta a faksznit, a rendkívülit, a görögtüzeket keltő feltűnéseket. Még a tömjénfüstöt sem kedvelte.²⁶ Kifejezetten szerette viszont az egyházi zenét, maga is orgonált, kórust vezetett. Szívügye volt az egyházzenei áhítat.²⁷ Édesanyja annak idején a Mátyás-templom kórusának jeles tagja volt. Olykor szívesebben vezényelt és orgonált, az oltárnál való ténykedést többször rábízta egy másik papra (Sóti Dezsőre, Szuchy Bélára vagy Nyiredy Maurusra stb.). Munkatársai mind kedvelték, „felejthetetlen paptestvérnek” tartották.²⁸

1992 telén megkérte egykori ministránsát, az akkor éppen levéltár szakot végző Mózessy Gergelyt, kutassa fel a kápolna történeti forrásait egy készíten-dő Historia Domus számára. Mivel helyben nem voltak adatok, az esztergomi levéltárban kellett kutatni. Ehhez minden támogatást megadott.²⁹ Hogy miért és milyen okból, nem tudni, de Csörsz utcai ténykedése idején rendszeresen kellett jelentkeznie az Állami Egyházügyi Hivatalnál. Minden bizonnyal ez összefüggésben lehetett visszakerülésével Budapestre, illetve önállóvá történő kinevezésével.³⁰ Arra nézve azonban nincsenek adatok, hogy ő jelentett volna, viszont róla rendszeresen beszámoltak különféle ügynökök.³¹

²⁴ Ld. Mózessy Gergely visszemlékezései.

²⁵ Beckerné, Katalin visszaemlékezései.

²⁶ Papp Géza visszaemlékezései (kézirat).

²⁷ Uo.

²⁸ Ld. PATAKI István Bernardin: *Emléksorok egy felejthetetlen paptestvérről és igazi munkatársáról*, in *Életfa* 1966. különszám. Ő 1984-től tizenkét éven át volt kisegítő lelkésze a kápolnának.

²⁹ Ld. Mózessy... (kézirat).

³⁰ Ld. Történeti Hivatal: akták Balinszki Imréről (H-54305; 10-61333 – 32.407/5, valamint 36.243/1).

³¹ ÁBTL: M-32.407/5, M-36.243/1, M-38.163. Az első a „Török Jenő-féle szervezkedés” miatt ráállított ügynök jelentése (bizonyára az OMC könyvek miatt), a másik egy esztergomi főegyház-megyes pap, a harmadik pedig a Szent Anna-templom környezetébe tartozó személy volt.

Naptárában számozta, hogy életében hányadik elmondott miséjén van túl.³² Meggyengült egészségi állapota miatt került a Széher úti kórházba, ahol 1996. július 7-én hunyt el, életének 77., papságának 53. évében. Végakaratának megfelelően a kelenföldi Szent Gellért-templom kerítésfalában helyezték örök nyugalomra (a VI. és a VII. stáció között a legalsó sorban). A temetést július 26-án Dékány Vilmos segédpüspök, általános helynök végezte.³³ Sírkövére csak ennyit engedett írni: *Hiszem az örök életet*. Akik itt felkeresik földi maradványaik nyugvóhelyét, hitvallásával és bátorításával találkozhatnak, ezt tartotta papi élete, szolgálata legfontosabb küldetésének. Ami rá a legjellemzőbb volt, sokan emlékeznek erre, arcán szelíd mosollyal gyakran ismételte: „csak a dolgomat tettem.”³⁴ Megtette, hála legyen Istennek érte!

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1955-ben született Budapesten, 1978-ban szentelték pappá, az Esztergom-Budapesti főegyházmegyéhez tartozik. 1982-ben doktorált a római Lateráni Egyetemen. Egy évtizeden át volt prefektus és teológiai tanár Esztergomban, majd 1992-től vezeti a budapesti rk. egyetemi lelkeszséget. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tanára, a Gyakorlati Teológiai Tanszék vezetője, 2010-től a *Praeconia* felelős szerkesztője. (ipakozdi@yahoo.com)

³² Ld. Mózessey... (kézirat).

³³ Ld. Esztergom-Budapesti Érseki Főhatóság körlevele 1996. VII. szám, 38.

³⁴ Papp Géza visszaemlékezései (kézirat). – Végrendeletében (amelyet dr. Németh László irodaigazgatónak címezve juttatott el az Érseki Hivatalba) egy kétszobás öröklakásról dönt, amelyet szüleitől örökölt, valamint könyveiről, amelyeket az Érseki Papnevelő Intézetre hagy. Utolsó sorai: „Egyéb vagyonom nincsen. Csak köszönetem mindazok felé, akiknek annyi mindent köszönhetek. Áldott szüleimnek, testvéreimnek, rokonságomnak, nevelőimnek és tanáraimnak, társaimnak és mindazoknak, akik pályafutásom alatt segítettek és imádkoztak értem. Mélységes hittel és alázattal köszönöm Istennek a meghívás kegyelmét, őszinte bánattal bánom bűneimet, hibáimat, megalkuvásaimat, és szeretettel kérem Őt és mindazokat, akiket megbántottam, hogy bocsásson meg, bocsásson meg! (Kelt Budapesten, 1987. augusztus 23-án).”

A Klérus Kongregáció levele a zarándokhelyek vezetőihez

*(E levelet kapják azok az ordináriusok is,
akiknek egyházmegyéjében zarándokhelyek vannak.)*

Főtisztelendő Excellenciás / Eminenciás Úr!

Az új evangelizáció széles horizontján az illetékes Kongregáció elhatározta, hogy előzenyken segítségetekre siet. Eminenciás/Excellenciás Úr, egy részletes leírást tartalmazó levelet adtunk ki bátorításként a zarándokhelyek rektorainak. A zarándokhelyek története megjeleníti e csodálatos helyek áldásos voltát a megtéréseknél támaszt és megnyugvást adva sokak számára. Ma is folytatniuk kell ezt sokak megvilágosítására a keresztény hit örömeivel, hogy meghallják az életszentségre való meghívást. Ilyen egyszerű erőforrásként képesek az együttműködésre a szekularizmus terjedésének megakadályozásában és a gyakorlati vallásosság fejlesztésében. Mindazonáltal kívánjuk, hogy a papság megújult bizalommal végezze pasztorális munkáját a zarándokhelyeken, egyre mélyebb megértést tanúsítva, és minden alkalmat megragadva fejlesszék a liturgia gondozását, a katekézist, a prédikációs gyakorlatot, a gyónók meghallgatását, a szentségek kiszolgáltatását és a szent művészet ápolását, és így, annyi részlet által legyenek képesek segítséget nyújtani azoknak, akik a zarándokhelyekre érkeznek, még akkor is, ha alkalmyszerűen jönnek. E levél kiadásával és közreadásával akarunk köszönetet mondani, megerősítve intenzív kollegiális együttérzésünket irántatok!

Mauro Card. Piacenza
bíboros, prefektus

Celso Morgia Iruzubieta
érsek, címzetes Alba Marittima-i püspök, titkár

Főtisztelendő Kegyhelyigazgatók!

Szívélyes üdvözléssel fordulok hozzátok és azokhoz, akik segítőtök a zarándokhelyek lelkipásztori gondozásában. Egyúttal őszinte hálámat is ki akarom fejezni önzetlen szolgálatotokért, azért, hogy nap mint nap gondoskodtok azoknak a zarándokoknak a lelkipásztori szükségleteiről, akik a világ minden részén egyre nagyobb számban keresik fel a gondjaitokra bízott kultuszhelyeket. Levelemben mindenekelőtt a Szentatya, XVI. Benedek pápa érzéseit szeretném tolmácsolni, aki nagy jelentőségűnek tartja a zarándokhelyeket, s az Egyház életének kiemelkedő értékeként tekint rájuk, mivel ezek a szentélyek a zarándoklatok végcéljai, és ezáltal a vonzás helyei. Számos zarándokhely ugyanis *„növekvő számú hívő zarándokot és vallásos turistát vonz, akik közül néhányan az emberi és a lelki élet nehéz állapotában érkeznek oda, vagy olyanokat, akik igencsak távol állnak a megélt hittől, és gyenge szálak kötik őket az Egyházhoz.”* (Levél a zarándokok és zarándokhelyek lelkipásztorainak II. Világkongresszusára, Compostela, 2010. szeptember 27–30). Boldog II. János Pál pápa hangoztatja: *„ahol keresztény zarándokhelyek vannak, azok mindig és mindenhol Isten jelei, az ő emberi történelemben való „betörésének” a jelei voltak és akartak lenni.”* (Beszéd a zarándokhelyek vezetőihez, 1981. január 22). Éppen ezért a zarándokhelyek *„az élő Krisztus köztünk lévő jelei, és ebben a jelben a keresztények mindig az élő Isten kezdeményező szeretetét ismerték fel.”* (A kegyhely mint az éltető Istenről való megemlékezésnek, a jelenlétnek és a próféciaának a helye, A Vándorlók és Utazók Lelki Gondozásának Pápai Tanácsa, 1999. május 8. 5.p.). Tudatosítva a zarándokhelyek azon sajátos értékét, amelyet oly sok keresztény hittapasztalata hordoz, a Klérus Kongregáció mint a témában illetékes hatóság (vö. II. János Pál pápa Pastor Bonus konstitúciója, 1988. június 28. 97.1. §) figyelemetekbe ajánl néhány megfontolást, amelyek arra irányulnak, hogy hatékonyabb impulzust adjanak pasztorális munkátokhoz. A zarándokhely ugyanis a szekularizmus elterjedt közegében még ma is valóságosan megjeleníti azt a kitüntetett helyet, ahol az ember, aki zarándok ezen a földön, megtapasztalja a szerető és üdvözítő Isten jelenlétét. Ezen a helyen termékeny talajra lel, a mindennapi gondoktól távol, képes lesz arra, hogy újra összeszedje magát és visszanyerje lelki életterejét, amely által nagyobb odaadással próbálja járni a hit útját. Megerősödik abban, hogy rátaláljon Krisztusra és szeresse Őt a mindennapi életben, a világ forgatagában.

Mi a középpontja a zarándokhelyek lelkipásztori életének? A kánoni normák a kultuszhelyeket illetően mély teológiai bölcsességgel és az Egyház gyakorlati tapasztalata alapján írják elő, hogy *„A kegyhelyeken bőségesen kínálják fel a hívőknek az üdvösség eszközeit, Isten igéjének buzgó hirdetésével, a liturgikus élet megfelelő előmozdításával, főleg az Eucharisztia és a bűnbánat szentsége útján, valamint a népi vallásosság jóváhagyott formáinak ápolásával”* (CIC 1234. 1. §). A kánoni

norma a zarándokhelyek lelkipásztori életének bölcs szintézisét felvázolva, érdekes tanácsokat ad ahhoz, hogy röviden reflektáljunk az Egyház által rátok bízott feladat alapvető és meghatározó jellemzőire.

1. IGEHIRDETÉS, IMÁDSÁG ÉS NÉPI VALLÁSOSSÁG

A zarándokhely az a hely, ahol Isten ígéje különös erővel hangzik fel. XVI. Benedek pápa a püspöki szinódus után, nemrég kiadott *Verbum Dei* apostoli buzdításában (2010. szeptember 30.) hangoztatja, hogy „*az Egyház Isten szaván alapszik, belőle születik és él* (3. p.). Az Egyház az a „ház” (vö. uo. 52. p.), amelyben befogadják, szemlélik, hirdetik és ünneplik Isten ígését (vö. uo. 121. sz.). Mindaz, amit a Szentatya az Egyházzal mond, a zarándokhelyekre is vonatkoztatható.

Az ige hirdetése a zarándokhely lelkipásztori életének lényegi része. A szent szolgálóknak ezért az a feladatuk, hogy előkészítsék az ilyen igehirdetést, átítatva azt liturgikus imádságokkal, elmélkedéssel, a spirituális teológia segítségével, a Tanítóhivatal és a szentek tanításával. A prédikációk elsődleges forrása a Szentírás és a liturgia legyen (vö. II. Vatikáni Zsinat: *Sacrosanctum concilium*, 1963. december 4. 35. p.) különösképpen is összhangban a Katolikus Egyház Katekizmusával és annak kompendiumával.

Az Ige szolgálata, amely különböző formákban jelenik meg, de a kinyilatkoztatott értékekhez igazodik, annál hatásosabb és hatékonyabb, minél inkább a szívből és az imádságból születik, érthető és szép nyelven megszólaltatva, amely helyesen tudja megjeleníteni az Örök Ige örök aktualitását.

A termékeny igehirdetésre adott emberi válasz az imádság. „A zarándokhelyek az élő forrásaikat kereső zarándokok számára alkalmas helyek arra, azért, hogy *'mint Egyház' éljék át a keresztény imádság különböző formáit*” (KEK, 1992. október 11. 2691. p.). Az imaélet sokféle formája közepette – amelyek között ott találjuk a népi vallásosság különböző megnyilatkozásait – „megfelelő teret kell biztosítani benne Isten szava hirdetésének és hallgatásának; ugyanis a bibliai szóban a népi vallásosság az indítások kimeríthetetlen forrását, az imádság felülmúlhatatlan mintáit fogja megtalálni, és konkrét jó elhatározásokat fog eredményezni” (*Verbum Domini*, 65. p.).

A népi vallásosság és a liturgia direktóriuma (Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció, 2002. április 9.) külön fejezetet szentel a zarándokhelyek és zarándoklatok témakörének, kifejezve azt az óhajt, hogy „*megfelelő kapcsolat alakuljon ki a liturgikus cselekmények és a kegyességi gyakorlatok között.*” (261. p.) A népi áhítat kiemelkedő jelentőségű sok nép hitében, kultúrájában és keresztény identitásában. A nép hitének a kifejeződése, „*Isten népének valódi kincse*” (uo. 9. p.) az Egyházban és az Egyház számára. Ennek megértéséhez elég csak

arra gondolnunk, hogy a nyugati keresztény lelkiségtörténet milyen szegény lenne a rózsafüzér, a keresztút és a körmenetek nélkül. És bár ezek csak példák, mégis kellőképpen megvilágítják, hogy az áhítat nélkülözhetetlen formái. Konkrétan utalva a zarándokhelyeiteken végzett szolgálatokra, annak során gyakorta van lehetőségek arra, hogy megfigyeljék a kegyességi megnyilvánulásokat, amelyek amennyire sajátosak, annyira kifejezők is, hiszen e gesztusok által a zarándokok látható módon fejezik ki a lelkükben élő hitet. Az áhítatgyakorlatok sokféle és változatos formája ugyanilyen sokféle érzékenységből és kulturális hagyományból származik. A lelki élet intenzitásának izzásáról tanúskodnak, miközben az imádságnak abból a benső vágyából táplálkoznak, hogy mind jobban hozzásimuljanak Krisztushoz.

Az Egyház tudatában volt annak, hogy ezek a vallásos megnyilvánulások milyen jelentősek Isten népe lelki életében, mindig elismerte értéküket, és tiszteletben tartotta hiteles kifejeződéseiket. Mi több, a pápák és a zsinatok tanításai által ajánlotta és felkarolta azokat. Ugyanakkor, ahol az Egyház olyan viselkedésformákat vagy mentalitást érzékelt, ami nem volt visszavezethető az egészséges vallásos érzületre, jelezte, hogy közbeavatkozás szükséges, megtisztítva ezeket a megnyilatkozásokat a félrevivő tévedésektől, amivel egyidejűleg elmélkedéseket, kurzusokat és előadásokat tartottak erről a kérdéskörrel. A népi áhítat csak akkor lehet a hit megjelenési helye, ha az eredeti katolikus hagyományban gyökerezik. Így az evangelizáció gazdag eszköztárává válhat, amelyben az ősi kultúrák alapelemei is befogadást és méltóságot nyernek.

Ennélfogva mint a kegyhelyek vezetői, a Ti felelősségeitek a zarándokok megtanítása arra, hogy a liturgiának minden hívő életében a legelső helyen kell állnia. A népi vallásosság formáinak személyes gyakorlatát egyáltalán nem szabad kiirtani vagy akadályozni, hanem támogatni kell, de nem helyettesítheti az Egyház hivatalos liturgiájában való részvételt. Ezeknek az áhítatformáknak – ahelyett, hogy ellentétben állnának – csatlakozniuk kell a liturgia központi szerepéhez, és mindig arra kell irányulniuk. A Szent Misztériumok liturgikus ünneplésében ugyanis az Egyház egészének közös imádsága fejeződik ki.

2. ISTEN IRGALMASSÁGA A BŰNBÁNAT SZENTSÉGÉBEN

Isten szeretetének emlékezete, amely oly erőteljesen van jelen a zarándokhelyen, elvezet a bűnbocsánat kéréséhez és az óhajra, hogy a hitletételény aján-dékához való hűségért esedezünk. A zarándokhely a folyamatosan jelenvalóvá váló isteni irgalom helyszíne is. Befogadóhely, ahol az ember valóságosan találkozhat Krisztussal, megtapasztalván tanításának és bocsánatának igazságát azért, hogy méltó módon, tehát gyümölcsözően közeledhessék az Eucharisziához.

Ebből a célból a zárándokhelyeken szükséges elősegíteni, és ahol lehetséges, intenzívebbé tenni a papság folyamatos jelenlétét. A gyóntatók a bűnbánat szentségének kiszolgáltatását alázatos lélekkel és szívesen végezzék, s magukat nagylelkűen szenteljék a gyónók meghallgatására. A bűnbocsánat és a kiengesztelődés szentségének kiszolgáltatásakor a gyóntatók „*az Isten bűnös iránti irgalmas szeretetének jele és eszközeként*” (KEK 1465. p.) működnek közre. Ezért úgy kell segíteniük a bűnbánóknak, hogy azok megtapasztalják Isten gyengédségét, átérezzék az Ő jóságának szépségét és nagyságát, és újra rátaláljanak saját szívükben az életszentség benső vágyakozására, amely általános hivatása és végső célja minden hívőnek (*A pap az isteni irgalmasság szolgája*, Klérus Kongregáció, 2011. március 9. 22. p.). A gyóntatók, megvilágítván a gyónók lelkiismeretét, jól láthatóan állítsák eléjük azt a szoros köteléket, amely a szentségi gyónást ahhoz az új léthez kapcsolja, amely a határozott megtérésre irányul. Ezért tehát buzdítsák a hívőket, hogy rendszeresen és buzgó áhítattal járuljanak ehhez a szentséghez, hogy a benne adott kegyelem által gyámolítva képesek legyenek folyamatosan táplálni hívő odaadásukat a Krisztussal való egység megélésére, előrehaladva az evangéliumi tökéletesség útján.

A kiengesztelődés szentségének szolgálai álljanak a gyónók rendelkezésére, és legyenek számukra elérhetőek, tanúsítsanak megértő magatartást, legyenek befogadók és bátorítók (Vö. *A pap az isteni irgalmasság szolgája*, Klérus Kongregáció, 2011. március 9. 51–57. p.). Annak biztosítása érdekében, hogy tiszteletben tarthassák valamennyi hívő szabadságát, és hogy elősegítsék a szentségi fórumon való teljes őszinteségüket, álljanak rendelkezésre rögzített ráccsal ellátott gyóntatószékek (pl. lehetőség szerint a gyóntatókápolnáknak). Ahogy Boldog II. János Pál *Misericordia Dei* c. apostoli levelében tanítja (2002. április 7): „*A gyóntatószékek kialakítására vonatkozó szabályokat a püspöki karok által kibocsátott normák határozzák meg, amelyeknek garantálniuk kell, hogy azok látható helyen álljanak, és rögzített ráccsal legyenek ellátva, úgy hogy azokat a gyóntatók és a hívek is szabadon használhassák, ha akarják.*” (9. p. b – Vö. CIC 964, 2 §; Pápai Törvénymagyarázó Tanács, Válasz a bűnbánat szentségének kiszolgáltatása helye ügyében benyújtott kérdésre [1998. július 7.]: AAS 90 [1998] 711; Vö. *A pap az isteni irgalmasság szolgája*, 41. p.).

A szentség kiszolgáltatói ezenfelül igyekezzenek megértetni a bűnök bocsánatából fakadó lelki gyümölcsöket. A kiengesztelődés szentsége „*igazi 'lelki föltámadást' hoz az istengyermeki élet méltóságának és javainak – amelyek közül a legdrágább az istenbarátság – helyreállításával.*” (CIC 1468.). Szem előtt tartva a tényt, hogy a kegyhelyek a valódi megtérés helyei, célszerű, hogy a gyóntatók képzése mindenekelőtt azoknak a lelkipásztori gondozására irányuljon, akik nem tisztelték az emberi életet a fogantatástól a természetes vég időpontjáig. Amikor a papok az isteni irgalmasságban részesítik a gyónót, megfelelően tegyenek eleget ennek a sajátos szolgálatnak, hűségesen követve az Egyház

autentikus tanítását. Legyenek jól képzettek a tanításban, és ne hanyagolják el rendszeres képzésüket, mindenekelőtt az erkölcstan és a bioetika területére vonatkozóan. A házasság területén is tartsák tiszteletben az egyházi Tanítóhivatal tekintélyével előadott tanítást. Ennél fogva a gyóntatószékben kerüljék el az olyan egyéni tanok, magánvélemények és önkényes értékelések kinyilvánítását, amelyek nem egyeztethetők össze azzal, amit az Egyház hisz és tanít. Folyamatos továbbképzésük eredményessége érdekében arra bátorítjuk őket, hogy vegyenek részt pl. az Apostoli Penitenciária vagy más pápai egyetemek speciális kurzusain. (Vö. *A pap az isteni irgalmasság szolgája*, 63.)

3. AZ EUCHARISZTIA, A KERESZTÉNY ÉLET CSÚCSA ÉS FORRÁSA

Az Isten Igéje és a bűnbánat szentségének kiszolgáltatása benső egységben áll a Szent Eucharisziával, mint központi misztériummal, amelyben «benne van az Egyház minden lelki java, tudniillik maga Krisztus, a mi Húsvétunk (II. Vatikáni Zsinat, *Határozat a papi szolgálatról és életéről*, 1965. december 7. 5. p.). Az Eucharisztia bemutatása a zárandokhely szentségi életének szíve. Benne az Úr magát adja nekünk. Tudatosítsátok a kegyhelyet felkereső zárandokokban, hogy ha bizakodóan fogadják be az eucharisztikus Krisztust benső világukba, Ő lehetőséget ad nekik létük teljes átalakítására. Az Eucharisztia bemutatásának méltóságát megfelelően hangsúlyozzák a gregorián zene, a polifon vagy népének által (Vö. *Konstitúció a legszentebb liturgiáról*, 116. és 118. p.); és az igényesebb hangszerek megfelelő megválasztásával (sípos orgona és más hasonló. Vö. uo. 120. p.). Ugyanez vonatkozik a ministránsok öltözetére és a liturgia alatt használt kellékekre is.

Mindezeknek meg kell felelniük a nemesség és a szakralitás szabályainak. Koncelebráció esetén legyen egy szertartásmester, aki nem koncelebrál, és tegyenek meg mindent azért, hogy minden koncelebráló viseljen kazulát vagy olyan sajátosan papi liturgikus öltözetet, amelyet az isteni misztériumok bemutatásakor használnak. A Szentatya, XVI. Benedek pápa a püspöki szinódus után kiadott *Sacramentum Caritatis* kezdetű apostoli buzdításában (2007. február 22.) írja, hogy „az Eucharisziáról szóló legjobb katekézis az Eucharisztia méltó bemutatása” (64. p.). A szentmisében tehát a papság hűségesen és tiszteletteljesen ragaszkodjék a liturgikus könyvek stabil normáihoz.

A rubrikák ugyanis a celebráns számára nem fakultatív javaslatok, hanem kötelező előírások, amelyeket precízen követni kell, hűséggel annak minden gesztusa és jele iránt. Hiszen minden szabálynak van egy mély, teológiai alapja, amelyet nem szabad lekicsinyelni vagy átértelmezni. Az önkényes liturgikus újdonságokat alkalmazó celebrálási stílus azon túl, hogy zűrzavart okoz a hívek között és megosztja őket, ugyanakkor csorbítja a tiszteletre méltó tradí-

ciót, az Egyház tekintélyét, valamint az Egyház egységét. Az Eucharisztia főcelebránsa azonban nem pusztán a rubrikák gépies végrehajtója. Inkább arról van szó, hogy az intenzív és buzgó lelki átélés, amellyel az isteni titkokat ünnepli, valamint az előírt liturgikus jelek és mozdulatok helyes alkalmazása nemcsak az ő imádkozó lelkét formálja, de gyümölcsöző lesz a hívek eucharisztikus hitét illetően is, akik cselekvő részvételükkel vannak jelen a szentmisén. (Vö. Konstitúció A szent liturgiáról, 14. p.). Így Jézus Krisztus, eucharisztikus ajándékának gyümölcszeként, a kenyér színe alatt közöttünk marad.

A szentmisén kívül az Eucharisztia előtti adoráció gyakorlata, a Legszen-
tebb kihelyezésével és a szentségi áldással együtt megmutatja, hogy mi áll a
celebráció középpontjában: az adoráció, pontosabban az eucharisztikus Jézus-
sal való egység. Ebben az összefüggésben tanítja XVI. Benedek pápa, hogy az
*„Eucharishtiában ugyanis Isten Fia jön élénk és egyesülni akar velünk; a szentségimá-
dás nem egyéb, mint az eucharisztikus ünnepelés természetszerű fejleménye, ami nem
más, mint az Egyház imádásának legnagyobb tette.”* (A szeretet szentsége, 66.p.),
ugyanígy hozzáfűzi: *„A szentmisén kívüli szentségimádás folytatja és elmélyíti azt,
ami a liturgikus ünnepelésben történt.”* (Uo.). Ennek megfelelően tehát kiemelkedő
fontosságot kell tulajdonítani a zarándokhelyeken a tabernákulum elhelyezé-
sének (vagy egy, a kizárólag a Legszen-
tebb előtti adorációra kijelölt kápolná-
nak), ami már önmagában egy „mágnes”, ami meghív, és az imádságra, elmél-
kedésre, az Úrral való bensőséges együttlétre ösztönöz. A Szentatya az említett
buzdításában kiemeli, hogy *„a tabernákulum megfelelő helye segít felismerni Krisz-
tus valóságos jelenlétét az Oltáriszentségben. Ezért a helynek, ahol őrzik a szentségi
színeket, könnyen felismerhetőnek kell lennie az örökmécsről is mindazoknak, akik be-
lépnek a templomba.”* (Uo. 69. p.) A tabernákulum, vagyis az Eucharisztia őrzési
helye kapjon központi elhelyezést a zarándokhelyeken. Ennélfogva, miközben
emlékeztetünk a művészet, a hit és a celebrálás közötti összefüggésekre, fi-
gyelmet kell szentelnünk annak az egységnek, amely a szentély alkotóelemei
között van: *„az oltárnak, a feszületnek, a tabernákulumnak, az ambónak és a papi
széknek.”* (Uo. 41. p.) Ezeknek az ékeesszóló jeleknek a megfelelő kompozíciója
és a kultikus hely architektúrája – különösen a zarándokhelyeken – kétségtelen-
ül meg tudja mutatni, hogy Krisztusnak mint élő kőnek jár ki az elsőség, még
mielőtt üdvözlőnénk a Szűzanyát vagy az azon a helyen megfelelően tisztelt
szenteket, és jó alkalom arra, hogy a népi vallásosság különféle megnyilvánu-
lásait azoknak eucharisztikus és keresztény gyökerei felé irányítsák.

4. AZ EVANGELIZÁCIÓ ÚJ DINAMIZMUSA

Végül pedig örömmel hangsúlyozom, hogy a zarándokhelyek még ma is különleges vonzerővel bírnak, amit az oda látogató hívő zarándokok száma tanúsít. Nemritkán a mindenféle korú és állapotú emberek a különféle élethelyzetek és lelki állapotok összetettségében érkeznek ide, olyanok, akik meglehetősen távol állnak a stabil hiteltől, vagy bizonytalan bennük az Egyházhoz tartozás érzülete. A zarándokhely felkeresése kiemelkedő lehetőség lehet a Krisztussal való találkozásra, arra, hogy újra felfedezzék keresetségi hivatásuk alapvető értelmét vagy megtapasztalják az üdvösségre való meghívásukat. Éppen ezért mindegyikötököt buzdítjuk, hogy ezekhez a személyekhez különösen előzékenyen és szívesen forduljatok oda. Ebben a tekintetben semmit se bízzatok a rögtönzésre.

Jelentős nevelő hatása lenne annak, ha evangéliumi bölcsességgel és mély érzékenységgel válnátok társaikká a zarándokoknak és a látogatóknak, megértve a szív benső rezdüléseit és lelkük várakozásait. A zarándokhelyeken dolgozó személyek ezen szolgálatban való együttműködése, mégpedig azoké, akik kifejezetten képesek az elfogadó emberségre, a lelki éleslátásra, a teológiai intelligenciára, eredményeket fog hozni a tekintetben, hogy képesek legyenek a zarándokot úgy bevezetni a szentélyekbe, mint a kegyelmi esemény, a vallásos tapasztalat és az újra megtalált öröm helyére. E tekintetben hasznos számba venni azokat a lehetőségeket, amikor lelki találkozási alkalmakat teremthetünk az este vagy az éjszaka folyamán (éjszakai adoráció, virrasztás), ott, ahol nagyon sok zarándok van jelen vagy folyamatosan érkeznek oda.

A Ti lelkipásztori szeretetetek gondoskodhat róla és erős ösztönzést adhat arra, hogy szívékből felfakadjon a vágy a hit útjának komoly és határozott vállalására. A katekézis különböző formáinak segítségével képesek lesztek megértetni, hogy a hit nem pusztán üres és elvont vallásos érzék, hanem konkrétan kitapintható, mindig a másokkal gyakorolt szeretetben és igazságosságban megnyilvánuló valóság. Így a zarándokhelyeken Isten igéjének és az Egyház hitének a tanítása, a prédikációk, a katekézisek, a lelki vezetés és a lelkigyakorlatok kiváló előkészítést jelentenek Isten ajándékának a gyónás szentségében és az oltár áldozatában való aktív és gyümölcsöző befogadására. Az Eucharisztia imádása, a keresztút kegyes gyakorlata és a rózsafüzér krisztusközpontú és máriás imádsága, a szentségekkel és a különféle fogadalmi ajándékokkal együtt tanúsítják az ember vallásosságát, és az utat, amely Jézussal az irgalmas szeretet Atyjához vezet a Szentlélek által.

Így új erőt nyerhet a családok pasztorációja, és bőven gyümölcsöző lesz az Egyház imája az aratás Urához, hogy küldjön munkásokat aratásába (Mt 9,38), amely a szent és nagy létszámú papi hivatásokra és azok sajátos megszentelődésére irányul. A zarándokhelyeken ezenfelül ne feledjék, hogy – hűségesen

dicsőséges hagyományukhoz – fáradozniuk kell a karitatív tevékenységekben, a jótékonykodásban, az ember felemelkedésében, az igazságosság iránti elkötelezettségben oltalmazva a személyiségi jogokat, az Egyház szociális tanítása szerint. A zarándokhelyeken szépen virágozhatnak a kulturális kezdeményezések, mint a konferenciák, szemináriumok, kiállítások, bemutatók, pályázatok és a vallásos témájú művészi megnyilvánulások. Ekképpen a zarándokhelyek a kultúrát is támogatják, mind a magas, mind a tömegkultúrát, hozzájárulva ahhoz, hogy a kulturális kezdeményezéseket az Egyház keresztény elvei szerint alakítsák. Ily módon készül az Egyház világszerte a Megváltó eljövételére Szűz Máriának, az új evangelizáció Csillagának vezetésével, aki a megváltásra váró emberiségnek közvetíti a kegyelmet. A kegyhelyek, ahová azért megyünk, hogy keressünk, figyeljünk és imádkozzunk, titokzatos módon olyan helyekké válnak, ahol valóban megérint bennünket Isten az ő Igéje, a kiengesztelődés szentsége, az Eucharisztia, Isten Anyjának közbenjárása és a szentek által. A zarándokhelyek csak így módon, a történelem hullámverése és viharai között is szembefordulva a makacsul uralkodó relativizmussal válhatnak új erő megteremtőivé az annyira várt új evangelizáció előkészítőiként. Köszönjük a kegyhelyek igazgatóinak áldozatosságát és lelkipásztori szeretetét, amit azért vállaltok, hogy zarándokhelyetek mindinkább a Megtestesült Ige szerető jelenlétének jelévé váljon. Biztosítunk benneteket, hogy a legnagyobb örömmel vagyunk veletek az Úrban, a Boldogságos Szűz Mária óvó tekintetétől kísérve.

Vatikán, 2011. augusztus 15-én,
Szűz Mária mennybevitelének ünnepén.

*(Fordította: Kálmán Peregrin OFM és Sulyok Miklós,
az eredetivel egybevetette: Várnai Jakab OFM)*

Egy Krisztus-ábrázolás háttéréről

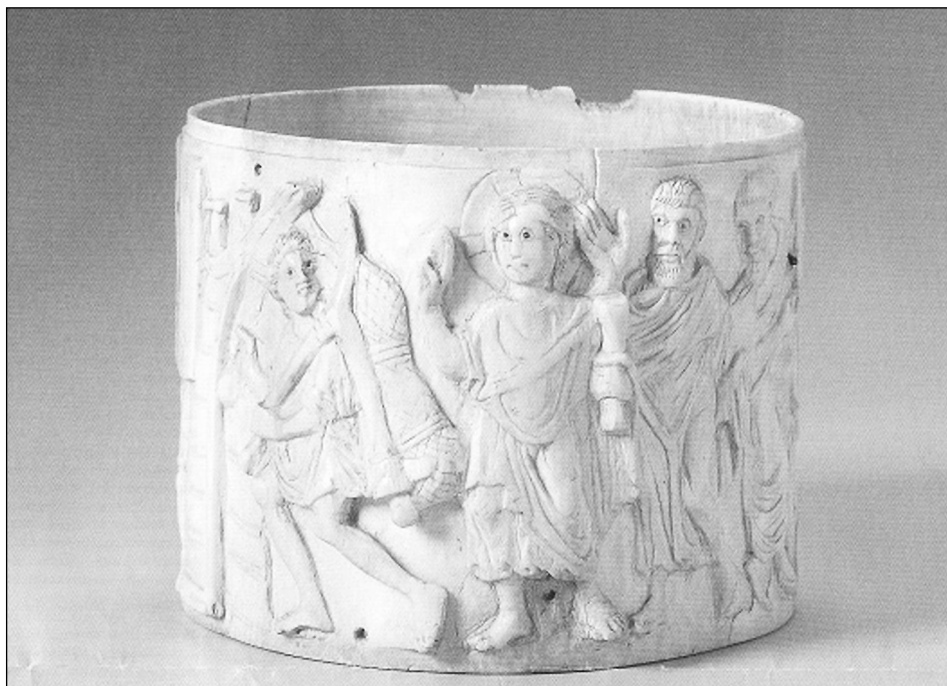
Afrika mostanában a média figyelmének középpontjában áll. A legkorábbi és legértékesebb Krisztus-ábrázolásokat ugyanis afrikai anyagból, elefántcsontból faragták. Egy müncheni kiállításon az elefántcsont-művészet két legfontosabb gyűjteményét állították ki Németországban.

Jó húsz éve vált gyakorlattá, hogy a múzeumok utazásra küldik kincseiket, amíg saját épületeikben átalakítások folynak. Olyan egyházi kincseket is elutaztattak már, mint például a xanteni gyűjtemény. Most a Hesseni Tartományi Múzeum (Hessisches Landesmuseum) küldi el látogatóba Darmstadt-ból (átépítés miatt) híres elefántcsont-gyűjteményét a középkori elefántcsontok másik nagy gyűjteményéhez, a Bajor Nemzeti Múzeumba (Bayerisches Nationalmuseum) Münchenbe. Mindkét gyűjtemény számos tárgyat őriz olyan egyházi kincstárakból és könyvtárakból, melyeket 1800 körül megszüntettek vagy államosítottak. A darmstadti gyűjteményt nagyrészt egy kölni tudós gyűjtő, Hüpsch báró (1730–1805) gyűjtötte össze, aki aztán később a hesseni tartománygrófnak adta el, illetve ajándékozta oda. A müncheni gyűjtemény 1866-ban jött létre a királyi gyűjtemények olyan továbbadott tárgyaiból, melyeket 1803 óta szekularizált egyházi tulajdonból szereztek, valamint két magángyűjteményből (a regensburgi Mayr- és a bambergi Reider-gyűjteményből). 1917-ben sikerült három elefántcsontból készült domborművet megszerezni Magdeburgból, melyekhez Darmstadtban is tartozik egy dombormű, egy monumentális alkotás maradványai, melyet I. Ottó császár (912–973) adományozott dómjának.

„MŰTÁRGY” AFRIKÁBÓL

Az elefántcsont-megmunkálások már a kései ókor óta a legdrágább ékszerek közé tartoznak a császárok által létrehozott apátságokban, Rómában, Ravennában, Konstantinápolyban éppúgy, mint Aachenben és Magdeburgban. Az egzotikus származás, a simaság és a lágy csillogás elsőrangú presztízstárggyá tette az anyagot. A mamutagyarakat finomságuk és tartósságuk miatt már a kőkorszakban is vésték és faragták. Az ókori egyiptomiak az afrikai elefántok

agyaiból szobrokat és domborműveket készítettek. Az ő példájukat követték Elő-Ázsia népei és a görögök. A mamutok kihalása után Észak-Európában más állatok nagy agyaival és csontjaival próbálkoztak, például a rozmáréval és a narváléval. De mindenféle csontfaragás közül a legelőkelőbb anyag az afrikai elefántcsont maradt. A rómaiak és a kelet-római császárok mintegy Krisztus után 1000-ig tudták beszerezni Fekete-Afrikából, azután az iszlám hódítás elvágta a kereskedelmi utakat. A 13. században Franciaországnak sikerült kiépíteni a kereskedelmet Nyugat-Afrikával, melynek aztán az Angliával folytatott százéves háború (1337–1453) vetett véget. 1000 előtt Konstantinápoly, 1337 előtt Párizs volt az elefántcsont-faragás kiemelkedő központja. Európa uralkodói udvarai és templomai onnan próbálták meg beszerezni az értékes, titokzatos anyagot.

Képünkön egy szelence látható, melyet 500 körül a keresztény Szíriában faragtak egy agyar alsó, üreges harmadából. Alja is volt és fedéllel záródott, eredetileg vélhetően tömjénszemeket tarthattak benne. Később ezeket a szelencéket eucharisztikus edényként, ostyartartóként használták.

Modellünk oldalán három jelenet látható: a béna meggyógyítása (Mt 9,1–8), az asszony meggyógyítása szombaton (Lk 13,10–16) és Lázár feltámasztása (Jn 11,1–40).

VISELT-E JÉZUS SZAKÁLLT?

Jézust szakáll nélküli ifjúként ábrázolják, mezítláb, tunikába és tógába öltözve, bal kezében egy könyvtekercssel. Szavára – a szót egy beszédgesztussal tették láthatóvá – a béna jókedvűen viszi el ágyát. Jézustól jobbra egy ámulva mutató idősebb férfi látható, egy írástudó vagy egy apostol, akiket az evangélium említ ezen a helyen.

Idősebb férfiak, apostolok vagy zsidók, akik Máriával jöttek (vö. Jn 11,33) szintén ámuló tanúi a másik csodának. Jézustól balra Márta áll, aki a halott szaga miatt eltakarja orrát, mellette nővére, Mária és Lázár, a meghalt testvér leplekbe pólyálva a nyitott sír előtt. Jézus itt is írástekercset tart bal kezében Isten Igéjére való utalásként. Jobb keze is erre a tekercsre és a jelenlevőkre mutat: „higgyék, hogy te küldtél engem” (Jn 11,42). Jézust itt is szakáll nélküli ifjúként ábrázolják.

Arról, hogy Jézus – ahogy ebben a korban a rómaiak is – a görögöket utánozva naponta borotválkozott-e vagy szakállat viselt, egyik evangélium sem tesz említést. Azoknak, akik a manopellói vagy a torinói lepel képeit kinyilatkoztatásnak tartják, ez nem kérdés. Pedig az első ábrázolások, melyek a 3. században kerültek elő Jézusról, szakáll nélküli ifjúként mutatják, aki juhokat őriz, betegeket gyógyít és halottakat támaszt fel. A 300 körüli időszak óta találunk elszórtan katakombákban vagy szarkofágokon olyan ábrázolásokat, melyek Jézust tanító filozófusként mutatják a foglalkozáshoz illő hosszú szakállal. Vélhetőleg a keleti szerzetesek, akik maguk is szakállt viseltek és a képek tiszteletére buzdítottak, ezt az ábrázolásmódot támogatták. A középkor óta gyakori rövid szakáll a 6. században keletkezett a különböző ábrázolási hagyományok közötti kompromisszumként. Ennek ellenére a szakáll nélküli és a hosszú szakállú Jézus-ábrázolások sokáig továbbéltek még. Csak a 12. században szűnt meg Nyugat-Európában a szakáll nélküli Jézus-kép hagyománya.

SZÜKSÉGE VAN JÉZUSNAK GLÓRIÁRA?

A dicsfényt, a körbe rajzolt keresztet Krisztus feje körül utólag vésték bele az említett szelencébe. Mivel egy csontfaragáshoz semmit sem lehet hozzátoldani, ezért bemélyesztették, tartva a veszélytől, hogy átütik a falat. Valószínűleg ezért a három Jézus-ábrázolás közül csak kettőnél próbálták ezt meg. A szelence egy későbbi tulajdonosa tehát úgy gondolta, hogy Jézust keresztes glóriával kellene ábrázolni. De Jézus nem ragyogott dicsfényben. Minél realisztikusabb Jézus életének ábrázolása, annál kevésbé tűri el a glóriát. A dicsfényben mi azt látjuk, hogy ő Isten Fia. Miért nem látták akkor a vele együtt ábrázolt kortársak a dicsfényt? Különösen a gyermekbibliáknál vagy a hitoktatás során használt

régi képeknél kell átgondolni és átbeszélni ezt a nehézséget. Krisztusnak nincs szüksége glóriára! Ez éppúgy csak a mi képnyelvi konvenciónk, mint a szakáll, éppen ezért mindig újra reflektálni kellene rá. Az újkor nagy festői, mint például Tintoretto, Rubens, Rembrandt is ezt tették, és a fej körüli arany körívet határozatlan csillogással, egy lámpás fényével vagy egy, a háttérbe helyezett világos tárggyal pótolták. 1900 körül Lovis Corinth erről a pótmegoldásról is lemondott, és Jézust következetesen emberként festette meg. Az összefüggésen múlik, szüksége van-e a képet szemlélőnek a fej körüli körívre ismertető-jelként. Ma már semmi sem magától értetődő, a művészetben éppoly kevésbé, mint az életben.

Peter B. Steiner

(Fordította: Bognár Eszter)

(Forrás: *Bilder der Gegenwart* 2010/36, szeptember, 398–399.)

A veleméri templom üzenete

Keskeny, kacsaringós, göröngyös út vezet a veleméri Árpád-kori templomhoz. Évszázadokig egyedül, elhagyatottan, tető nélkül, az idő és felejtés pusztításával dacolva, egy kihalt falu mellett, a temetőre tekintve állt. És híven őrizte ősi titkát. Aztán, akárcsak a dédmama padláson fellelt szelencéjét, melyre az utódok váratlanul rálelnek, lesöprik róla a port, felnyitják, és faggatni kezdik, úgy hozták rendbe – több ízben is – ezt a kincset, és pillantottak bele, hogy megismerjék rejtett értékeit.

A templom egykori tudós plébánosa, *Kovács József*, és képzőművészek, építészek, művészettörténészek és műszaki értelmiségiek csoportja úgy három évtizede rávilágított arra, hogy *Aquila János* csodálatos falfreskói mellett, amelyek a kor szabályai szerint egy sajátos nyelvrendszerben, ikonokban és jelképekben felvázolt beszédet jelenítettek meg, mi mindent rejt ez a szentély. A veleméri templomról kiderült, hogy sötétkamraelven működik. A kor templomépítési szokásainak megfelelően kelet felé tájolt szentély ablakán a két napforduló és a két napéjegyenlőség napján belépő fény nem pusztán a templom pontos méreteit jelöli ki, világítja meg fontos ünnepekkor a freskósorozatból a megfelelő alakokat – így például karácsony hajnalán a Madonna ölében ülő gyermek Jézust –, de a falon tükröződő fényfolt-csoportok az egymástól viszonylag távol eső képrészleteket új valóságtartománnyá állítják össze, új szinten értelmezik.

A veleméri középkori templom építészeti-festészeti együttese tehát olyan hihetetlenül precíz, fantasztikusan átgondolt, több szinten is értelmezhető óra-

műnek tekinthető, amelynek skálája maga a templombelső, benne a freskósorozattal, mutatója pedig a fény. Talán nincs is szebb, tökéletesebb jelkép arra, hogy a középkori ember számára mennyire a mindennapokban jelen lévő és egymástól szétválaszthatatlan volt a történelmi, tudományos és vallásos, transzcendentális gondolkodás.

Széles autópályán robogunk haza az Őrségből, az út mellett korunk szentélye, egy bevásárlóközpont éktelenkedik. Tervezői, megalkotói gondolkodásában nyoma sincs a nagyobb léptékekkel, a Világmindenséggel, az Idővel, az emberi Kultúrával történő összebékítés kísérletének, a harmóniára való törekvésnek. Semelyik eleme sem mutat önmagán túl, az egész létesítmény egyetlen üzenete a csupasz funkcionalitás. És az ökológiai eszme legfeljebb a legmaterialisabb szinten, az üvegvisszaváltó meglétében érhető tetten. Ablakain az év semelyik időpontjában nem léphet be a fény, hiszen vakon és bután tekint az ég felé, de talán nem is baj: a sugarak legfeljebb a tisztítószerez-pulttól az akciós sonkáig terjedő univerzumot járhatnák be. Óh, te sötét középkor!

Doncsev András

Új repülőtér-kápolna

Berlin-Brandenburg Willy Brandt egykori német kancellárról elnevezett új repülőtérén olyan központot létesítenek, ahol lehetőség nyílik a lelki felfrissülésre és a meditációra, egy „istenháza” a repülőtérén.

A BER-terminál E2 szintjén lévő kápolna és a csend helyisége lelki pihenésre, békességre, imádságra hívja az utazókat. A Gerkan, Marg és társai építész iroda nyerte el a kialakítási koncepcióra kiírt versenyt.

A repülőtér a legkülönbözőbb érzületű, indítékú és célirányú utazók, dolgozók és látogatók találkozóhelye, így méltóságos és látogatókat vonzó lelki pihenőhely ez a kápolna a nemzetközi rangú közlekedési csomóponton. „Az egyház feladata az, hogy az emberek mellett álljon. Repülőtéri lelkészségünk már most is foglalkozik az utazókkal és a személyzettel. A kápolna méltó hely arra, hogy együtt örüljünk vagy együtt sírjunk másokkal” – állapította meg az egyik felelős vezető. A kialakítási koncepció harmonikusan illeszkedik az új repülőtér összképébe. A kápolna terve egyrészt a különböző vallások egyenrangú egymás mellett élését, másrészt pedig a vallásokra jellemző szertartások és liturgiák tiszteletét szimbolizálja. Az építészeti tér tudatosan a „falazó téglá” és a „fény” elemeire egyszerűsítve alakul, és ezzel olyan környezetet teremt, amelyben lehetségessé válik a lelki felfrissülés, a csend élménye.

A két helyiség falai és padlózata, valamint a lépcsősen ívelt födémek égetett téglából készültek. A feldolgozás és az égetés folyamata jól látható a téglák szemközti felületén. Ezen anyag használatával, és a tér egyszerű geometriájának építészeti kialakításával nagy intenzitású, mély benyomást keltő kifejezési forma jön létre, ami a maga kecsességében az emberiség eredetére (Krisztus előtt 3000 körüli időkben épült téglaházakra emlékeztetve), valamint korábbi időkből származó berlini és brandenburgi templomok helyi építészeti hagyományaira utal. Alapterülete egyenként 25 négyzetméter, magasságuk pedig 5 méter lesz. A felfelé sátorszerűen keskenyedő födémszerkezet négyzetes nyílásba torkollik, amelyen keresztül fény hatol be. A kápolnába oltár és olvasóállvány kerül, a „csend helyiségének” padlóborításába pedig Jeruzsálem és Mekka irányába mutató jelöléseket sülylesztnek. A kápolnához és a „csend helyiségéhez” egy-egy előtér tartozik, ahol például istentiszteletek előkészítése folyhat.

Az istentiszteleti hely két részből áll: keresztény kápolnából és egy felekezettől független teremből, a „csend helyiségéből.” A két helyiség építészetileg azonos kialakítású, sajátos berendezéseikkel azonban különböznek egymástól. A jelenleg épülő új repülőtérteret a tervek szerint 2012. június 3-án nyitják majd meg. A berendezés költségeit 500 ezer euróra becsülik.

Ezt az összeget fele-fele arányban a repülőtér-társaság és az egyházak viselik. Az egyházak tájékoztatása szerint az új repülőtérén két főfoglalkozású és nyolc közhasznú munkában kisegítő lekipásztor látja majd el a feladatokat. Sokan tudnak a projekt „vajúdásairól”. A repülőtér-társaság először csak egy, „a csend helyisége” elnevezésű, felekezettől független termet kívánt létesíteni. Az egyházak tiltakozását követően került sor a jelenlegi koncepcióra. A mostani tervek szerint a kápolna és „a csend helyisége” a repülőtér központi helyén lesz. Hasonló helyiségek manapság a legtöbb repülőtérén megtalálhatók, így a Liszt Ferenc budapesti repülőtérén is. (A kápolna és a „csend helyisége” kombinációja például a müncheni repülőtérén.)

Az ilyen kis kápolnák Hegyeshalomtól nyugatra nagy népszerűségnek örvendenek. Németországban több Autobahnkapelle, ill. Autobahnkirche is van, ahol az ember útközben lelki felüdülést nyerhet. Mindenütt ki van téve a Szentírás, amiben lapozgatni lehet. Szicíliában járva az egyik Messina-közei áruház emeletén a mozgólépcső mellett is találtunk egy imahelyiséget. Egy-

szer majd talán a magyar szupermarketekben is be lehetne rendezni ilyeneket, ha valaki beleun a kommersz élvezetekbe, akkor legyen hová mennie lelki békét és felfrissülést találni.

Ficsor László

Üröm az örömben

(Egy kápolna átalakításának tanulságai)

Egyrészt örömmel és büszkeséggel olvassuk, hogy a pesti piarista gimnázium Európa legjobb helyreállításai közé került, amikor is döntött a *Philippe Rotthier Európai Építészeti Díj* zsűrije az elmúlt öt év legjobb európai felújításairól. A legjobb harmincban ott van a budapesti Piarista Központ (aminek része a piarista kápolna is). Erről adott hírt a HG.hu építészeti szakportál (és azonnal közölte a Piarista Hírlevél meg a Magyar Kurír 2010. október 15-i száma is).

A Philippe Rotthier belga építész által alapított és a nevét viselő elismeréssel közel 30 éve díjazza a legjobb városi rekonstrukciós projekteket, külön figyelmet szentelve arra, hogy kevésbé ismert épületeket és építészeket találjanak. Most hét épület osztozott a 30 ezer eurós díjon, a katalógusba pedig összesen 30 projekt került. Köztük egy magyar is, a budapesti Piarista Központ Golda János, Mészáros Erzsébet és Kovács Zoltán tervezte rekonstrukciója. A 2011-es pályázatra 19 országból 101 nevezés érkezett – ebből választott ki harmincat a zsűri, amelyben olyan neves építészek dolgoztak, mint a francia Christian Biecher, vagy Paolo Portoghesi, az itáliai kortárs építész legendás alakja.¹

Másrészt azonban döbbenettel és szomorúsággal állunk az épületegyüttes jelentős részét képező és a felújításban teljesen új formát kapott ún. Duna-parti kápolna ajtajában. A Váci utcában álló, Hüttl Dezső tervei alapján az 1910-es években emelt hatalmas házat a második világháborút követően elvtették a piaristáktól és az ELTE használatára adták át, amit azután a rendszerváltás éveit követően teljesen lepusztult állapotban adtak vissza eredeti tulajdosuknak. Az Antall-kormány idején (talán azért is, mivel a miniszterelnök piarista diák volt és a Piarista Diákszövetség alapítója), legelőször az Egyetemi Színpadként ismert régi piarista kápolnát adták vissza a rend használatába. Ekkor – szintén volt piarista diákokból álló – mérnöki és belsőépítész csoport hozzálátott a szent hely helyreállításához.² Szempontjuk volt az eredeti építészeti kellékek megőrzése, helyreállítása, illetve az annak idején a II. Vatikáni

¹ A felújítás nemcsak ezt az elismerést kapta, de a 2011-ben először megrendezett hg.hu Design Awardon, illetve a Média Építészeti Díján is a döntősök közé jutott.

² Vö. Csepely-Knorr Kristóf és Verbényi István: *A budapesti piarista kápolna helyreállítása*, in *Egyházi építészeti, Szt. Maximilian Lap- és Könyvkiadó, Miskolc, 1993/3, 4–6.*

Zsinat előtti tér jelenlegi igényekhez való hozzárendelése. Így készült el a megmagasított, fehér kőből faragott szentélylépcső, az aranyozott fehér színű szem-bemiséző oltár, egy eredetiségében megőrzött húsvéti bárány szoboralakzattal díszített régi tabernákulum, egy az oltárhoz illő szószék, később egy hatalmas – a szentélybe illő feszület (korpusszal!) és húsvéti gyertyatartó, mind ugyanazon stílusban. Ezek mind jól beleillettek ebbe a napfényes, világos, neobarokk stílusjegyeket viselő térbe. „A térformáláshoz a berendezési tárgyak tervezésénél azt az elvet követték, hogy a XX. század első negyedében elkészült, majd a század közepén stílhűen átalakított, végül a század végére eredeti funkciójában visszaállított kápolna *maradjon meg eredeti formavilágában.*”³ Szándékoltan nem padokat helyeztek el a hajóban, ha iskolai rendezvények, koncertek lesznek, akkor a mozgatható székeket, amelyekkel meg lehetett tölteni az egész kápolnát, olyan irányba lehessen fordítani, elhelyezni, ahová az alkalom kívánja. A felújítás pénz hiányában nem készülhetett el teljesen, ám majdnem húsz éven át örömmel használta azt a rend, a diákság és az ebben a kápolnában helyet kapott Egyetemi Lelkészség.⁴ Nagyon sokat tett a kápolna új életéért a később itt minden hétfőn bibliaórát tartó *Jeleníts István* akkori piarista tartományfőnök.

³ Csepely-Verbényi: *A budapesti...*, 4. A liturgikus használatú tárgyakat Csepely-Knorr Kristóf mérnök és Szentgyörgyi Thoma kézművesmester alakították ki. A templomablakok közül a hátsó, karzat melletti is elkészült. A stukkó-munkálatokat a Mannhertz-testvérek végezték, a fémipari munkálatokat Félegyházi Károly iparművész.

⁴ Egyszerre volt alkalmas ez a tér szerzetesi fogadalomtételre, papszentelésre, esküvőkre, felnőtt keresztelesekre, bérmlásokra, vasárnap délelőtti diákmisékre és az egyetemisták számos istentiszteleti és kulturális programjára egyaránt.

Mi történt ezután? Az egész épület átalakítása és régi-új funkciójának kialakítása miatt érthető módon alaposan át kellett gondolni a gimnázium, a rendház elhelyezését. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola a kisebb épületszárnyban annak restaurálása után *Lukács László* alapító rektor hatékony szervezésében 2000 óta már működött. Az azonban teljeséggel érthetetlen, vajon miért kellett a már restaurált és teljes megelégedettségnek örvendő kápolnát a földig rombolni, a szentélyből az oszlopokat, az oltárt, a tabernákulumot,⁵ a szószéket kidobni, az egész presbitérium-magaslatot megszüntetni, azokat a rézcillárokat, amelyeket ide terveztek, és amelyeket régi minta alapján pontos másolatként készítettek a kápolna színpadi korszaka után, egyszerűen kidobni? Azok a műmárvány felületek, amelyek az eredeti Hüttl-féle tervek részei voltak, és amelyek túléltek a kommunizmust, hiszen a színpaddá alakítás is érintetlenül hagyta őket, most eltűntek. Szinte hihetetlen, hogy a diadalív, ami eredeti voltában került elő az első rekonstrukció folyamán, az most eltűnt a szentélyből. Meg kell állapítanunk, hogy annak idején, az Egyetemi Színpaddá alakítást végzők finomabban nyúltak az építészeti struktúrákhoz, mint a mostani átalakítók. Aki látta és szolgált a régi felújított kápolnában, az a mostani állapotában valami egészen mást talál. Mihez is lehetne hasonlítani a díjnyertes kápolnát? Üres imaházhoz, amelyben nincsen feszület (a fakereszt korpusz nélkül nem a katolikus liturgia kelléke), amelyben nincsen tabernákulum, igaz, a helye ki van jelölve a szentély ülései között. Kérdés: tényleg ide való-e a katolikus szentély középpontját jelentő oltárszekrény? A kápolna közepét egy sötétbarna karámszerű emelvény foglalja el, annak közepén pedig egy aránytalanul parányi doboz-oltár áll. Uralja a korábban világos kápolnát a faberendezések mélyen barna tónusa a padokkal együtt. A mennyezeti csillárok helyett pedig tetszés szerint belógatott „modern” lámpatestek (a diákok szórakozóhelyeken láthatnak hasonlókat).

Az épületegyüttes lehet, hogy nemzetközi díjakat kapott, mindenütt ujjongó elismerés övezi a munkálatokat; egyedül a kápolna liturgikus szelleme sínylette meg, de nagyon! Súlyosan sérült az a szempont, amelyre napjaink művészeti és liturgikus vezetése törekszik, hogy megőrizzük, továbbvigyük az előttünk járók alkotásait. Folytassuk, egészítsük ki, de ne romboljuk le azt, amit mások létrehoztak, amit korábbi generációk alkottak: „a múlt, a jelen és a jövő egymásba fonódnak és az örökkévalóságot érintik.”⁶ Az egyházas gon-

⁵ Azt a tabernákulumot, amely a rend büszkeségeként az 1881-es őszi pesti piarista főoltár tabernákuluma volt.

⁶ Joseph Ratzinger: *A liturgia szelleme*, Szent István Társulat Budapest 2002, 55. Ld. még Várnagy Antal: *Liturgika*, Lämpás Kiadó Abaliget, 1993, 294–310. Ugyanezt hangsúlyozza nagy elkövetéssel Nicola Bux liturgikus teológus is, több római kongregáció és a Pápai Liturgikus Szeretások Hivatalának konzultora: *Hogyan ne veszítsük el a hitünket a szentmisén?* valamint XVI. Benedek pápa liturgikus reformja című nemrég kiadott művében.

dolгодásban ma, talán soha ennyire, mint évtizedünk során, végre érvényre jutott a templomépítés, a szent helyek berendezésekor is kikerülhetetlen *kontinuitás* szempontja: azaz olyat hozunk létre, ami folytatja az Egyház kétezer éves hagyományát.⁷ Építeni akarunk egymás munkájára és nem lerombolni azt!

A piarista kápolna újra átalakítása úgy akart érvényre juttatni egyetlen szempontot (a közösségiség vélt szempontját), hogy a többi letiporta, még arra sem volt tekintettel, hogy élnek azok, akik a korábbi átalakítást vezényelték, anyagi oldalát biztosították. Semmi sem indokolja ezt a tisztogatást, semmi sem igazolja – és az Egyház történetében sohasem igazolta – azt a fajta puritanizmust, az értékektől való megfosztást, amely nincs tekintettel az előttünk járók erőfeszítéseire. Nem kell prófétai érzék ahhoz, hogy előre lássuk, amint pár év elteltével majd keresik a régi hatalmas csillárokat, a kidobott oltárt, a barokk feszületet, de már nem lesznek, mert vagy értékesítették, vagy elajándékozták, mindenképpen veszni hagyták azokat.

A liturgia szervezése, kialakítása óriási alázatot igényel: „Meg kell tanulni becsülni és megőrizni az Egyház tiszteletre méltó művészeti emlékeit, és tudni kell megfelelő tanácsokkal ellátni az alkotókat műveik létrehozásában.”⁸ Ezt lehet, hogy nem díjazzák a világban, de biztosan a mennyei Jeruzsálem teljesezésében odaát nyeri majd el végső jutalmát.

Pákozdi István

TARNAI IMRE

Liturgikus morzsák (4.)

A bevonulás

Ha minden jól elő van készítve (de csak akkor), kezdődhet a szentmise. Bár a liturgiához közvetlenül nincs köze ennek, mégis nagyon fontos, hogy ügyeljünk a pontos kezdésre! Szeretetlenül megvárakoztatni a híveket! Az előkészületeket időben el kell kezdeni, és akkor a meghirdetett időben pontosan lehet kezdeni a szentmisét. Annak nincs akadálya, hogy a szentmise kezdetét jelző harangozáskor ún. „gyülekező éneket” énekeljenek, akár több versszakot is, és ezt a miséző még a sekrestyében várja végig, főként olyankor, amikor a bevonulást „hivatalos” introitus-ének kíséri majd, csak az a fontos, hogy kezdődjék a meghirdetett időpontban.

⁷ Vö. RMÁR 288–318.

⁸ SC 129.

A bevonulás „eszményi” rendje ez: 1) turifer füstölgő turibulummal; 2) keresztvivő, két gyertyavivő között; 3) akolitusok és a többi segédkező (ministránsok); 4) diakónus, vagy hiányában lektor az evangéliumos könyvvel, amit „kissé felemelve” visz és 5) a miséző. Nyilvánvalóan csak akkor megy elől turifer, ha a szentmisén tömjénezés van. De ez esetben már az indulás előtt a sekrestyében kell a misézőnek tömjént tennie a füstölőbe (és megáldania azt. Az új liturgia a tömjén megáldásához szöveget nem ír elő, csak néma keresztvetést). A jelenleg használatos misekönyvünk se a kereszt, se a gyertyák vitelét nem írja elő kötelezően. *Az új misekönyv rubrikáiból azonban kimaradtak azok a megjegyzések, amelyek eddig arra utaltak, hogy itt csak fakultatív teendőről van szó!* — Ha visznek keresztet, ill. gyertyákat, akkor az ideális megoldás az, ha ezeket megfelelő módon az oltár közelében (a gyertyákat esetleg az oltáron) helyezik el. Ez esetben ez a kereszt szolgál a szentmise alatt oltárkereszt gyanánt, ill. ezek a gyertyák szolgálhatnak oltárgyertyák gyanánt. Ám ha van állandó oltárkereszt, akkor a körmeneti keresztet „méltó helyre” félre kell tenni. Gyertyák viszont lehetnek a bevonuláskor a hozottakon kívül is. Ha nincs diakónus vagy felavatott lektor, akkor viheti egy ministráns is az evangéliumos könyvet. Nem kötelező vinni. Ha nem viszik, akkor már előre feltehető az oltárra, amint arról már szó volt. Ha viszik, akkor a megérkezéskor teszik rá az oltárra, bár az új misekönyv hozzáteszi, hogy „dicséretes”, ha így történik. E könyvnek „a többi olvasmány könyvétől különböző evangéliumos könyvnek” kell lennie. (Kilátásban van, hogy lesz ilyen magyar kiadvány is.) Ha a szentmisén énekelnek, akkor a bevonulás alatt a szentmise *introitusát* éneklik a hozzá tartozó zsoltárral. Ideális esetben a misekönyvben jelzett kezdőéneket. Jól használhatók e célra az Éneklő Egyház minden időszakra közölt szövegei, vagy a Graduale Hungaricum. Szükség esetén az introitus népénekekkel is helyettesíthető, csak „feleljen meg a szent cselekménynek és az ünnep, ill. a liturgikus időszak jellegének” (pontosítja az előírás).

A bevezetés

Bevonulás után következik az oltár köszöntése. Két (olykor három) aktust foglal ez magában: 1) mély meghajlást, 2) oltárcsókot, 3) (opcionális) kereszt- és oltártömjénezést. Ha az oltáron tabernákulum és abban Oltáriszentség van, akkor a meghajlás helyett térdet hajtunk. Ez a térdhajtás azonban csak abban az esetben váltja ki az oltárt köszöntő meghajlást, ha közben a miséző oltár nincs a hátunk mögött. Gyakori eset, hogy a tabernákulum a régi főoltáron van, és a miséző a segédkezőkkel először ide vonul térdet hajtani. Ez helyes, de utána, amikor odafordul a szembenéző oltárhoz, meg kell hajolnia, mielőtt odalép az oltárhoz! – Ha viszont a bevonuláskor a szembenéző oltárnak a hívek felé eső oldalához érkezik, és ott hajt térdet, úgy, hogy közben a miséző oltár is előtte van, akkor elmarad ez a meghajlás.

Az oltárcsók (és az esetleges tömjénezés) után „a pap ülőhelyéhez megy” (ez szó szerinti előírás). Tehát – amint arról már szó volt – nem az ambóhoz, ahogyan az nálunk megfelelő tájékoztatás híján szokásba jött. Az ambó kizárólagosan az igehirdetés helye.

Keresztvetés és a hívek köszöntése következik. Ha a bevonulást nem kísérté ének, akkor a hívek köszöntése után kell elimádkozni a szentmise misekönyvben közölt kezdőénekét. Mondhatja a miséző, vagy bárki más. Szabad elimádkozni oly esetben is, ha volt ugyan ének, de a hivatalos kezdőénektől különböző. Ezután megtehetjük (nagyon ajánlott), hogy röviden bevezetjük a híveket a napi szentmisébe. (Ezt is végezheti a misézőn kívül más szolgálattevő is.) Érdemes ezt az énekelt vagy felolvasott kezdőének szövegéből kiindulva megtenni. Nagyon hasznosan alkalmazható ez a lehetőség arra, hogy *ráhangoljuk a résztvevőket a napi szentmisére*. (Igazán hatékony akkor lesz, ha készülünk rá és nem ott rögtönözzük!) – Sajnos, a legtöbb helyen az a szokás, hogy e helyett a szentmise intencióját olvassuk itt be, holott ez a lehetőség nem erre való, sőt éppen ellenkezőleg: kikökkenti a résztvevőket a szentmise hangulatából (hacsak nem az egész közösséget érintő szándékról van szó). Nem illeszkedik a bejelentés szervesen a megelőző és következő részekhez, és a közös akciót individualizálja. – Imádságosan be lehet illeszteni a kánon megfelelő, e célra kijelölt helyén a halottak nevét, akikért a szentmisét felajánljuk. Használjuk ki inkább ezt a lehetőséget! Ha pedig nem halottért imádkozunk, akkor az egyetemes könyörgéseket használjuk erre a célra!

A bűnbánati cselekmény

A keresztvetés és köszönés (ill. a kezdőének felolvasása és/vagy a misébe történő rövid bevezető kommentár) után a pap bűnbánatra szólítja fel a híveket. Ehhez a misekönyvünk ötféle szöveget kínál fel, de az előtte levő rubrikából kitűnik, hogy ezeket mintának szánja. Vagyis szabadon fogalmazható meg ez a felszólítás, vagy alkalmasan összeköthető az előtte elmondott, misét bevezető kommentárral. (Érdekes, hogy a latin misekönyv e helyütt csak egy formulát közöl, amelynek pontosan megfelelő fordítása a nálunk felsorolt öt között nincs is: az első fele a nálunk második helyen szereplő felszólításba került bele, a második fele pedig a nálunk első helyen található.)

A felszólítás után rövid csendnek kellene következnie, amit sajnos nagyon sok helyen mellőznek. Az igaz, hogy komolyabb lelkiismeret-vizsgálatot ilyen rövid idő alatt nem lehet tartani, ennek ellenére fontos szerepe van a csendnek az összeszedettség növelése tekintetében. Ne hanyagoljuk el se itt, se más alkalommal!

A bűnbánat közös kifejezésére három lehetőséget kínál a misekönyv (ebben a vonatkozásban megegyezik a latinnal). Ez a három egyenrangú. Azért vannak a liturgiában választható részek, hogy színesebbé tegyék. Érthetetlen,

hogy sokan nem élnek ezzel a lehetőséggel, és szinte mindig csak az első formulát használják. Pedig olykor még a liturgikus időszakokat is figyelembe lehetne venni, pl. a második milyen szépen illik az ádventi időszakhoz.

Ami pedig a harmadik formulát illeti: a mi misekönyvünkben nem derül ki, de a latin világosan írja, hogy az ebben szereplő fohászokat szabad egyéb szövegekkel felcserélni, és ezeket a fohászokat nem is kell feltétlenül a misézőnek mondania („sacerdos, vel diaconus vel alius minister sequentes vel alias invocationes cum Kyrie eleison profert”). Roppant tág tere nyílik itt a változtatásnak, amivel a mise gondolatkörének egységét szolgálhatjuk. A virtuális plébánián rendszeresen olvashatók idevonatkozó ötletek. Sőt azok a „tropizált” Kyriék, amelyek az Éneklő Egyházban egyes időszakokhoz találhatók (413–420), megfelelnek a szükséges kritériumoknak, tehát használhatók bűnbánati formulaként. Ha az időszaknak megfelelő tropizált Kyriét éneklik, akkor csak ezután mondja el a pap a „feloldozást” („Irgalmazzon nekünk...”), és mivel a harmadik formula használata esetén a Kyrie elmarad, rögtön következik a Gloria, ill. a Collecta.

A Kyrie eleisonnal kapcsolatban megjegyzem: az „Amen”, „Alleluia”, „Hosanna” kifejezéseket nem fordítottuk le. Ahogy a latin imádságokban is eredeti nyelven hangzanak el, latinból lefordított imádságainkban mi is így használjuk őket. A „Kyrie elison”-t se fordították le latinra! Akkor ez miért nem maradhatott meg a latinból lefordított szövegeinkben és a mise Ordináriumban eredeti görög nyelven? – Ne feledjük: semmi akadály a annak, hogy görögül mondjuk vagy énekeljük a szentmisében ezt a jellegzetesen ősi keresztény felkiáltást.

A „Dicsőség” himnuszánál szigorúan ragaszkodni kell a szövegéhez: semmiféle más szöveggel, népénekkel vagy más szövegű gitáros énekkel semmi szín alatt soha nem helyettesíthető (ld. új misekönyv 53: „textus cum alio commutari nequit”), akárcsak az Ordinárium többi része.

A Collectát ne imádkozzuk az ambótól, hanem a papi széktől! Ha pedig nincs, aki a könyvet tartsa, akkor inkább a kitárt kézzel történő imádkozásról kell lemondanunk. De szükség esetén végezhető az egész bevezető rész a Collectával együtt az oltártól is (szűk helyen, ahol ambó sincsen). A bevezető „Könyörögjünk!” és a záradék: „A mi Urunk...” összetett kézzel mondandó. Ezzel véget ér a szentmise bevezető része, és következik az első főrész: az ige liturgiája. Ne felejtjük el, hogy a szentmisében a „bűnbánati cselekmény” és a Kyrie egy egységet alkot. Ezt bizonyítja, hogy – bár alaphelyzetben egymásután következnek – egymásba is épülhetnek, és ha bizonyos esetekben elmarad az egyik, akkor a másik is elmarad (pl. hamvazószerdán vagy virágvasárnap).

(Folytatjuk)

ÉLETRAJZI ADATOK: *Tarnai Imre* váci megyés pap, 1952-ben szentelték, ám a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulásának osztatlan híve. A liturgikus mozgalom nagyjainak nyomdokán jár, az előírások és a gyakorlat jó ismerője. 2010-ben Fraknói Vilmos-díjat kapott. A nagyorosi esperes plébános lelkipásztori meglátásai segíthetnek a liturgiát végző papság számára és a közreműködőknek az előkészületekben és a liturgia méltó végzésében. „Morzsáinak” továbbadását 2010/1–2. számunkban kezdtük el, és továbbra is folyamatosan közöljük. (tarnai.imre@vaciegyhazmegye.hu)

Liturgikus kérdés

Milyen gyertyákat használunk az oltáron?

- Máriaremetén olajgyertyákat használunk, mivel oly rossz minőségűek a gyertyák és drágák. A gyertyatartókat is átalakítottuk ilyen típusú gyertyákra. Mindig gond volt, hogy foltos lett az oltárterítő stb. Elhelyezésük: ha szembe nézünk az oltárral, akkor bal oldalt szokott lenni egy olajgyertya és egy kaspóban a virág, valamint jobb oldalt 3 olajgyertya ég. Igen meg vagyunk velük elégedve. (remetey@t-online.hu)

- Mi hagyományos gyertyát használunk 6 cm átmérőjűt, a szembeoltár jobb sarkán két darabot, amelyek közrefogják a feszületet. Hármat teszünk fel, ha a püspök atya jön bérálni vagy más püspöki mise alkalmából. A régi főoltáron csak villanyégők világítanak. Kivéve a szentségimádási órákat, amikor a szentségtartó mellett igazi gyertya ég jobbról-balról.

(kony@katolikusplebania1.t-online.hu)

- Ebben az elektromos árammal működtetett világunkban, amikor – eltérően az ortodox liturgiától – mi is villanyfényrel világosítunk, egy előírás komolyan veendő: az áldozati oltáron két gyertyának vagy mécesnek kell égnie (ennek megfelel a világító folyadékkal működő patronos gyertya). Ugyanígy tiltva vannak a művirágok. Mi a hagyományos gyertyákat használjuk. Most jó forrásra leltünk, nagyon jó minőségű gyertyákat kapunk már sok év óta: KIS GYERTYA Kft. Székesfehérvár, Széchenyi u. 11/a. Tel.: 22/338-486. Azt hiszem, az előírás célja a természetes anyagok megtartása a liturgiában. Emlékszem, régebben a műszálas ruhák is problémát jelentettek. Én sem szeretem. (quisutdeus@vitae.hu)

- Mi bizony vacakolunk a gyertyákkal. Nem mondom, hogy esténként emiatt nem tudok aludni, de az is tény, hogy kb. kéthetente fölbukkan a téma az életkémben, mert a sekrestyés mindig beszámol róla, hogy időnként folynak a patronos gyertyák és elöntik a terítőt, időnként új gyertya kéne ide vagy oda,

időnként kellene új húsvéti gyertya, időnként meg a sok törmelékgyertya miatt megtelik szeméttel a sekrestye (pl. gyertyaszentelő kapcsán). Biblikusan szólván ez olyasmi, mint az arcunk verejtéke, amivel a földet műveljük. Lelkünkben már egészen mással foglalkoznánk, a valódi életünk meg gyertyákról szól, hittanosokról, zsolozsmáról, nénik bajairól, számlákról és potyogó vakolatról. Azt hiszem, jól van ez így. Egyfajta hitvallás ez is, ha ebben is hűségesek vagyunk. A potyogó vakolatot és a gyertyákat legalább ránk bízta. Ha ezzel sem boldogulunk, hogyan fogunk boldogulni azzal, amit ránk sem bízta? Ezek után: a patronos gyertyákat száműztük, mindenütt viaszgyertyát használunk, ill. az örökmécses villanyos. A viaszgyertyák dekorációt képeznek a régi főoltáron és a mellékoltárokon, soha nem gyújtjuk meg őket, a szembe-miséző oltáron, ahol misézünk, ott meggyújtjuk, egyik az oltár bal szélén, másik a jobb szélén, középtűt a feszület velünk szemben. Emiatt egy néni már megsértődött, és azóta nem jár hozzánk, mióta nem a hívek felé fordítjuk a feszületet. Ennyit az élet nagy kérdéseiről. Allelujához ünnepi misén a minisránsok visznek szintén viaszgyertyát, amit a sekrestyéből adnak ki nekik, tehát nem az oltárról veszik le. Még az jut eszembe, hogy a szorgos méheket nyugdíjba küldtük, a hagyományos viaszgyertya ugyanis kőolajszármazék.

(harmaig@clerus.hu)

- Nálunk most már LED-es az örökmécses, így nem kell olyan gyakran izzót cserélni, valamint kevesebbet fogyaszt. Az oltáron két gyertya a kereszt mellett oldalt, a főoltáron II. Józseftől elszakadva tíz gyertya ég a nagymiséken, egyébként négy. Most cseréltük le a villanyégőket olajosra. (antal@posta.net)

- Nagyon örülök ennek a körkérdésnek! Szépek és „praktikusak” azok az olajjal működő műgyertyák, csak éppen nem gyertyák, hanem csupán gyertyának látszanak. A villany-„gyertyákról” nem is beszélve. A RMÁR 117-ben az olvasható, hogy „Az oltáron vagy mellette legyen ... legalább két gyertyatartó égő gyertyákkal”, nem pedig az, hogy „gyertyának látszó alkalmatossággal”. Tény, hogy a valódi gyertyákkal több a gond, de gyertyák. Nálunk a szembe-miséző oltár mise előtt teljesen üres, csak terítő van rajta. Az oltárhoz vonulás alkalmával viszik az elöl menő ministránsok a gyertyatartókat a gyertyákkal, és az oltárcsók után leteszik az oltár elé. Innen veszik fel, amikor az evangélium-olvasáshoz viszik, és utána ide teszik vissza. Magán az oltáron az igeliturgia idején semmi sincs, csak az evangéliumos könyv, ahogyan azt a RMÁR 306. pontja előírja. A 308. pontban előírt feszületként a szentélyben álló hatalmas kereszt szolgál. „Vagy az oltáron, vagy az oltár közelében legyen kereszt, amelyet jól láthasson az egész egybegyűlt nép.” – Ünnepelesebb alkalmakkor meggyújtjuk a „rég”i főoltár négy gyertyáját is. (tarnai@is.hu)

- Több szerzetesrend foglalkozik gyertyakészítéssel. Ha tényleg jó minőségű, akkor lehet a nyugati liturgikus folyóiratok példáját követni, amelyek ezt reklámozzák. Egymásnak is lehet kínálni jó gyertyaöntőt. A betétes gyertyáknak ideig-óráig volt sikerük, több volt a baj velük, mint a haszon, és drágábbak voltak, és persze mű gyertyák, nem igaziak. Néhány szerencselovag hazánkban is meggazdagodott rajta. (verbenyi@t-online.hu)

*

Voltak, akik fölháborodtak, miféle kérdés ez, ki foglalkozik még ilyesmivel? Sajnos, a papság egy jó része sem ezzel, de az oltárterítő színével, anyagával, tisztaságával, méltóságával és sok minden – általuk feleslegesnek tartott – dologgal sem foglalkozik. Köszönjük azoknak, akik válaszoltak! A szembemiséző oltáron a gyertyák (legalább kettőnek lennie kell!) természetes fényűek legyenek, lehetnek az oltár egyik oldalán egymás mellett, ha a másik oldalon diszkrét virágdíszítés van elhelyezve, ha ez nincs, akkor az oltár két szélén. A feszület nem való közéjük, annak a helye valahol középpontban van: vagy a régi főoltáron, vagy belógatva a szembemiséző oltár felett, vagy a pappal szemben, hogy ő is feléje tekintsen áldozatbemutatás közben (ez különösen is szándéka XVI. Benedek pápának). Ebben az esetben jobb és bal felől állnak a gyertyatartók. A húsvéti gyertya mindenképpen viaszgyertya legyen, ne imitáció, gyertyacsonkbetéttel! Csak a húsvéti időben maradjon az oltár közelében, máskülönben a keresztelőkút mellett van a helye. A mécsesek esetleg a szentsírt díszíthetik, nem oltárra valók. Ún. „hetedik gyertyát” régi szokás szerint a főoltár tabernákulumának a tetején égetünk akkor, ha a megyés főpásztor végzi a liturgiát. (A téma tényleg aktuális, az olasz *La Vita in Cristo e nella Chiesa* liturgikus lap 2011/III/56-os száma is ezzel foglalkozik.)

(A szerkesztő.)

**Arnold Angenendt: *Die Revolution des geistigen Opfers*
(*Blut-Sündenbock-Eucharistie*)**

Herder (Freiburg–Basel–Wien) 2011, 180 oldal. Ára: EUR 18,95.

A lelki áldozat forradalma – izgalmas, érdekes teológiai olvasmány. Az áldozat szótól talán manapság különleges módon is irtózunk. Mintha a krisztusi áldozat fogalmánál is szívesebben beszélnénk a vele töltendő lakomára szóló meghívásról, és kevésbé az áldozati lakomáról. A neves német teológus és egyháztörténész 1934-ben született Gochban (Észak-Rajna-Vesztfália). A Ruhr-Egyetemen, valamint Münsterben a Vesztfáliai Wilhelm-Egyetemen tanított. 1999-ben lett professor emeritus. 1997-ben az Észak-Rajna-Vesztfáliai Tudományos Akadémia tagjává választották. 1999-től a svédországi Lund Egyetem díszdoktora. Ő volt az első pap, akit meghívtak, hogy tartson előadást Moszkvában az Orosz Tudományos Akadémián. Magyarul is megjelent műve: *A kora középkor. A nyugati kereszténység 400-tól 900-ig*. Szent István Társulat, Budapest, 2008. Egy írását a Praeconia 2011/1 száma közölte. Ez a könyve nem kifejezetten liturgika-tudományos elemzés, inkább a biblikumhoz vagy a fundamentális teológiához sorolhatnánk. Napjainkban azonban igen fontos, hogy a katolikus liturgikus gondolkodásban visszanyerje helyét Krisztus áldozata és a mi lelki áldozatunk kapcsolata, amelyet nem homályosíthat el a közös étkezés öröme, valamiféle túlhajszott dicsőítés, vagy kilúgozott, kevés teológiai tartalommal bíró új liturgikus imádságok. A kilenc fejezet teljes mélységig körüljárja és feltárja mindazt, ami az áldozat-teológia mai megértéséhez szükséges, alapot nyújtva az eucharisztikus áldozat valóságának megértéséhez. Egy magyar fordítás is számíthatna érdeklődésre, teológusok körében könyvsiker lehetne.

**Rudolf Voderholzer (Hg.): *Der Logos-gemäße Gottesdienst*
(*Theologie der Liturgie bei Joseph Ratzinger*)**

Verlag Friedrich Pustet (Regensburg) 2009, 360 oldal. Ára: EUR 24,90.

Regensburgban intézetet hoztak létre, amely gondozza és kiadja a teológus pápa összegyűjtött írásait, műveit. A tizenhat kötetre tervezett összkiadás 11. kötete jelent meg először: a liturgia teológiájáról (ez a pápa kifejezett kérése volt).

Ebben a Ratzinger-Studien (Band 1) kötetben, amelyet a regensburgi intézet vezetője szerkesztett – aki 1959-ben született és a trieri teológiai fakultás dogmatika és dogmatörténet professzora – tizennégy különféle tanulmány látott napvilágot, amelyek a pápa liturgikus szemléletét fejtik ki, mintegy kommentálva a pápa liturgikus megnyilatkozásait. A neves szerzők cikkei a szerkesztő négy csoportba sorolta: szisztematikus művek, történeti művek, az Eucharisziával foglalkozó tanulmányok és az egyházi zenével foglalkozók. A kötet címe is elgondolkoztató: *A Logos-szerinti istentisztelet*. A tudományos értékű tanulmánykötet segít eligazodni nemcsak a teológus pápa gondolatai között, de a zsinat után kialakult liturgikus helyzet megértésében is.

Engel mögen dich geleiten

(*Werkbuch zur kirchlichen Begräbnisfeier*)

Deutsches Liturgisches Institut (Trier) 2009, 216 oldal. Ára: EUR 9.80.

A hivatalos német nyelvű szertartáskönyvekhez készült segédkönyv: *Angyalok kísérenek téged!* – támpontokat és felhasználható anyagot kínál a temetést végzőknek, akik a szertartáskönyv lehetőségei közül választanak, akiknek temetési gyászbeszédet kell tartaniuk, akiknek másokat kell megerősíteniük a keresztény reménységben. Neves liturgikusok tanulmányai nyitnak perspektívát az imádság, a hit megerősítése, a liturgia méltó végzése és a lelkipásztori szempontok felé. Winfried Haunerland és Andreas Poschmann kézikönyve tartalmazza a német temetési szertartás szövegét is. A gyászban, a vigasztalásban, hitünk megerősítésében, a temetésre való készülletben hasznos munka.

Liturgie und Versöhnung

(*Wege des Heiles*)

Deutsches Liturgisches Institut (Trier) 2011, 254 oldal. Ára: EUR 10.80.

A kiengesztelődés szentsége a „nehéz” szentségek közé tartozik, akkor is, ha a zsinat utáni, közösségibb szemlélettel segíteni igyekeztek rajta. A gyónás és a bűnbánati liturgiák segédkönyve tizennégy tanulmány közreadásával kíván támaszt nyújtani a liturgiák végzőinek, a felkészítőknél és a résztvevőknek. Az írások elméleti alapot, de még inkább gyakorlati, lelkipásztori irányokat, távlatokat nyújtanak a bűnbánat szentségének korszerű gyakorlásához. Neves teológusok és katekéták vettek részt abban a munkában, amely a 8. trieri nyári akadémia témája volt, s amelyet könyv alakjában Ewald Volgger és Albert Urban szerkesztettek meg. A kötetet jól használhatják plébániai, iskolai, ifjúsági vagy szerzetesi közösségekben egyaránt.

Patres

(*Olvasmányok az I. évezred keresztény irodalmából*)

Összeállította: Perendy László piarista, egyetemi tanár

Szent István Társulat Budapest 2011. 690 oldal. Ára: 3200 Ft

A PPKE és a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola ismert, tudós tanára ezzel a könyvvel a napi keresztény áhítat elmélyítéséhez kíván segédeszközt adni abban a formában, ami napjainkban „divat”: a naptári év minden napjára patrisztikus olvasmányokat kínálva. Maga az egyházi imádság vezetése, kísérése nem új, az Olvasmányos imaórában (Matutinum) régtől fogva előír minden napra a szentírási olvasmány mellé egy patrisztikus olvasmányt is. A mindennapi keresztény embernek is jobban kellene ismernie az egyházatyák tanítását. Az igehirdető papoknak pedig „anyagot” nyújt ez a gyűjtemény a napi rövid homíliák megszerkesztéséhez. A kötet hatalmas anyagból „szemezget”, egy hozzáértő, a „kincstárát” jól ismerő szerkesztő irányításával. A függelékben kiegészítő olvasmányokat találhatunk a nagyhét napjaira és a húsvéti ünnepekre is. Mind a válogatás, mind a fordítás, az összeállítás egy gondos szerkesztő ajándéka, amelyet továbbadhatunk mélyebb lelki életre törekvő, világban élő híveink számára is.

Dolhai Lajos: A szentségi üdvrend összefüggése

Jel Kiadó, Budapest 2012, 250 oldal.

Szentségek, liturgia, üdvösség, Szentlélek – Dolhai Lajos egri teológiai tanár, főiskolai rektor, a PPKE Hittudományi Karának professzorának kulcsfogalmai. Most eddigi publikációi egy kötetben olvashatók teljes bibliográfiájával együtt. A „Festschrift” abból az alkalomból készült, hogy a szerző most tölti be 60. életévét. Papi szolgálata szinte egész idejét a teológia művelésének és a kispapok nevelésének szentelte. Ahogy a kötet bevezetőjében főpáztora, Ternyák Csaba érsek méltatja: „egy élet a jövő szolgálatában”. Tanulmányai az üdvrendről, az ige és a szentségek kapcsolatáról, az ordóról, a többi szentségről, az epikléziszről – mind-mind a zsinat utáni kiegyensúlyozott egyházkép lenyomatai. A szerző nem riadt vissza nehezebb, „delikát” témák tárgyalásától sem, mint pl. „A nők papságának kérdése”. Ha valaki nem ismeri a szerzőt, akkor is maga elé képzelheti szerény, tudós alakját; aki viszont ismeri, mert kollégája vagy hallgatója, növendéke lehetett, annak különleges ajándék: egy elkötelezett paptanár előadásainak, teológiai munkálkodásának gyümölcse. Isten áldása kísérje továbbra is a *Praeconia* szerkesztő bizottsága jeles tagjának további életútját!

(Az ismertetéseket Pákozdi István írta)

SUMMARIUM**PROOEMIUM****STUDIA**

IOSEPHUS RATZINGER / BENEDICTUS PP. XVI: Theologia vultus Iesu

NICOLAUS BUX: Quod Ecclesiam dividit

GULIELMUS KATONA: Locus iste sanctus est

IOHANNES CLAUDIUS GHISLAIN: Baptisteria in urbe Bruxellis

ALBERTUS GERHARDS: Spatium celebrandi iuxta ritum „Tridentinum”
vel „Vaticanum”

MICHAELA SORANZO: Florilegium catacumbarum

HUBERTUS LUTTERBACH: Reliquiae, plastinata et vita aeterna

GEISA KUMINETZ: Considerationes de homilia liturgica tamquam forma
praecipua sermonis ecclesiastici

MAXIMILIANUS-IOSEPHUS SCHUSTER: Formare liturgiam?

STEPHANUS PÁKOZDI: Pastor animarum et liturgiae cultor.

(In memoriam Emerici Cs. B. Balinszki)

DOCUMENTA

Epistula Congregationis pro Clericis ad rectores locorum
sacrae peregrinationis data

VITA LITURGICA

Quod imagini cuidam Christi subest (*Petrus B. Steiner*)

Nuntius ecclesiae in Velemér (*Andreas Doncsev*)

Cappella nova in aërodromo (*Ladislau Ficsor*)

Amarum in laetitia (*Stephanus Pákozdi*)

EMERICUS TARNAI: Micae liturgicae (4): Introitus, Ritus initiales,
Actus paenitentiae

Quaestio liturgica: Qualibus candelis in altaribus utamur?

RECENSIONES

[Reolutio sacrificii spiritualis]

[Cultus divinus secundum «Logon» ordinatus]

[Angeli te deducant]

[Liturgia et reconciliatio]

[Patres]

[Nexus mysteriorum]